

5037.

*J. Gyllonci panovníkovi
br. Bráfovi
v největší úctě věnuje
J. Maršán*

KNIHOVNA
SBORNÍKU VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH,
VYDÁVANÁ
S PODPOROU ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

B) ŘADA STÁTOVĚDECKÁ. Čís. XXVI.

DĚJINY
POLICEJNÍ ORGANISACE RAKOUBSKÉ.

Br. Bráfovi

NAPSAL

doc. Phil. a JUDr. R. MARŠÁN.

DÍL I. ČÁST II.

ZEMĚPANSKÁ ORGANISACE POLICEJNÍ V LETECH 1749—1780.

V PRAZE.

VYDAVATEL A NAKLADATEL: „SBORNÍK VĚD PRÁVNÍCH A STÁTNÍCH“
(BURSÍK & KOHOUT V PRAZE).

1911.

ODKAZ
PROF. ALB. BRÁFA
UNIVERSITĚ MASARYKOVĚ.

Hlava I.

Orgány policejní správy ústřední a zemské.

I. Centrální úřady.¹⁾

Dalekosáhlá reforma z r. 1749, znamenající v historii správy rakouské východisko nové doby, a kterouž také zahájena nová organizace zeměpanské správy politické, stala se v důsledcích svých i východiskem moderního zřízení policejního: reformou touto uskutečněny podmínky, za nichž mohla vzniknouti moderní policejní organizace ve Vídni, která pak tvořila základ pro zavedení zeměpanských úřadů policejních ve všech větších městech i do jisté míry i pro ústřední organizaci.

Zevní průběh reformy této jest znám: zrušena byla česká i rakouská dvorská kancelář, nastupuje centralismus cení českých a rakouských, ve správě zavádí se princip dělby reální a důsledkem toho odděluje se úplně justice od správy politické. Na místo obou zrušených dvorských kanceláří české a rakouské nastupuje Directorium in publicis et cameralibus pro záležitosti politické a finanční a „Nejvyšší soudní místo“ (Oberste Justiz-Stelle).

Directorium in publicis et cameralibus stalo se střediskem celé politické správy v zemích českých a rakouských: v jeho kom-

¹⁾ O reformách doby tereziánské srovnej především povšechné spisy, uvedené v *Hubrově* Reichsgeschichte str. 241, pozn. 2., dále *Rieger*, Zřízení krajské v Čechách, II. 297 a násl., *D'Elvert*, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte mit besond. Rücksicht auf die böhm. Länder. V Brně 1880, str. 340 a n., *Fr. v. Maasburg*, Geschichte der obersten Justiz-Stelle in Wien, II. vyd. v Praze, 1891 *Hock-Bidermann*, Der österr. Staatsrath. ve Vídni 1869—79.

petenci spadal pak nejen širý obor pozitivních úkolů správy státní, nýbrž i péče o to, aby stroj státní pracoval nerušeně, tedy policejní stránka těchto úkolů státních a vlastní policie v nejužším, moderním smyslu zvláště. („Alles was in die Sicherheit und Policey, nicht minder in die Befolgung der Landes-Fürstlichen Gesetzen und Verordnungen einschlaget.“)²⁾

Directorium in publicis et cameralibus bylo pak nejenom nejvyšším úřadem dirigujícím, nýbrž také normujícím a organizujícím. Jako takový jeví se úřad tento hlavním představitelem unifikace v zákonodárství a správě, do r. 1749 pracně provedené ve skupině alpské, nastávající nyní důsledně i vůči zemím koruny české, vedle toho pak též snah o zdokonalení zeměpanského aparátu úředního a sestátňování nových oborů veřejné správy. Jest to zvláště činnost direktoria po této normativní stránce, kterou bude se nám zabývat při líčení vzniku prvních samostatných policejních úřadů rakouských. Neboť v direktoriu rozhodovalo se takřka definitivně o organizaci a kompetenci nových úřadů.

Vedoucí idea reformy z r. 1749, rozdělení justice a správy politické, zůstala v nejvyšší instanci zachována důsledně až po dnešní dobu a přetrvala návrat k předešlému stavu, jímž byla reorganizace zemských vlád, provedená v letech 1759—1763 (srv. o tom v kap. o zemských vládách). Roku 1762 sice zřízeno místo Directoria in publicis et cameralibus spojená česká a rakouská dvorská kancelář (vereinigte Böhmische und Oesterreichische Hofkanzlei), ale spojení její s nejvyšším soudním místem, které zamýšleno, neprovedeno.

Česká a rakouská dvorská kancelář přejímá v oboru správy politické v podstatě úkoly direktoria jakožto nejvyšší úřad rozhodující in merito a při organizaci úřadů. Finanční správa oddělena. I dvor. kancelář jest organizována kolegiálně; pro důležité záležitosti jsou ovšem stáli referenti.

Krátký čas před zřízením dvorské kanceláře, koncem roku 1760 přistupuje k úřadům stávajícím nový centrální úřad, který nejen při vydávání norem, ale i při organizaci správy nabývá velkého vlivu. Jest to státní rada roku toho zřízená,

²⁾ Vymezení kompetence mezi nejvyššími úřady soudním a politickým viz u *Maasburga* l. c. 13. a 392 n.

nejvyšší poradný sbor, jehož předním úkolem bylo, bdíti nad zachováváním jednoty vnitřní správy a zákonodárství, jejížto udržování stávalo se čím dál nesnadnějším pro stále šíření se agendy a aparátu úředního. Unifikace a nivalace, zákonodárství a správy, pokračovala odtud tempem zrychleným; společné zákonodárství pro všechny země české a rakouské a později i Halič stává se pravidlem.

Důležitou byla role státní rady při organizaci úřadů, neboť i zde brána v poradu, a votum její často bylo rozhodným. Nebylo důležité otázky organizační, aby nebyla prošla státní radou, a votum její bylo pravidelně směrodatným pro rozhodnutí císařovny. V oboru tomto zasáhla státní rada v období našem především do druhé reformy policie vídeňské v letech 1771—75.

II. Zemské vlády.³⁾

Správní reforma tereziánská nezůstala omezena na úřady nejvyšší instance: stejnoměrně vztahovala se i na vlády zemské a doplněním jejím bylo zřízení úřadů správních první instance (úřady krajské) v zemích, kde úřady takové ještě nestávaly (země starorakouské, po r. 1772 i Halič), po případě úplné postátnění úřadů těchto tam, kde již existovaly, jako v Čechách a na Moravě.

Správní reforma tereziánská i pokud jde o úřady zemské, zavedla r. 1749 zásadní odloučení justice od správy a spojení této s agendou finanční.

Nové správní úřady zemské, odtud dle stejných zásad organizované, došly, pokud se týče agendy politické („Agenda publica et politica“), rozšíření kompetence tím, že na moc zeměpanskou přešlo nyní mnoho, co dosud výhradně neb aspoň částečně obstarávaly orgány stavovské; to byly v prvé řadě práce, jež na vládu přenešeny důsledkem reformy vojenské, inaugurované decennálními recessy.

³⁾ Literatura jako výše, pozn. 1.; k tomu, pokud se týče zemské vlády rakouské, spisy citované v díle I, str. 28 tohoto spisu, především (*Starzer*) „Beiträge zur Gesch. der niederösterreich. Statthalterei“, ve Vídni 1897. O Slezsku *D'Elwert*, Die Verfassung und Verwaltung v. Oesterr. Schlesien, 1854, 149, 171.

Obor správy státní rozšířen odtud vůbec měrou nevšední. Vliv státních úřadů vzrostl, moc jejich nad orgány správy místní, magistráty a úřady vrchnostenskými utužuje se měrou nebývalou. Vliv tento posílen pak důsledným zavedením politických orgánů zeměpanských první instance.

Reorganizace úřadů zemských učiněna patrno i jiným pojmenováním. V Rakousích zprvu vedle „Regierung in Justiz-Sachen“ neboli „in judicialibus“ zřízena pro záležitosti politické a finanční „Regierung in publicis“ podřízená Directoriu in publicis et cameralibus. I v ostatních zemích reorganizovány úřady obdobně, v Čechách zrušeno královské místodržitelstvo, na Moravě tribunál a zavedeny t. zv. zeměpanské „deputace“.

První tyto názvy byly jen přechodné a již 1. května 1749 obdržely zemské úřady tyto s výjimkou zemské vlády dolnorakouské název „Repraesentation und Kammer“ dle dočasně oblíbeného vzoru pruského. Takováto reprezentace a komora zřízena mimo jiné též císařským rozhodnutím z 10. května 1749 v Horních Rakousích, které tím od Dolních Rakous odloučeny. (V legislaci odtud Nieder-Oesterreich označuje jen nynější Dolní Rakousy.) Oddělení toto potrvало však pouze 10 let a roku 1759 opět zrušeno. I v Dolních Rakousích pak od 9. ledna 1750 nazvána vláda zemská „Repraesentation und Kammer“ (až do r. 1759).

Složení reprezentací a komor podobalo se celkem složení bývalých zemských vlád. V čele stál na místě býv. místodržitele *president*, náměstkem jeho byl *vicepresident*, *gremium* sestávalo z určitého počtu *radů*, kteří rozlišováni i nyní ještě v příslušníky stavů (*latic*) panského, rytířského a učeného.⁴⁾

Vedle *radů* náleželi k reprezentaci ještě jakožto síly koncepční sekretáři a jakožto úředníci pomocní registrátor a personál kancelářský. Pokud se platů týče, má *president* 6000 zl., *vicepresident* 4000 zl., *radové* pevně placení pravidelně po 2000 zl., někteří jen 1000 zl., bezplatní dostávají neurčitý „*Extra-Gehalt*“.⁵⁾

Kardinální myšlenka reformy z r. 1749, oddělení justice od správy politické a spojení této se správou finanční, neměla, pokud

⁴⁾ Sr. díl I. 1., str. 35. Rozdílly tyto pominuly teprve r. 1786.

⁵⁾ Bližší viz *Starzev* 59.

se zemských vlád týče, dlouhého trvání. Již po 10 letech zahájena v této věci opět změna, kterou nelze nazvat šťastnou, ježto znamenala krok zpět a která jest vysvětlitelná a omluvitelná jen rázem doby.

Začátek učiněn v Rakousích, které čím dále více stávaly se pokusnou zemí, v níž reformy správní nejdříve v život uváděny, aby pak odtud rozšiřovaly se na ostatní země dědičné, čemuž po r. 1749 nevalily bývalé překážky. Tak stalo se, že již v dubnu 1759 zrušena byla *representace a komora v Dolních Rakousích* (stejný osud stihl záhy po té i obdobný úřad hornorakouský) a že pod bývalým názvem vlády zemské (*Regierung*) spojena zase správa politická a justice, kdežto finance odděleny. Zvláštní postavení Horních Rakous odstraněno a v Linci obnoveno bývalé *zemské hejtmanství*, které jako dříve podřízeno zůstalo zemské vádě vídeňské. V čele této byl zase *místodržitel*, jeho *náměstek* a *kancléř*.⁶⁾

Spojení justice a správy politické u vlád zemských, jak zahájeno opět r. 1759 a potrvало až do r. 1782, kdy došlo k definitivní odluce, bylo ovšem jen zevní, neboť *radové tvořící sekci justiční* a oni, kteří tvořili *sekci politickou*, zůstali oddělení; rozlučka ta odpovídala dávnému stavu, který zavedl Ferdinand I. r. 1535. Rozdělení v sekce projevovalo se zvláště tím, že, ačkoli bylo zásadou, aby *radové* byli přidělováni postupně do všech komisí, v něž agenda vlády zemské tříděna, aby seznali celý obor její, *radové náležející k sekci politické* nebráni k záležitostem justičním a obráceně.⁷⁾

⁶⁾ Vlastnoruční list císařovny z 2. dubna 1759 adresovaný hr. Haugwitzovi: „Nachdeme die Regierung auf den vormaligen Fuß... wiederum herzustellen und mit selber die n. ö. Repraesentation zu vereinigen entschlossen bin“ atd. Arch. min. vnitra III. A. 4. K. 130.

⁷⁾ „daß zur Vermeidung aller sonst befahrenden Verwirrung die publico-politica bei der n. ö. Regierung mit denen justicialibus keineswegs vermischet, sondern die sessiones in ersagten publischen Angelegenheiten zu Beförderung des a. h. Dienstes ganz abgesondert von denen Judicialberathschlagungen abgehalten werden“, ibid. Srv. jinak o nové vládě zemské a její manipulaci obširné údaje *Starzevovy*, str. 66 a násl., což netřeba zde reprodukovati.

Reforma tato došla následování v ostatních zemích teprve po skončení války sedmileté r. 1763. Tehdy obnovena v zemích „z e m s k á g u b e r n i a“ resp. zemská hejtmanství, ve Slezsku obnovena „král. úřad“.⁸⁾

V čele gubernia v Čechách i na Moravě stál guberniální prezident, současně jako hlava zemského sněmu i výboru. V Čechách spojen dne 17. prosince 1763 konses nejvyšších úředníků s guberniem, které bylo rozděleno v oddělení soudní a politické jako v Rakousích (na Moravě gubernium bylo čistě politické, nemajíc oddělení judiciálního).

Na podobě, které zemské vlády touto reformou nabyly, nebylo po stránce zevní až po Josefa II. ničeho měněno. Pokud se vnitřního rozdělení týče, tedy z důvodů vhodnosti podnikány záhy pokusy, čelící k d a l š í m u o s a m o s t a t n ě n í j u s t i c e a p o l i t i c k é h o o d b o r u, což stalo se v Čechách reskriptem z 20. srpna 1771, kdy gubernium rozděleno ve dva senáty, úplně oddělené, jakožto gubernium in publicis et politicis a gubernium in judicialibus, takže obojí toto oddělení spojovala vlastně jen osoba společného guberniálního presidenta.⁹⁾ Politická sekce čítala 9 radů.

V Rakousích dochází k pokusu, provést totéž u zemské vlády rakouské a sice dekretem z 10. září 1774. Věc souvisela s povšechnou akcí k zjednodušení agendy u vlády zemské, o které dále ještě bude řeč, nebyla však provedena, a k úplné rozluce soudnictví a správy politické v druhé instanci došlo spolu s ostatními zeměmi až za Josefa II., zřízením appelačních soudů r. 1782. —

Agenda vlád zemských rozmáhala se po r. 1749 tempem ještě rychlejším než dříve a to jak přibýváním nových oborů (dozor církevní, školství, částečně vojenství), tak rozmáháním se oborů stávajících, což zvláště platí o oboru podanském, ale i o nejrůznějších odvětvích správy hospodářské, zdravotnictví a policie. Se vzrůstem agendy z m á h a l a s e i p o č e t n í s í l a ú ř e d n i c t v a v l á d z e m s k ý c h a n á k l a d n a n ě p ř e s v e š k e r é s n a h y ú s p o r n ě, které dovedly jen brzditi, ale postup nezastavily.

⁸⁾ Sr. *Rieger*, Zřízení krajské v Čechách. II., str. 326 n., *D'Elwert*, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 396 n.; týž, Die Verfassung und Verwaltung v. Oesterr.-Schlesien, str. 151.

⁹⁾ Viz o tom *Rieger*, l. c. 331 a násl.

To dokazuje především vzrůst personálu zemské vlády dolnorakouské, u níž lze zjev ten dobře stopovati a u níž též jeví se nepochybně vzrůst nejrychlejší. R. 1749 bylo tu 8 radů ze stavu panského (z nich tři měli platu po 2000 zl., ostatní „Extra-Gehalt“) a 11 radů ze stavu rytířského a učeného (6 s platem 2000, 2 po 1000 zl.), dohromady tudíž 19 radů, z nichž nedotovaných 8. Roku 1756 stoupl počet těchto již na 15; rozšiřování personálu při panujícím úsporném systému dalo se pravidelně tím způsobem, že přibírány síly neplacené nebo špatně placené, jimž dávána naděje na postup; síly ty pak postupem času přec jen placeny a místa stabilisována.¹⁰⁾

R. 1759 po reorganisaci vlády zemské vedle místodržitele a náměstka jeho jest již počet úřednictva daleko vyšší. Jest tu pánů 16, rytířů 20 a učených 12, dohromady tedy 48 radů, tedy vůči 26 radům z r. 1749 rozmnožení dosti značné. Rozmnožení toto ovšem nelze čítati absolutně, neboť nutno bráti zřetel na připojení správy hornorakouské (v Linci zůstalo ovšem zem. hejtmanství); místo financí přistupuje obor justiční.

Další a to absolutní a úplně bezpečné měřítko tvoří počet členů vlády zemské z r. 1770; od r. 1759 zůstalo tu složení zemské vlády nezměněno. V době té počet samotných radů z e 48 s t o u p l n a 69 (pánů 21, rytířů 25, učených 23). Obdobný rychlý vzrůst nejeví se nikdy ani v dobách minulých, třeba že i tehdy úřednictva rychle přibývalo.

V Čechách vzrostla representace od r. 1749 z prvních pouze 4 radů do r. 1756 na 16; za války sedmileté nastává stagnace a teprve po reorganisaci gubernia rozmnožuje se počet přisedících rychle až na 24.¹¹⁾ Rychlý vzrůst byl i v zemích ostatních, tak na př. ve Slezsku, kde r. 1743 byli u královského úřadu pouze dva radové, r. 1757 u representace již devět radů. R. 1777 vedle presidenta 6 radů, takže nastává na rozdíl od jiných zemí úbytek.¹²⁾

¹⁰⁾ Platy byly velmi pomalu zvyšovány, což jest vůbec charakteristické i pro dobu minulou. Sr. I., 1, str. 145 a násl. tohoto spisu. Přehled platů z doby tereziánské v Rakousích podává tabeľa, zhotovená při reformě vlády dolnorakouské z r. 1759, pod názvem *Status personalis et salariorum* v arch. min. vnitra III. A 4, K 130. Platy úředníků u gubernia českého uvádí *Rieger*, str. 318 a násl.

¹¹⁾ Detaily u *Riegra*, 322 až 329.

¹²⁾ *D'Elwert*, Schlesien, str. 171.

Se vzrůstem personálu roste přirozeně nákladnost správy. Vzrůst její lze kontrolovati na základě autentických cifer. Náklad na vládu zemskou v Rakousích činil r. 1759 dle výkazu platů 110.862 zl. a na pense 35.000 zl., na krajské hejtmany 13.800 zl. Náklad na celou politickou správu v Čechách byl r. 1748: 65.018 zl., na Moravě 40.665, ve Slezsku 20.280. R. 1762 v Čechách 105.458 (s vakancemi rozpočteno o 10.833 zl. více), na Moravě 58.365 (+ 20.550), ve Slezsku 21.582 (+ 5000).¹³⁾ Náklad, věnovaný na zemskou vládu rakouskou byl, jak patrně, značně větší než na politickou správu v Čechách; (jediné, co činí výjimku, jest zřízení krajské v Čechách, které již r. 1748 vyžaduje nákladu v Čechách 36.000 zl., z čehož 24.000 připadá na krajské hejtmany a 12.000 na komisaře). Náklady tyto, byť i značné, nejevily se nikterak neodůvodněnými, uvážíme-li rychlý vzrůst agendy, těžkopádnost řízení kolegiálního a rozmáhání se řízení písemného ve styku s podřízenými úřady.

Všechny momenty tyto činily pochopitelnou snahu po zjednodušení správy, a to jak z důvodů úsporných, tak i z důvodů praktických, ježto vlády zemské přetíženy byly pracemi, které povahou svou vlastně náležely do kompetence úřadů místních.

Snahy po omezení personálu, které naskytovaly se vždy nejdříve, zůstaly, jak zkušenost ukazuje, marnými. Bylo nutno tudíž sahati k všemožnému omezení agendy. Po této stránce jest poučným dokladem reforma z r. 1775, mající ulehčiti práci zemské vlády rakouské příkázáním různých agend podřízeným úřadům a zjednodušením manipulace.¹⁴⁾ Akce tato měla částečný výsledek a to potud, že některé menší záležitosti přeneseny na úřady místní, magistráty, dominia a landgerichty, čímž odpadla příslušná činnost vlády a komisí jejích. Tak na př. zrušena komise řemeslnická, poněvadž příslušné záležitosti odkázány úřadům první instance a vládě zbyla jen funkce odvolacího úřadu. Dále došlo k rozšíření pravomoci městského soudu vídeňského, jemuž přikázána výhradná jurisdikce nad přestupky a přenechána

¹³⁾ Přednesení dvor. kanc. z 27. dubna 1763 v arch. min. vn. III. A. 4. K. 49.

¹⁴⁾ Spisy, týkající se jednání tohoto, viz v arch. min. vn. III. 4 pod heslem „N. Oe. Regierung, Organisation“. Sr. i pozn. č 51.

správa žebrácké šatlavy (Bettelkotter), jakož i opatření, týkající se odstrkování žebráků a zaopatřování chudých. Tím zvláště ubylo práce komisi bezpečnostní, která takovými záležitostmi byla přetížena. Dále došlo k jistému omezení velkého počtu komisí vlády stávajících, spojením některých málo zaměstnaných. Důležitou součástí této reformy vládní byla pak i nová organizace policie vídeňské, k níž došlo r. 1776. Důležitost, která přikládána této reformě, byla značná, jak patrně z toho, že během jednání se opětovně urguje.

Další opatření směřující k zjednodušení správy náleží již v soubor reforem josefinských.

Policejní agenda vlád zemských.

Obor úkolů representacím přikázaných vymezen byl v hlavních rysech již při provádění reformy z r. 1749.¹⁵⁾ Odtud dá se stopovati v nařízeních nepřetržitě vydávaných, jichž přehled podává Codex Austriacus a sbírka Kropatschkova, jakož i normalie. Celkově jeví se poprvé shrnut v obširné instrukci representace dolnorakouské vydané 10. května 1753. Instrukce tato na rozdíl od instrukcí předcházejících, zvláště oněch z let 1625, 1635 a „prozatímní“ instrukce z 31. března 1724 vyznačuje se tím, že neomezuje se pouze na úpravu řízení po stránce formální, nýbrž že obsahuje vymezení kompetence materiální, jak tomu bylo před tím až v dávných instrukcích Ferdinanda I.¹⁶⁾

Srovnáme-li ovšem o b s a h instrukcí Ferdinandových s touto první instrukcí z doby Marie Terezie, tu plně projevuje se rozsah agendy zeměpanských úřadů zemských vůči chudobě instrukcí oněch: jest to živé svědectví rozvoje úkolů státních za dvě století odtud uplynulší.

Dále spadá sem instrukce zemské vlády rakouské z r. 1759 a instrukce gubernií českého a moravského z r. 1764.

Kompetenci a úkoly vyznačené již v instrukci z r. 1753 mají ovšem i representace ostatních zemí, třebaže pro ně tehdy instrukce

¹⁵⁾ Seznam agendy jim přikázané viz u *Maasburga*, 392, a u *d'Elverta*, 348.

¹⁶⁾ Sr. díl I, 1., str. 38 a násl.

nebyla vydána. Že tomu tak jest, svědčí výslovně passus z článku I. instrukce z r. 1753, kde výslovně řečeno: „Hat die niederösterr. Repräsentation u Cammer . . . in der Activität wie in allen anderen teutschen Erbländern unab- brüchlich zu operieren.“

(Výjimku tvořily záležitosti, které v Rakousích zastávány byly bezprostředně úřady dvorskými a v ostatních zemích vládami, tak na př. censura a zdravotnictví.)

* * *

V oboru záležitostí vládám zemským svěřených zaujímají záležitosti policejní velmi značné místo. A to ovšem ne pouze policie ve smyslu širším, jak rozumělo se jí v polovině 18. století a později, nýbrž i vlastní policie v dnešním, moderním smyslu, tedy činnost k ochraně společnosti především proti rušení jejímu nepřátelskými skutky, tedy obor přikázaný moderním úřadům policejním, vedle toho záležitosti, které nelze nazvat přímo policejními v dnešním smyslu, kdy názvem tímto vyrozumíváme praeventivní péči bezpečnostní, ale které tvoří policejní stránku jiných odvětví veřejné správy, jako na př. správy sociální, hospodářské, zdravotní atd. —

A) Dle instrukcí vlády rakouské z r. 1753 a 1759¹⁷⁾ ukládá se vládě zemské v oboru policie bezpečnosti instrukcí z r. 1753 především (v čl. 10.) péče o obecnou bezpečnost státní, a to především pokud se týče veřejných nepokojů (gefährliche tumultuose Begebenheiten) a záležitostí označovaných jakožto „geheime etwa gar eine Staats-Afaire betreffende Vorfällenheiten“. V záležitostech těchto neměla vláda sama podnikati ničeho, aniž se dříve dotázala u dvora a vyčkala nařízení.

Článek 20. výslovně pak klade ještě důraz na podezřelé schůzky a na všechno, co by státu škodlivým neb neprospěšným býti mohlo, bez ohledu na osoby účastněných, a nařizuje přísné potrestání.

Vykonávání policie vyšší nebo-li státní, úkoly a významem svým nad pouhou policií místní vynikající, náleží pod vedením úřadů centrálních ovšem vždy vládě zemské, resp. bezpečnostní

¹⁷⁾ Povšechnou charakteristiku viz u *Starzeva*, 60 a násl.

komisi její, v Rakousích r. 1755 prozatím pro Vídeň nově ustavené. Velká část policejní činnosti této soustředěna v rukou samého místo držitele (presidenta representace), jakožto zvláštního důvěrníka dvoru. Místodržitel má vždy vůbec v každé zemi jistou osobní policejní pravomoc, nepodléhající guberniálnímu usnášení, což platí především o věcech pilných, které netrpí průtahem.

Dle článku 16. náleží vládě dozor na provozování policie bezpečnostní i postrku v celé zemi. Zvláštní péče ukládá se jí, pokud se týče Vídně, která co residence s rychle rostoucí populací svou již po delší dobu zvláštní opatření policejní se strany vlády zemské činila nutnými (tak zvl. r. 1721 a 1751, o čemž viz v příslušných kapitolách později¹⁸⁾), nařizuje se dozor na proletariát, zvláště nezaměstnanou čeleď; má se bojovati proti veřejné žebrotě. Důležité jest, že ukládá se vládě péče o trvalou evidenci obyvatelstva ve Vídni a předměstích. Vládě ponechává se jako dosud dispoice nad stráží (čl. 19.) a dává se jí pravomoc, zakročovati po případě stanným právem, ve shodě s městským soudem.

Důsledkem instrukce z r. 1753 pak zřime záhy vyvíjet i se první počátky zvláštních zeměpanských dirigujících orgánů policejních ve Vídni, které, spojeny byvše se stávající již stráží, vlivu zemské vlády podléhající a od ní založené, byly základem nové, moderní soustavy policejní, která po krátkém intervalu vystřídala první soustavu, městskou guardii, degenerovanou a r. 1741 zrušenou.

O věcech těchto arci netřeba se zde šířiti, ježto tvoří obsah příslušných dalších kapitol. Policejní správa vídeňská těšila se ostatně zvláštní pozornosti nejen vlády zemské a úřadů centrálních ale i dvora, jak jest pochopitelné při kabinetním způsobu tehdejší vlády; Marie Terezie, jak známo, dbala především o udržování veřejné mravnosti, o čemž uslyšíme ještě v pozdějších kapitolách. Zvláštní vládní péče o Vídeň nevztahuje se pouze na policii

¹⁸⁾ Důležitost Vídně a velikost agendy vídeňské charakterisuje vláda zemská: „Im ungeheuren Schwall der überhäuftten Regierungsverrichtungen, die sich nicht allein auf die allhiesige Residenzstadt, welche für sich selbst schon gleichsam eine ganze Provinz ausmachete, und die strengste Aufsicht in allen Theilen erforderte, sondern auch auf das ganze Land sich erstrecketen . . .“ (Z referátu dvor. kanc. z 22. února 1775.)

bezpečnostní, nýbrž i na jiné záležitosti správní, jako především na zásobování města, zdravotnictví, policii požární atd. Obdobně starají se o potřeby svých hlavních měst vlády zemské v zemích ostatních.

Zemská vláda před zřízením samostatného policejního úřadu jest vedle městského soudu sama bezpečnostním orgánem ve Vídni a obvodu jejím, především orgánem dirigujícím. Úředníkům zemské vlády svěřována již na počátku 18. století zvláštní starost o bezpečnostní správu města; poměr tento po zřízení komise bezpečnostní r. 1721 ještě se utužil a v době tereziánské zříme rady reprezentace jakožto činitele, kterým přísluší bezprostřední policejní správa; tak zvláště od reformy z r. 1751 a 1754, kdy vystupují jako t. zv. „vrchní komisaři“.

Avšak i kromě komise zůstává orgánům vlády dlouho přímá účast při mnohých úkonech policejních. Tak na příklad musily býti přibírány orgány její, kdykoli jednalo se o vstup místních orgánů do osvobozených domů a asylů. Úředníci zemské vlády účastnili se také leckdy sami zatýkání, hlavně do reformy r. 1776.¹⁹⁾ Divadelní inspekci konali úředníci vlády zemské ve Vídni dokonce až do r. 1789. Jinak ovšem reformou policejní z r. 1776 úkolů jejich značně ubylo, jak na příslušném místě ukážeme. —

V instrukci z r. 1759 o záležitostech policie státní se nemluví, za to však ukládá se vládě jako r. 1753 starost, aby veřejný pořádek nebyl rušen a aby se zamezila všeliká svépomoc.

Článek 5. pak vyměřuje pravomoc komise bezpečnostní, která tehdy se obnovuje pro celou zemi (viz v příslušné kap.), článek 18. obsahuje zvláštní předpisy proti žebrotě. — Pokud se týče legislace z oboru policie bezpečnostní, spadají sem četné předpisy policejní k evidenci cizinců a sociálně nebezpečných živlů domácích, dále zákazy nošení zbraní a střelby, dohled na veřejné průvody, zamezování veřejných hádek, rvaček a soubojů, jakož i vřavy na ulici. Proti žebrotě vystupuje se stále, ačkoli ne vždy s úspěchem. —

¹⁹⁾ Sr. na př. *Armethovu* zprávu o známé aféře Beaumarchaisově, IX. 419.

V úzkém spojení s policií bezpečnostní jest péče chudinská. Instrukce z r. 1753 ukládá vládě, aby vypracovala o té věci regulativ. Více se neuvádí. (Komise chudinská jako dvorská tehdy zrušena a nová zřízena u vlády teprve r. 1755.) V instrukci z r. 1759 péče chudinská vládě zemské se odnímá a přenechává zvláštní kongregaci (více viz v kapitole o komisi chudinské).

Instrukcí z r. 1753 nařizuje se vládě zemské starost o udržování veřejné mravnosti a nakazuje se tu, aby se pracovalo k zamezení veřejného pohoršení, zvláště svádění mladých lidí. Komise mravnostní od r. 1751 stávající byla však r. 1753 zrušena. Ráz mravnostně-policejní mají z valné části předpisy, týkající se svěcení nedělí a svátků, pokud stanoví zákazy a omezení návštěvy hostinců, hlučných zábav atd. za služeb božích, jakož i zamezení zbytečného přepychu při církevních slavnostech, což arci má tendenci v první řadě hospodářskou. Starostí vlády jest dle instrukce z r. 1753 censura divadelní (čl. 23). Instrukcí z r. 1759 nařizuje se jí i součinnost s dvorskou komisí censurní, o čemž viz v kapitole o této komisi. Zvláštní předmět péče všech zemských vlád tvořily rozmáhající se noviny.

Vláda zemská má se starati o udržování schůdnosti cest a ulic, zvláště ve Vídni a předměstích, jakož i o jejich čištění, při čemž poukazuje se na zhoubné účinky nečistoty se stanoviska zdravotního. V těchto věcech jakož i v oboru policie požární má vláda ve Vídni býti jen vrchním dozorcím orgánem nad magistrátem, kterému také r. 1759 příslušná agenda se vyhrazuje (čl. 9.) V instrukci z r. 1759 vzat větší zřetel i na silnice venkovské; později přistupuje i péče o bezpečnost dopravy vůbec, zvláště plavby po Dunaji.

Pokud se týče zdravotnictví, tedy rovněž již instrukce z r. 1753 nařizuje vládě při správě zdravotní součinnost; především zase ve Vídni, zmíněným již dohledem nad čištěním ulic. Vlastní těžiště agendy zdravotní leželo ovšem v Rakousích u dvorské deputace zdravotní. I r. 1759 v článku 6. nařizuje se vládě obsírněji, aby měla stálý dozor nad zdravotnictvím v zemi, a aby prováděla hlavně opatření k zamezení nakažlivých nemocí všeho druhu. V pozdějších letech nařizuje se pravidelné podávání měsíčních zpráv ku dvoru. Dále nařízen později vládě dozor i na lékárny a prodej jedů,

o čemž prozatím v instrukcích není řeči. Široký obor péče vládní a zvláště úřadů krajských zaujímá veterinářství jak patrno z četných zákonných předpisů, ač ani o něm instrukce naše zvláště nemluví.

V oboru náboženském stojí obě instrukce ještě naprosto na stanovisku výhradně katolickém a zatracují veškeré bludy; pobyt akatolíkům, kromě trpěných židů v Rakousku vůbec se nedovoluje. Vláda má tudíž pečovat, aby se nerozšiřovaly „bludy“. Na blíženi se modernějších názorů však ukazuje, že již r. 1753 nařizuje se, aby se utvrzovalo katolické náboženství, ale netrpěly se excesy „aus Glaubens-Eyffer“. Více viz v kapitole o komisi náboženské. Pokud se týče židů, tedy má policejní stránka agendy sem spadající ráz více hospodářský než náboženský, směřujíc především k omezování jich po stránce obchodní, aby tím netrpělo obyvatelstvo ostatní. Důležitý obor rázu praeventivního jest péče o zamezení drahoty starostí o dovoz viktualii, stanovením sazeb a dohledem na míry a váhy, a policie tržní vůbec. I záležitosti tyto, nejakutnější ve Vídni jako v ostatních větších městech, náleží v první řadě magistrátu, u vlády objevují se však pro obory tyto komise, vedoucí vrchní dozor.

Vláda má na starosti opatření proti falešné minci, po r. 1759 v součinnosti s osamostatněnými orgány finančními.

K záležitostem zde uvedeným přibyla ještě řada jiných věcí pozdějším zákonodárstvím a sice předpisy, týkající se odstranění z akázaných her, nepořádků čeledních, zlořádů u cechů, policie stavební, nařízení proti ničení lesů a polnímu pychu. Všechna tato nařízení vydávána záhy společně pro veškeré země česko-rakouské a později i pro Halič. Pro mnohé z nich ustanoveny zvláštní komise, o čemž bude řeč v příslušných kapitolách. —

B) Zbývá ještě poukázati na *instrukce gubernií českého a moravského* z r. 1764.²⁰⁾ Instrukce tyto jsou prvními instrukcemi zemských vlád těchto, vydanými po centralistické reformě Marie Teresie.²¹⁾ Jsou vespolek skoro doslovně souhlasné, ale obsahem značně odlišují se od instrukcí rakouských: ne sice, že by obsahovaly

²⁰⁾ Arch. min. vnitra, III., A. 4, Böhm. Gub. Instr. Obsah instrukce moravské obšírně reprodukuje *D'Elvert, Verwaltungsgesch.* 397 n.

²¹⁾ Při reformě z r. 1749 instrukce pro representaci českou a moravskou vydána nebyla, srv. *Rieger, II.*, 319.

předpisy odlišné, jako spíše tím, že věnují pozornost svou značnou měrou záležitostem, o nichž instrukce rakouské se zmiňují jen stručně nebo vůbec ne (tak zvl. o věcech poddanských a vojenských, z části i náboženských). Naproti tomu jsou instrukce zemí českých vůči rakouským nepoměrně stručnější u věcech policejních.

Instrukce gubernií českého a moravského jakožto na věc spadající v obor veřejné bezpečnosti především kladou důraz na to, aby hájeny byly pohraniční okrsky proti snahám sousedů na úkor země se rozšiřovati, čehož v instrukci rakouské nenacházíme (čl. 35. a 36. záležitostí „publica-politica“). Vlastní správy policejní dotýká se čl. 38. a částečně i 39. a 40. Článek 38. nařizuje, že gubernium má bdíti nad udržováním veřejného klidu a bezpečnosti v zemi a tudíž udržovati ji čistou „vom lüderlichen Gesindel, Dieben und Raubern“, provozovati v čas určené generální visitace a dle potřeby v krajích podezřelých i visitace partikulární; přistížené cizí tuláky buď umístiti v pracovnách nebo odevzdati do provincií uherských „zur Kultur“. Gubernium má včas čeliti nepokojům, povstáním a chystaným vzbouřením a buřiče náležitě trestati. Rvačky, souboje a výzvy mají se dle patentu proti soubojům²²⁾ bez milosti potrestati.

Článek 39. nařizuje guberniu péči o udržování láce zamezením libovolného zdražování, zvláště předkupu a stanovením tax pro životní potřeby, dále péči o udržování čistoty na ulicích a náměstích ve městech, o opatření proti ohni „durch fleissige Nachsicht deren hiezu bestellten Commissarien“, a udržování pořádku při hašení, péči, aby byly dodržovány čelední řády. Článek 40. pak, aby se učinila přítrž zakázaným hrám, a aby hráči byli přísně trestáni.

Jak patrno, ve věci nařizuje se totéž co v Rakousích, jenže nepoměrně stručněji. Jinak patenty ovšem byly již pro všechny země stejné, ježto unifikace zákonodárství pokročila již tak daleko, že zákony vydávány pro všechny země společně; tím vyrovnán rozdílný obsah instrukcí měrou vrchovatou.

Při instrukcích zemí českých třeba se zmíniti ještě o policejní stránce vládní péče náboženské, v čemž instrukce tyto jsou mnohem obšírnější než rakouské.

²²⁾ Patent ten (Duellpatent) by obnoven 12. června 1752, o čemž zpraveny stejnoměrně všechny representace.

Instrukce stanoví povinnost, udržovati všemožně náboženství katolické a bdíti nad svěcením svátků atd. jako instrukce rakouská. Instrukce zemí českých však nasvědčují tomu, že zde daleko více bylo bojovati se zbytky náboženství nekatolického (ve skupině rakouské ozývají se vzkazky takovéto jen slabě v Horních Rakousích), kteréžto živeny byly zahraničnými popudy, zároveň i s moderními popudy volnomyšlenkářskými. Proto instrukce tyto nařizují, že jest povinností vlády potírati je až do vymýcení („bis die jetzt so sehr über Hand zu nehmen beginnende Freygeisterey, Lauigkeit in dem Christenthum und der noch hin und wieder keimende ketzerische Samen gänzlich ausgerottet und vertilget werden wird“).

Instrukce pro Čechy doporučuje, aby gubernium užívalo pomoci misiónářů. Doporučuje se mu, aby zvláště bedlivě střežilo hranice lužické, saské a slezské, odkud přicházejí do země kacířské sekty a bludy. Gubernium moravské mělo zase střežiti hranici uherskou.

Úřadům světským doporučuje se součinnost s úřady duchovními, a vůbec zeměpanským úřadům se soudy a úřady patrimoniálními. Poskytnutí brachií saecularis smějí úřady duchovní žádati jen u gubernia a gubernium má držeti orgány duchovní v mezích příslušných. V tom zase uplatňuje se již osvícený absolutismus. Dohled ten týkal se především tax a štoly.

Instrukce české zabývají se též obšírně opatřeními o pohraniční revizi knih, o čemž viz v kap. o komisi censurní.

III. Komise.

1. Zřízení komisí vůbec.²³⁾

Nevšední důležitost útvarů těchto vyžaduje, abychom se jimi zevrubněji zabývali. Již proto, že dosud schází zpracování, které by objasňovalo patřičnou měrou jejich zřízení, pravomoc, způsob

²³⁾ Z literatury srv. především (Starzer), Beiträge zur Geschichte der n. ö. Statthaltereien, 1897, str. 70 a násl., Rieger, Zřízení krajské II., 305, 323 násl.; D'Elvert, Zur österreichischen Verwaltungsgeschichte, str. 232, 371. Luksche, Kurze Übersicht der Stellen u. Ämter im Markgraffthum Mähren s. 1628. V Brně 1804, str. 95 n.

jednání a postavení v organismu úřadů. Jest jisto, že ani útvar takový, jako jsou komise, nevznikl ihned ve formě hotové, nýbrž že i k plnému vývoji jeho bylo zapotřebí delší tradice.

Komise již v organisaci správy v obdobích dřívějších hrály úlohu velmi důležitou. O komisích u úřadů centrálních promluveno bylo již dříve (sv. I., 1., str. 53 a násl.); charakterisovali jsme tam význam jejich jakožto formu, již přizpůsobovalo se nehybné státní ústrojí vzrůstajícím požadavkům nové doby. Uvedli jsme, že komise byly pro snadnost, s níž tvořeny, a osvědčily-li se neb dokonalily-li úkol, pro nějž dosazeny, rozpouštěny, elastickým článkem správy a často zkušebním kamenem nových formací. Stabilisací komisí vznikaly často úřady speciální. V této možnosti rychlého přizpůsobování a reformování leží význam komisí pro organisaci správy.

Význam komisí ve století 18. a zvláště v době po r. 1749 stoupá, a to nejen jakožto orgánů centrálních, ale i jako departmentů úřadů zemských. Některé důležité komise stávají se jakými polosamostatnými úředními útvarů a udržují se velmi dlouho (tak na př. komise bezpečnostní). Organizace jejich se zdokonaluje a rovněž způsob jednání, jenž upravován bývá detailními instrukcemi.

Instrukce tyto vymezují též přesně obor působnosti jednotlivých komisí. Při důležitosti komisí v periodě, o níž jednáme, nelze se diviti, že v nich začasť leží středisko pro ten který obor správní a že ony jsou nositelkami jeho dalšího pokroku. Vývoj komisí u vlád zemských po stránce formální zračí se nejlépe ve srovnání instrukcí vlád těchto; tak zvláště instrukcí zemské vlády rakouské z r. 1753 a 1759 a gubernií českého a moravského z r. 1764, dále speciálních instrukcí jednotlivých komisí samých.

Vedle komisí stálých zřizovány byly i u zemských vlád krátkodobé komise k určitým účelům. Tak na příklad po velkém požáru v židovském městě pražském zřízena byla 27. května 1754 u representace české zvláštní komise vyšetřovací proti původcům, dále zřizovány takovéto komise k vypracování návrhů a instrukcí (na př. zdravotního normálu pro Čechy) a rozhodování jednotlivých důležitých otázek. Takovéto dočasné komise jsou na příklad i komise k vyšetřování excessů způsobených vojskem (Kommissionen in Militaer-Excessen) obje-

vuji se v Čechách a na Moravě r. 1746 (arch. prot. zemí čes., str. 126). [Po r. 1740, kdy na čas vše ocitá se ve znamení války, obráží se zjev ten i ve tvoření komisí: objevují se komise k obraně zemské (Landes-Defensions-Kommissionen), komise vojenské a konečně invalidní (1750)]. Přechodná komise s důležitým oborem činnosti jest v Čechách na příklad komise „zur Untersuchung der Unterthans-Beschwerden“ (1775), k níž druží se místní komise v záležitostech robotních. Mnoho přechodných komisí zabývá se určitými otázkami finančními, některé úpravou hranic atd. Pro správu mají ovšem význam nepoměrně větší komise stálé.

I u vlád zemských jsou komise dvorské. Proto nelze zásadně u dvorských komisí ve Vídni stávajících hledati pravidelně působnost vztahující se na celou říši, ba ani není vždy rozhodným větší význam předmětů, kterými se komise dvorské zabývají. Měřítka leží v moci, kterou jsou komise ty nadány: komise dvorské podléhají při rekursu pouze úřadům centrálním.²⁴⁾ Komise dvorské i zemské bývají nadány pravomocí sahající přes „práva poststranní“, čili zřizovány „cum derogatione omnium instantiarum“, což má význam až do r. 1775.

Po r. 1749 setkáváme se se zjevem, že v Rakousích zřizují se pro obory, jež zastávají v ostatních zemích komise ze zemské vlády zřízené, komise dvorské, jež přiděleny jako bezprostřední součást úřadům centrálním. Tyto dvorské komise, jež bývají složením svým smíšené, sestávají z členů direktoria a representace rakouské, nejsou však nějakými úřady centrálními, ostatním komisím nadřizenými, nýbrž jsou jim jen koordinovány, ana působnost jejich omezena výhradně na Rakousy a s ostatními komisemi přímo ani nekorrespondují. Předsednictví jejich mívá president representace, nebo některý rada direktoria neb vlády. Mezi komise tyto náležejí v letech 1749 až 1753 komise bezpečnostní a nadační, dílem i censurní. Tyto komise jsou velmi krátkodobé a mimo censurní nepřetrvávají novou organizací representace, jež nastává instrukcí z r. 1753. Ježto působností svou obmezeny jsou vždy pouze na Rakousy, sluší o nich jednati jakožto orgánech správy zemské.

²⁴⁾ Luksche, 95.

Doba 1749 až 1753 jest vůbec právě ve správě Rakous dobou experimentování a nehotovosti. Zříme tu množství útvarů fluktuujících a rychle měnlivých. Seznáme to jasně při změnách, jež prodělaly v krátké době této, navzájem i v poměru svém k zemské vládě, komise bezpečnostní a komise nadační.

R. 1753 nadchází zde poměrná stabilita a upevnění kompetence vlády zemské. Zvláště všechno, co spadá do oboru policejního (v moderním smyslu) spojuje se tehdy s vládou zemskou a spojení to potvrzuje se novou organizací z r. 1759. Z oborů souvisících se správou policejní zastávána jest komisí tvořící část úřadů ústředních jen censura.

Také dvorská zdravovní deputace nahrazuje v Rakousku komisi zemskou. —

Vedle komisí objevují se také t. zv. koncertace (Zusammentretungen), především chefů jednotlivých úřadů (přizvávání chefů úřadů k poradám příbuzného oboru se týkajícím, bývalo vůbec zvykem). Tyto koncertace byly konány jenom ad hoc. —

Pro policejní správu zemskou nejdůležitějšími jsou trvale komise u vlád zemských; v komisích těchto leží těžiště správy policejní, pročež se jimi především jest nám zabývati.

2. Komise u zemských vlád.

A) Složení.

Složení komisí ze zemských vlád organisováno bylo tak, že v čele jejich byl náčelník vlády neb některý rada jakožto praeses“ (nazývá se též „Direktor“ nebo-li „Commissions-Direktor“). Vedle ředitele byl pak určitý počet (zpravidla 3 až 7) radů jako přísedící (assessores). Při tom hleděno pravidelně k tomu, aby mezi přísedícími zastoupeni byli příslušníci všech tří stavů, tedy aspoň 1 pán a 1 „učení“, který i zde konal nejtěžší práci. Předseda komise býval jmenován panovníkem, jinak její složení určoval místodržitel. Přiděloval k ní rady z gremia vlády, ale i z jiných úřadů (čes. instr. čl. 9.). Při tom měl míti na zřeteli, aby všichni radové postupně seznali obor prací v každé komisi své sekce. Byl tudíž ustanoven pro členy stejné sekce jistý turnus, dle něhož členové

komisí se měnili. Dle instrukce zemské vlády rakouské z r. 1759 (čl. 30) měl každý člen v komisi setrvatí nejméně tři měsíce, ne však déle než 6 měsíců. Kromě toho muselo se při změně na to dbáti, aby při četnějších komisích zůstali stále v téže komisi aspoň 3 členové zběhlí. (Dle instrukce z r. 1753 ještě takový turnus předepsán nebyl, rovněž není v instrukcích zemí českých z r. 1764; není však pochyby, že i tu podobné normy byly aspoň zvykem.)

Přisědící z radů byli ovšem již mocí úřadu svého členy „cum voto decisivo“. Vedle nich mohli však rozhodující hlas obdržeti i nečlenové vlády, jimž trvalé členství komise přiznávalo proto, že jednalo se o nějaký obor, ve kterém byli zvláště zběhlí. Jak už řečeno, mohli býti přidělováni komisím co členové s hlasem rozhodujícím i úředníci od jiných úřadů zeměpanských i jiných (zvl. stavovských), ba i neúředníci jako zvl. osoby duchovní. (Ve vídeňské komisi bezpečnostní zasedal dočasně biskup a dva přisědící zemského práva.) Takové členy mohla pak komise po případě „per decretum regiminale“ ke schůzím komandovati. Vedle členů s hlasem rozhodným objevují se pak členové „cum voto informativo“, tudíž jacísi experti a to zase úředníci (především nižší) neb jiní odborníci. (V bezpečnostní komisi pražské zasedali jako takovíto členové měšťtí hejtmané.)

Vedle těchto členů má každá komise přikázaný určitý počet aktuárů, pravidelně tajemníků representace neb úředníků manipulačních. Aktuárům přísluší úkol vésti protokol a vyhotovovati usnesení.

B) *Poměr komisí ku vládě zemské.*

Komise jako takovéto měly sice samostatný, přesně vymezený obor působnosti, leč nebyly vlastními úřady, nepřestávaly nikdy tvořiti nedílnou část vlády zemské a činnost jejich děla se také vždy jen jménem zemské vlády. (Pokud ovšem to nebyly komise dvorské.) „Diese Consensus u. Commissiones werden jedoch nicht anderst als Theile des Gubernii anzusehen sein und ihre gänzliche Abhängigkeit von demselben haben“, jak vyjadřuje poměr ten čl. 10. instrukce pro gubernium české a moravské z r. 1764. Součástí vlády zemské jsou i v tom případě, když účastní se jich někteří nečlenové této a předsednictví náleží vždy členu vlády.

Proto také věci nově docházející, protokoly i usnesení komise předkládati dlužno náčelníku zemské vlády; věci nově došlé registrují se v kanceláři gremia než se přidělí komisi. Expedice hotových věcí děje se jménem vlády a kanceláří její, akta schovávají se v registratuře vládní. Prostřednictvím vlády vedou se pravidelně i korespondence s úřady, zvláště též s úřady centrálními i dvorem, při čemž však mají být doprovázeny vyjádřením plena.²⁵⁾ Vláda zemská též poskytuje exekutivu (brachium) ku provedení opatření komisí potřebnou a jí vůbec nařizuje se důrazně, aby činnost komisí co nejvíce podporovala. Jménem vlády také vyhlašují se nařízení a opatření komise:

Přes to, že komise jeví se takto býti pouze departementem vlády, přec jen náleží jim i důležitý obor samostatné působnosti. V oboru, jenž jejich působnosti vymezen, smějí se pravidelně samostatně usnášeti, vyřizující věci in merito, a také vydávati příkazy i ukládati tresty. Mimořádně smějí i přímo korespondovati s úřady. Instrukce z r. 1753 (a sice dodatek z 15. prosince čl. 4) vymezuje poměr mezi plenem a komisemi tímto způsobem: v komisi samé měly se ihned vyřizovati „Currentsachen oder solche causae, welche entweder noch nicht vollkommen instruiert seind oder wo es auf eine Erstreckung oder platerdingen auf eine Abweisung oder anderen keine Weitläufigkeit erfordernden Schluss ankommet, welcher einen förmlichen Vortrag in pleno nicht erforderte“; rovněž „Anbringen oder auch von denen unteren Stellen einlaufende Relationes u. Berichte, wann dieselbe von keiner besonderen Wichtigkeit seind.“

Do plena mají přijíti: „jene Anbringen, Berichte oder Relationes, welche eine Wichtigkeit anzeigen, sohin eine Ausarbeitung erforderen“. Věci takovéto přednésti má referent komise „ohne langem Verzug“.

C) *Řízení komisí a jejich úkoly.*

Řízení komisí upraveno bylo vedle obecných instrukcí vlád zemských instrukcemi zvláštními. Na instrukce kladen tehdy

²⁵⁾ Dle instrukce české (čl. 10) připouští se výjimka jen pro consensus in causis summi principis et commissorum (jenž zabýval se správním soudnictvím). Další příklady, kdy se přímo dopisovalo, viz u Riegry, Zřítz. kraj. II., 347 násl.

vůbec velký důraz a mnoho si od nich slibovali. Řízení komisí po stránce formální se v době, o které jednáme, stále zdokonalovalo, o čemž svědčí srovnání instrukcí zemské vlády dolnorakouské z r. 1753 a 1759 a instrukce pro gubernia české a moravské z r. 1764. Poučný jest návrh pro komisi „policejní“ z roku 1768, který zůstal návrhem, značí však další pokus o kodifikaci toho, co praxí se vyvinulo, pročež lze subsidiárně i k němu přihlížeti.

Komise úřadují pravidelně ve schůzích, které konají se nejméně jednou týdně, ale i daleko častěji „nach Maass als sich die Geschäfte häufen“. Den zasedání ustanovuje předseda. Jednání a usnášení jest ovšem veskrze kolegiální. Zasedání konalo se pravidelně odpoledne, jen u nejdůležitějších též dopoledne, ježto čas tento vyhrazen býval plenu. Jednání řídil předseda, byl-li nepřítomen, zastupoval jej nejstarší rada zemské vlády z členů komise.

Referáty v politickém oboru rozděleny stejnoměrně všem radům; ovšem že radové z lavice učených zastávali pravidelně referáty nejtěžší; (v „oddělených senátech“ byli vůbec referenty oni. Čl. instr. rak. z r. 1759). Členové komise kromě předsedy mívají každý svůj referát p e v n ě v y m e z e n ý.

Předseda nemíval vlastního referátu v komisi kromě úřadu svého jakožto člen gremia vlády zemské, „weil derselbe zu dirigieren, die Umfrage zu halten u. die Schlüsse bei der Commission nebst der Expedition zu befördern, überhaupt aber die gute Ordnung in Geschäften, als die Seele des ganzen Werks zu unterhalten hat. (Návrh instrukce z r. 1768.) „Dle potřeby ovšem může ostatním referentům pomáhati.“

Povinností předsedovou bylo vůbec, aby bděl nad tím, aby se sezení řádně konala a by se věcně jednalo, o čemž zvláště ostře vyjadřuje se česká instrukce. Disciplinární moc příslušela však jenom chefu vlády. Předseda má ročně podávati zprávu o jednání komisí: „ob und wie weit dieser unserer Vorschrift . . . in dem Jahre nachgelebet worden“ a zvláště, jaké se objevily vady a jak jim možno odpomoci. Zpráva tato pak s dobrozdáním vlády zemské zašle se dvoru, resp. úřadu ústřednímu.

Nové věci presentovány náčelníku vlády, zapsány protokolistou a přidělovány řediteli komise, jenž rozdělil je mezi příslušné referenty.

Referenti vypracovávali své návrhy doma a přednášeli věc v sezeních. Hlasování řídil ředitel komise, pořad určován v politické sekci místodržitelem (v justiční hlasoval vždy nejdřív člen „z lavice učených“). Hotové věci odevzdány referenty po schůzi aktuáru ku zhotovení protokolu. Protokol pak aprobován referentem.

Opatřením, směřujícím k tomu, aby opožděné vyřizování věcí bylo pokud možno zamezeno, bylo nařízeno, aby se u komise vedl protokol exhibitorum.

Usnášení v komisích dělo se většinou hlasů. Nedocílilo-li se většiny ani s přibráním hlasu předsedova, mělo rozhodnouti plenum vlády, šlo-li však o věc zvláštní důležitosti po případě i instance nejvyšší. Přednes takovýchto záležitostí v plenu děl se čtením protokolu komise a to prvého příštího dne zasedání v týdně. Pro sepisování protokolů nařizována všemožná stručnost: jen votum referentovo nemělo se omezovati na pouhý excerpt. V Rakousích kladena zvláštní váha na účast kancléře vládního při rokování v plenu; jeho votum má být nejprve slyšeno. Usnesení gremia připojí se k protokolu jakožto „conclusum regiminale“.

Každé usnesení komise presentováno bylo náčelníku vlády zemské k podpisu. Týž měl vůbec prováděti kontrolu jednání všech komisí tím, že měl čísti každý měsíc protokoly jejich. Expedici vyřizoval aktuár jménem vlády za spolupodpisu referenta a ředitele. Vyhotovení pro strany psána v kanceláři vlády.

Jako úkol komisí označuje se především, aby radily se o záležitostech jim přikázaných, aby prováděly nařízení v oboru jejich vydaná, a dozíraly na jich překročování. Některým komisím přikázána agenda trestní nad jednotlivci a úřady. Mimo tuto činnost administrativní mají úkoly rázu legislativního, to jest přísluší jim iniciativa v podávání návrhů na zlepšení. To stanoví se již instrukcí rakouskou z r. 1759. Komisím přikázán k jejich činnosti pravidelně zvláštní p e r s o n á l kancelářský. Ve mnohých jest pro nejednu důležitý obor správní těžiště agendy, ježto většina její, záležejíc v běžných věcech, vůbec nedostane se do plenu a i v záležitostech složitějších, které do plenu přijdou, bývá zajisté názor členů komise nejčastěji rozhodující. —

Komise u zemské vlády třídily se po reformě vlád zemských, provedené v letech 1759—1763, ve tři obory, a sice v obor j u d i

ciální, judiciálně-politický (iudicialia politicis mixta) a čistě politický. V oboru judiciálním již dříve existovaly t. zv. oddělené senáty (abgetheilte Senatus).

D) *Poměr komisí k úřadům podřízeným a jejich působnost trestní.*

Poměr komise k úřadům, v první řadě úřadům podřízeným vládě zemské, jimiž byly hlavně magistráty a úřady vrchnostenské na venkově, dá se shrnouti v tom, že komise vykonávala v oboru svém činnost jednak normativní, jednak kontrolní. Vedoucí idea celé státní správy v době této byla, zavést do správy jednotného ducha a unifikační snahy tyto uplatňují se nejen v organizaci aparátu státního, nýbrž i v zavádění jednoty ve správě místní, pokud to vlivem aparátu zeměpanského bylo možno.

Úkolem komise jest, jak se zdůrazňuje, vésti dozor nad prováděním stávajících zákonů a nařízení nejen jednotlivci, ale zvláště také podřízenými úřady, zjišťování vad u provádění a podávání návrhů, kterak tomu odpomoci.

Komise (pravidelně prostřednictvím vlády) korespondují s úřady a směřjí touto cestou posílati jim nařízení a žádati na nich zprávy. Jim zasílají se protokoly, zprávy a výkazy, jichž vedení podřízeným úřadům bylo přikázáno.

Ku kontrole úřadů, především jejich hbitosti a spolehlivosti směřuje zřízení rejstříků, které vedli referenti komise, i roční zprávy a výkazy.

Aby zaručena byla účinnost opatření komisí a tím i vlády vůbec, udělena některým komisím rozsáhlá trestní pravomoc, vztahující se na úřady, korporace i jednotlivce. Pokud se týče úřadů, má pravomoc tato ráz disciplinární. Tresty jsou peněžité i jiné, vůči osobám úředním zvláště sesazení. Neposlušné vrchnosti udávány vyšším úřadům resp. dvoru. Z peněz dobytých na základě trestních výnosů zřizuje se zvláštní pokladna. Peněz často užívá se z části k odměně udavače, ostatku pravidelně k účelům příbuzným úkolům komise. Po stránce trestní zvláště význačná jest agenda komise bezpečnostní, o níž jednáme dále ve zvláštní kapitole.

E) *Občasné omezování komisí zemských a konec jejich.*

Kdežto v prvních desetiletích osmnáctého století, kdy začíná vlastní vývoj komisí zemských, jest počet jich poměrně malý, nastává záhy rychlé množení, a to ještě před r. 1749, takže již před velkou reformou tereziánskou jest počet jejich velmi značný.²⁶⁾ Po r. 1749 ovšem lze ve tvoření komisí pozorovati další značný pokrok.

Rozvoj správy vedl sám sebou ku specialisaci, která měla tendenci, pokračovati do nekonečna. Neboť mnohdy zapomínalo se, že ztratil se původní účel, pro něž komise byly zřízeny, třeba jen přechodný, anebo pozbyl aspoň původní důležitosti. Jelikož pak komise, i takové, jež samy o sobě neměly dostatečné agendy, často přece jenom trvaly a pravidelně se scházely, nastávala zbytečná ztráta času. Příčina přílišného tvoření komisí ležela vedle toho v obvyklém projednávání kolegiálním. Následkem zjevu tohoto jsou pak restriktce občasné se objevující. Restringování četných komisí nastává v Čechách dosti záhy: první doložena již r. 1752. V Čechách bylo v době zřízení representace komisí 16, pak nastává roku 1752 omezení na 11,²⁷⁾ r. 1757 jest jich však již opět 18. Reforma zemské vlády rakouské z r. 1759 neznamená po této stránce ještě nic.

Druhou restrikcí jest omezení komisí u příležitosti ustavení gubernií v zemích českých. Instrukce z r. 1764 (čl. 9) stanoví, že mají býti veškeré speciální komise odstraněny. („Alle vormals üblich geweste Spezial-Kommissiones abgestellt und nur über jene agenda, welche entweder wegen ihrer Vielheit eine besondere Besorgung oder wegen ihrer Wichtigkeit oder Weitläufigkeit eine

²⁶⁾ Sr. na příklad seznam komisí existujících u místodržitelství českého asi v letech 1748 až 1749 u *Riegva*, *Zřiz. kraj. II.*, 323. Nejinak bylo u zemských vlád jiných agendou bohatých, především rakouské. I na Moravě, již před r. 1740 existuje řada komisí. Počet jejich se přiměřeně množil. R. 1770 jest jich celkem 16. Seznam viz v *Notizenblatt* 1874, stl. 43 a násl. O komisích moravských sr. vůbec *Luksche*, 96 n. a *D'Elvert*, *Oesterr. Verwaltungsgeschichte* 232, 371 a 422. U malé zemské vlády slezské, čítající vedle presidenta jen 6 radů, bylo r. 1777 neméně než 16 komisí (*ibid.* 336).

²⁷⁾ Reskript z 19. června 1752; viz v měst. arch. praž., sb. norm. 647. l. 1., tamtéž seznam komisí těchto.

ungetrennte Känntnus des Hergangs der Sachen oder wegen des gemeinsamen Wohlstandes eine unverzügliche Vorsehung erheischen, folgende beibehalten . . .“ Mají se podržeti Conessuss in causis summi principis et commissorum, Consessus in commercialibus und Manufactur-Sachen, komise zdravotní, fundační, policejní a bezpečnostní, studijní a censurní, židovská, hraniční, vrchní hospodářské říditelství pro Prahu a ostatní privilegovaná města.²⁸⁾

Jak patrně, byl však i počet těchto komisí dosti značný a záhy vidíme je zase neobyčejně vzrůstati, takže již r. 1771 jest na 40 komisí, mezi nimiž zastoupeny jsou takměř veškeré komise, které existovaly před tím a později zanikly. Velká část komisí těchto zabývá se záležitostmi poměrně nepatrnými. Tak existuje komise pro potaš (Pottasche Commission), komise bdící nad vývozem dříví pro stěžně a stavbu lodí, komise pro hospodářskou správu kláštera sv. Mikuláše, dvě komise pro správu ústavu šlechtičen atd.²⁹⁾ Toto množství komisí předstihuje daleko současný stav u zemské vlády rakouské, kde r. 1774 bylo komisí pouze 23. Ovšem v Rakousích existuje vedle toho ještě několik komisí dvorských, jichž činnost omezena jest na Rakousy neb nahražuje

²⁸⁾ Vůči stavu, jenž byl r. 1757, zrušeny: komise silniční, fortifikační, k. pro ubytování vojska, pro sazbu štol, pro zřízení cechovní, k. nadační, k. pro zastavárnu a přádelnu, invalidní, kompilační; nově zřizují se co komise r. 1764 směnečný a obchodní soud a úřad mincovní i horní.

²⁹⁾ Krom pěti komisí zmíněných byly v Čechách r. 1771 ještě tyto: Vojenská, složená z radů a důstojníků, k. pro ekvivalent duchovních za daň dědickou, pohraniční (komise tato v Čechách již r. 1748 doložená, dosti četná a stále se udržující, jinde jako trvalá neexistuje), k. bezpečnostní s různými jinými úkoly, ubytovací, 2 censurní (pro cenzuru knih a novin), studijní, kompilační, nadační, k. pro prach a sanytr, invalidní, navigační, ředitelství kancelářské (Canzley-Direction), k. silniční, k. pro míry a váhy, zdravotní, hospodářské vrchní ředitelstvo král. měst, k. pro staré komorní dluhy, k. pro soupis (Seelenu. Zugviehs Beschreibung Coon) v Rak. též se nevyskytující, t. zv. iudicium delegatum in causis parochiarum regul., k. policejní, židovská, pro školu a taxy, viniční, fortifikační (Fortifications-Concertations-Coon), pro městskou pivní dávku, tabáková, společnost zemědělská, iudicium delegatum in causis provianticis, fideikomisní, pro daň dědickou a konečně k. pro kasovní interes a daň z koní. (Arch. min. vnitra III. A. 4, č. 284 ze srpna 1771.)

aspoň komise zemské. V Čechách nastává pak zase obmezení komisí. R. 1781 jest jich jen 21. (Seznam viz u Riegra l. c., str. 341, p. 97.)

V Rakousích dochází k pokusu obmeziti komise teprv r. 1774 u příležitosti obecné reformní akce, směřující k ulehčení práce vlády zemské. Stává se tak na přednesení dvorské kanceláře císařským rozhodnutím ze 26. října 1774, v němž nakazuje se, že mají se komise dle možnosti obmeziti.³⁰⁾ Na základě toho podala vláda zevrubný seznam, z něhož patrně bylo, kolik komisí, začasť málo zaměstnaných, u vlády zemské existovalo. Zatím již zrušena byla komise živnostenská odůvodněním, že městům a dominiím bylo opět dáno právo obsazovati místa živnostenská a mistrovská a že tudíž vláda stává se pouhou rekursní instancí. Na to rozhodnutím císařovny z 18. března 1775 nařízeno, aby spojeny byly v jedno komise divadelní, loterní, stavební a okrašlovací; ve druhé skupině spojeny komise pro dozor nad prováděním generálií a komise pro privilegia a fideikommissy a konečně spojeny komise honební a lesní, což jediné zdá se racionálním. Všichni radové, kteří ke komisím spojeným náleželi, měli se pak scházeti společně. Dále obmezena činnost komise proti drahotě, jejíž agenda přenešena z valné části na magistrát. Spojení uvedených komisí nebylo ovšem valným úspěchem, neboť těch, které zbývaly, zůstalo

³⁰⁾ Dle výkazu vládou předloženého (Arch. min. vnitra III., A. 4, 130) existovaly tehdy tyto komise: I. v oboru judičiálním: komise sirotčí, pozůstalostní, konkursní, a tak zvané „Raitkollegium“. II. V oboru judičiálně-politickém (politica judicialibus mixta): 1. Komise bezpečnostní a policejní (mimo to byl referát pro záležitosti novinářské a zdravotní, komise censurní u vlády neexistuje). 2. Komise poddanská. 3. Klášterní (Klosterrath). 4. Komise pro privilegia a fideikommissy. 5. Justiční bankodeputace. III. V oboru čistě politickém: 1. Komise pro záležitosti odstřikování ze země (Schubsachen). 2. Požární. 3. Židovská. 4. Divadelní (Komoedien-Commission). 5. Pro záležitosti městské. 6. Komise pro dohled, zda zachovávají se vyhlášené generálie. 7. Komise k zamezení drahoty (Wohlfelheitskommission). 8. Pro zeměpanské záležitosti honební. 9. Pro záležitosti lesní (Waldschwendungssachen). 10. Vídeňská stavební a okrašlovací. 11. Komise in commercialibus. 12. Vojenská komise („zur Konzertierung der in das politicum et provinciale einschlagenden Militaer-Sachen“). 13. Loterní (Lotto-Ziehungskommission). Kromě toho dříve existovala ještě 14. Komise řemeslnická, v době podání uvedeného seznamu již zrušená.

ještě až příliš mnoho. R. 1776 zrušeny ve všech zemích komise z d r a v o t n í, a místo nich utvořeny zdravotnické departementy u politických úřadů. Tím způsobem zrušeno průběhem let sedmdesátých ještě několik komisí.

Energicky zakročuje teprve Josef II., který ovšem postupuje zase krajně radikálně. Císař byl, jak známo, vášnivým přívržencem systému personálního; „pokládaltě všechny komise za protahující nepřímé cesty a na jich místo chtěl míti jen jednotlivé referenty; a jen to, co vskutku porad potřebovalo, mělo se předkládati plnému gremiu samého úřadu.“³¹⁾

Nejprve postiženy veškeré komise c e n s u r n í kromě dvorské (r. 1781), pak všechny komise u zemské vlády r a k o u s k é. Dle protokolu z 20. března 1782 stanoveno „soll bei Regierung die Wienerische Wirtschafts-Commission, auch alle andere Agende der Stadt Wiener-, die Handwerks-, Wolfeilheits-, Sicherheits- und Juden-Commission aufhören“. Obdobná nařízení týkající se ostatních zemí vyšla záhy po té. Tak v Čechách císařským rozhodnutím z 27. prosince 1782 stanoveno „dass alle Kommissionen, welche jetzt so ausserordentlich zahlreich sind, mitsammen aufgehoben und die Militär- und geistliche Commission belassen werde“ — ačkoli gubernium žádalo, aby se ze stávajících 21 komisí 10 komisí ponechalo.³²⁾

Na Moravě zrušeny zbývající ještě komise dv. dekretem z 2. června 1783.³³⁾

* * *

Přistoupíme nyní k jednotlivým komisím, pokud agendy jejich lze označiti jako policejní. Jsou to především komise b e z p e č n o s t n í, které lze právem označovati jako vlastní komise policejní, vedle toho pak komise zabývající se činností příbuznou, jako komise censurní aneb komise, které aspoň mají na starosti policejní stránku některého odvětví správního, jako na příklad komise chudinské a nadační, komise proti drahotě atd.

³¹⁾ Rieger, II., 341.

³²⁾ Archiv min. vnitra III., A. 4. K. 49. Dvorský dekret má datum 31. prosince 1782. Seznam komisí u českého gubernia tehdy stávajících viz u Riegry, I. c. R. 1784 obnovena komise pro daň dědickou.

³³⁾ Luksche, 97.

3. Komise s úkoly čistě neb částečně policejními.

I. Bezpečnostní komise.

Komise bezpečnostní jsou z komisí, pokud zabývaly se policejní správou, daleko nejdůležitější, ba lze je po některé stránce nazvat policejními komisemi par excellence. Komise ustavená u zemské vlády rakouské r. 1721, a původně „Sicherheitskommission“, později „Polizeiu. Sicherheitskommission“, nejposléze jen „Polizeicommission“ zvaná, ovládala bezpečnostní zřízení v Rakousích až do r. 1782, s krátkou jen přestávkou v letech padesátých a komise zvané obvykle „policejními a bezpečnostními“ činily tak v zemích ostatních. Komise tyto staly se odtud střediskem policejní správy, dodávající veškerým policejním opatřením patřičného důrazu a potřebné jednoty až po dobu, kdy je Josef II., který byl vůbec nepřítelem systému kolegiálního, jako komise šmahem odstranil a v oboru policejním zavedl systém ryze personální.

Komise bezpečnostní jeví se býti i jinak z nejdůležitějších komisí. O tom svědčí jejich časný vznik i dlouhé trvání, kdežto tolik jiných komisí mělo existenci pouze efemerní; svědčí o tom i nevšední rozsáhlost jejich oboru působnosti a jejich pravomoc trestní nad jednotlivci i vrchnostmi. Zřízení jejich značí vůbec obrat v bezpečnostní správě z e m s k é, soustředění správy této, nabývající nebyvalého důrazu rozvojem zeměpanských úřadů politických prvé instance a stálého vojska — zkrátka inauguraci nové doby. Dokladem ocenění důležitosti komisí bezpečnostních jest, že při všech návrzích na omezení komisí na zrušení jejich nikdy se nepomýšlí.

A) Bezpečnostní komise v Rakousích 1721—1749.

Komise bezpečnostní vznikla z rozsáhlé reformní akce podniknuté v Rakousích ku zlepšení bezpečnostních poměrů počátkem let dvacátých století osmnáctého. Rakousy jsou první zemí, kde takovéto zřízení se objevuje.

Zřízení komise bezpečnostní stanoví patent ze dne 30. září 1721 (Cod. Austr. IV. str. 13 a doplňující jej patent z 3. října téhož roku).

Současně se zřízením komise této ustanoven nový modus procedendi pro policii bezpečnostní na venkově (generální a partikulární visitace) a několik let po té jednotný řád pro periodické odstrkování (perpetuuliches Schubsystem) zhotovený za součinnosti stavů všech zemí.³⁴⁾

Patenty z 30. září a 3. října 1721 vydány z popudu zemské vlády se srozuměním dvorské kanceláře a za součinnosti v ý b o r u s t a v o v s k é h o. Původně měl býti nově zaveden i v Rakousích zvláštní zemský výkonný policejní orgán: „zemský profous“ (Landprofoss), jaký byl v jiných zemích, zvláště v sousedním Štýrsku, avšak nedošlo k tomu pro obvyklou obtíž „Ausfindung des hiezu erforderlichen Fundi“. Sáhlo se tedy k opatření, které bylo lacinějším a přes to aspoň znamenalo soustředění policejní správy zemské a utužení její; u vlády zemské utvořeno středisko pro správu bezpečnostní nejen ve Vídni, ale v první řadě i na venkově. Komise bezpečnostní zřízená pod předsednictvím rady hraběte z Oedu sestávala ze dvou „subpraesides“ a několika radů z politické sekce zemské vlády. Jako úkol její vyčteno, že má „die gemeine Ruhe und Sicherheit besorgen,“ dále „die Criminalvorfallenheiten circa inquisitionen, capturam et conductum berathschlagen und das Gehörige verhängen“. Úkoly tyto zůstaly předmětem prací komise i nadále. Vůbec jeví se komise tato složením i určením svým již z počátku poměrně hotovou. Později ovšem obdržela řadu nařízení, jimiž působení její po stránce formální upravováno, avšak i nařízení tato nestanovila v podstatě nic nového, nýbrž spíše kodifikovala běžné zvyklosti. Vedle stálých svých členů měla komise k urychlení jednání, nabytí informací a k zajištění účinnosti nařízení Vídně se týkajících přibrati jednoho člena vnitřní r a d y m ě s t s k é a jednoho člena m ě s t s k é h o s o u d u. Dosavadní vídeňské strážní policejní, která již tehdy podléhala zemské vládě, přikázáno, aby komise byla poslušna. Komise jmenovala také ve Vídni dle návrhů místních úřadů k o m i s a ř e u l i č n í, k jichž zřízení současně dochází (sr. kapitolu o místní policejní správě vídeňské před r. 1751).

Na komisi bezpečnostní po r. 1721 přecházejí vůbec stále více i mnohé funkce vídeňské policejní správy lokální, které dosud za-

stával městský soud, takže tento omezen postupně na pouhé výkony a funkce represivní, kdežto stránka preventivní a funkce diriguující jsou věcí komise.

Komise bezpečnostní v Rakousích vyznačuje se tím, že hned od počátku založena byla jakožto zvláštní komise výhradně pro záležitosti veřejné bezpečnosti se týkající, kdežto u „policejních“ komisí zemí jiných smíšeny byly záležitosti policejní v dnešním smyslu s různými jinými agendami jen nepřímo s vlastní policií souvisejícími. Ovšem, že i jinde, kde toho zapotřebí, nastává časem rovněž specialisace rozdělením, jako na příklad v Čechách r. 1768.

Rakouská komise bezpečnostní zůstala v podstatě nezměněnou až do r. 1749. Ani úkolů jí nepřibýlo. Péče o chudinství a záležitosti s tím související připadala zvláštní komisi chudinské (Armencommission), o jejíž existenci dovidáme se z „prozatímní“ instrukce vlády zemské z r. 1724. —

Rok 1749 přináší dalekosáhlé změny. Nejdůležitější jest, že dle vzoru rakouské komise bezpečnostní, dočasně ve dvorskou proměněné (viz dále), zavádějí se komise bezpečnostní ve všech zemích dědičných, takže policejní správa nabývá odtud i formálně jednotné úpravy, k čemuž ovšem již před tím srovnalým zákonodárstvím mnoho bylo učiněno; jest to první počátek zavedení vzorů rakouských ve správě policejní do zemí ostatních, což dovršeno policejní soustavou Josefa II., již zřizují se v celém mocnářství nové vlastní úřady policejní (1785).

B) Dvorská komise bezpečnostní v Rakousích (1749—1753).

Rakouská komise bezpečnostní doznala r. 1749 podstatných změn, které značily počátek periody experimentů, ne vždy šťastných, což doloženo tím, že na konec nezbylo než vrátiti se k původní formě (1759).

Dne 26. září 1749 (dle příkladu tak zvané „policejní komise“ s nepolicejními úkoly nedávno zřízené, o které jinde zvláště pojednáno) povýšena dosavadní bezpečnostní komise u zemské vlády na komisi dvorskou s přibráním tří radů z direktoria in publicis et cameralibus a nabyla takto na čas smíšeného

³⁴⁾ Viz *Bidermann*, Gesamtstaatsidee II. 59, 61, 304 a násl.

charakteru, stejně jako současně ve Vídni i různé komise jiné. Komise bezpečnostní zve se odtud „Sicherheits-Hofkommission“, a obor její rozšiřuje se i o chudinství, tak že sluje plným názvem „Landes-Sicherheits-, Armenversorgungs- und Schub-Hofkommission“. Předsedou byl místodržitel dolnorakouský, vedle tří radů direktoria přibráno pět radů z representace, k nimž v listopadu přibyl šestý, dále dva přísedící soudu zemského maršálka, konečně i světicí biskup vídeňský, jehož účast vysvětluje se agendou chudinskou. Komise nadána byla mocí nad postranními právy, byvši zřízena cum derogatione omnium instantiarum. Nová dvorská komise obdržela 10. března 1751 instrukci, upravující zřízení její „quoad stylum et modum procedendi“.³⁵⁾

Ve zřízení komise bezpečnostní nastávají pak záhy změny, rychle se opakující, až opětným přidělením agendy bezpečnostní výhradně vládě zemské r. 1753 a obnovením komise bezpečnostní u vlády zemské (r. 1755 a 1759) poměry zase na více než dvě desetiletí se ustalují.

Současně se změnami právě zmíněnými nastávají důležité reformy zeměpanské soustavy bezpečnostní ve Vídni, jež počínají r. 1751 a dovršeny reformou policie vídeňské z r. 1754, o čemž více uvádíme v příslušných kapitolách.

První změna ve zřízení dvorské bezpečnostní komise jest, že spojena s ní komise nadační (Milde Stiftungs-Kommission), zřízená 20. února 1750. Spojení uskutečnilo se nejpozději před polovinou r. 1751.³⁶⁾

Spojení to však bylo jen krátkým a netrvalo snad ani rok. Hned na to připojena ku komisi bezpečnostní i krátkodobá komise „policijní“ (zřízená teprve v září r. 1749), která 13. června 1751 jeví se ještě samostatnou, dle svědectví dekretu z 13. srpna 1751 však již jest inkorporována, jak ukazuje nový název bezpečnostní komise: „in Landes-Sicherheits-, Samblungs-, Milden Stiftungs-

³⁵⁾ Instrukce tato v archivu více se nenachází, o existenci její dovidáme se však z archivních protokolů dolnorakouských č. 58. z března 1751.

³⁶⁾ Dokladem jest archivní protokol dolnorakouský z 13. června jmenovaného roku (č. 83 z června), kdež obě komise objevují se již spojeny.

und Policey-Sachen benannte Hof-Kommission.“ Stalo se tak patrně počátkem července, ježto tehdy uvádí se „die in Sicherheits- und Policey-Sachen neu aufgestellte Hof-Kommission“.³⁷⁾

Spojení komise bezpečnostní s komisí nadační jeví se dosti přirozeným, ježto komise bezpečnostní již měla na starosti chudinství, komise nadační pak měla agendu oboru tomuto blízkou, spravujíc špitály, ústavy a pokladnu, zvanou Cassa pauperum. Podivnějším za to jest spojení s komisí „policijní“, která obstarávala záležitosti ryze fiskální a komerční.

Dvorská komise bezpečnostní od samého počátku měla složením svým zvláštní, na representaci do jisté míry neodvislé postavení. Dovidáme se též (arch. prot. ze srpna 1751 č. 107), že měla přikázaný zvláštní personál pro své práce. Postavení její zvelebeno a ještě neodvislejší učiněno novou instrukcí z 12. února r. 1752, která zachována. (Viz v násl. kap.) Byla nyní prohlášena za bezprostřední součást directoria in publicis et cameralibus, a jako taková byla odpoutána ještě více od representace a nadána charakterem úřadu ústředního.³⁸⁾

Již rok po vydání instrukce této nastává nová změna, a sice dochází v dubnu 1753 k odloučení komise bezpečnostní od nadační. Komise nadační stává se samostatnou dvorskou komisí. Komise bezpečnostní a „policijní“ ztrácejí se pak hned na to, když novou instrukcí z 10. května 1753 pro rakouskou representaci a komoru agendy jejich přikazují se zase výhradně zemské vládě. Nastává tudíž v existenci komise bezpečnostní přerušeni, které arci neudrží se dlouho. Tím dokazuje se nutnost její. —

Dvorská komise bezpečnostní přes významné postavení své jako policijní orgán v residenci a přes to, že byla vzorem pro zří-

³⁷⁾ Ibid., č. 28. z července 1751.

³⁸⁾ „Daß die in Landes-Sicherheits- und Milden Stiftungssachen verordnete Hof-Commission wegen Wichtigkeit vieler ihm obliegenden Geschäfte als eine zu dero gehorsambsten Directio i. p. e. c. immediate gehörige Abtheilung erkläret, derowegen sothane Hof-Commission zu Erstattung wochentlicher Vortrags- und Current-Protocollen angewiesen werden solle...“

zení bezpeč. komisí zemských, není úřadem centrálním; náleží mezi komise dvorské, jejichž obor působnosti omezen byl pouze na Rakousy a to jen Dolní (srv. výše str. 6 n.) a za zvláštní postavení své k direktoriu vděčila jenom tomu, že působnost její vztahovala se na Vídeň. Komisím obdobným v zemích byla pouze koordinována. K ustavení zvláštního centrálního úřadu policejního před Josefem II. v Rakousku nedochází vůbec, a zůstává až do r. 1782 střediskem policejní správy v zemích dědičných direktorium, později dvorská kancelář. Vídeňská komise bezpečnostní nedosáhla ani faktického převážného vlivu vůči bezpečnostním komisím zemí ostatních, jako tomu bylo na příklad v oboru zdravotnickém nebo censurním.

C) *Komise bezpečnostní v Rakousích v l. 1755—1782.*

K obnově její u representace dochází již 27. února 1755, současně s obnovením tamní komise nadační.³⁹⁾ Obnova komise bezpečnostní jest však prozatím jen částečná, ježto působnost její má se omeziti pouze na Vídeň („es solle... das hiesige Stadt-Sicherheits-Wesen durch eine separirte Kommission tractiret, die Landes-Sicherheits-Sachen aber in pleno abgenohmen.. werden“).

Také stav tento byl jen přechodným. Instrukce nově organizované vlády zemské z r. 1759 stanoví (čl. V.) opět nové zřízení komise bezpečnostní z lůna vlády a s působností pro obojí Rakousy. Stav tento pak konečně zůstal trvalým a udržel se po reformy josefinské.

Dle relace vlády zemské ze 17. září 1773 čítala bezpečnostní komise rakouská vedle předsedy 7 radů, r. 1774 : 8 a „potřebný počet sekretářů“ (1774 pět). Počet tento není nikterak upřílišený, uvážíme-li rozsáhlost agendy.

Komise měla, na rozdíl od jiných, vlastní svou registraturu, spisy i hotovosti umístěny pod dohledem zvláštního správce.

³⁹⁾ Archiv. protokol dolnorakouský, č. 190 z února 1755.

D) *Komise „policejní“ před r. 1749.*

V zemích ostatních není před r. 1749 komisí, které by odpovídaly rakouské komisi bezpečnostní. Za to však dosti záhy objevují se komise pro obory správy, které shrnovány tehdy pravidelně pod názvem „Polizey“. Jsou to záležitosti, týkající se různých oborů správních, hlavně ve městech a sice negativní stránky jejich, jako je na příklad péče o zásoby potravin a jiných životních potřeb, zamezování drahoty odstraňováním předkupu a stanovením tax, předpisy rázu živnostenského, péče o zevní úpravu města, policie požární atd. Komisím těmto říká se „policejní“; (výraz tento pojímán zde úže než jindy, kdy slovem „Polizei“ vyrozumívána správa politická vůbec, což také bývá častým; ovšem že i toto užší vymezení liší se značně od toho, co rozumí policií doba moderní a co pod vlivem francouzským začíná se uplatňovati i v nomenklatuře rakouské vlivem reformy policie vídeňské z r. 1776).

Takováto komise založena byla na Moravě již r. 1719, respektive 1721 a to ovšem prozatím s úkoly pouze rázu hospodářského a sociálního.⁴⁰⁾

Tribunál podává dne 9. února 1719 zprávu „daß von dem Brünnner Magistrat in dem Polizey-Wesen, die Victualia u. Consumptibilia betreffend keine rechte Einsehung vorgekehret... werde“; stěžuje si zvláště na libovolná zvyšování cen a navrhuje, že by tudíž bylo záhodno „auch allda (t. j. v Brně) ab exemplo anderer vornehmen Städten besonders wo die Gubernia in loco seyndt, eine gewisse Ordnung in sothanen Polizey-wesen einzuführen und zu stabilieren“ (arch. prot. zemí českých str. 71). Téhož roku vede se stížnost na stoupající drahotu v Praze a navrhuje se opatření proti ní (28. června, arch. prot. 196). V Brně pak došlo k ustavení komise „policejní“, v Praze nikoli. Teprv roku 1739 nabývají pokusy tyto i zde určitější tvářnosti. Arch. prot. zemí českých ze 17. února 1739 (str. 66) konstatuje, že J. V. vyžaduje si od místodržitelství per recepise návrh „wie in denen Prager Städten ad exemplum anderer Städten eine Polizey-Coon. anzustellen seye“. Co bylo nejnalehavějším,

⁴⁰⁾ D'Elvert, Verwaltungsgeschichte, 24, kdež však různost významu „policie“ se nedoceňuje.

ukazuje poznámka: „Anstellung einer Polizey-Coon. in denen Prager Städten wegen einiger Vorkäufflereyen“. K ustavení skutečné komise „policejní“ v Praze došlo teprve v srpnu 1743 (arch. prot. zemí českých, str. 234).

Komise tato omezena byla působností pouze na města pražská a zdá se, že valné činnosti nevyvíjela, neboť již 5. srpna 1748 se dovídáme, že byla obnovena. — „Wird die vorhin in Polizey-Sachen bestellte Commission (Polizey- u. Victualien-Coon.) erneuert u. die Abstellung aller vorgekommenen Beschwerden nachdrücklich mitgegeben“.

Zřízení těchto komisí „policejních“ před r. 1749 bylo také jen skrovným náběhem s působností jen lokální. Úkolů bezpečnostních komise tyto naprosto neměly. Naopak bezpečnost byla tehdy ve městech poměrně daleko lépe opatřena, než na venkově, kde komise bezpečnostní byla by nalezla nepoměrně širší pole působnosti.

Nutno však zmíniti se o komisích těchto již zde, ježto po r. 1749 pravidelně obor tento s bezpečnostním spojován a k uvažování se omylů plynoucích z názvu.

E) *Komise policejní (policejní a bezpečnostní) v zemích ostatních po r. 1749.*

U věcech bezpečnostních nastává r. 1749 v zemích nerakouských napodobení vzoru rakouského dle zásad, stanovených pro tamější komisi bezpečnostní.

Stává se tak při vydání opraveného bezpečnostního patentu a ustavení dvorské komise bezpečnostní ve Vídni dne 20. září 1749. Dokladem jest přípis direktoria reprezentaci české ze dne 27. září 1749. Zde vede se stesk, že přes četné mandáty veřejné žebrota stále trvá, cesty a silnice že ode dne ke dni jsou nejistější, a že se „tak pracně zavedená soustava bezpečnostní“ (míněna opatření let dvacátých) nezachovává. Uvádí se, že k zamezení zlořádů těchto zřízena byla v Rakousích zvláštní dvorská komise cum derogatione omnium instantiarum a dovozuje se: „Damit aber ein gleiches in dem Land wo Ihr seydt, beobachtet... werden möge: Schlüssen wir Euch den in dieser Absicht für gesambte unser Erblände

verfassten und von Uns gnädigst approbirten Plan mit dem Befehl hierneben an (přiložen tištěný patent z 20. září 1749) dass Ihr nach denen in solchen enthaltenen principiis und nach denen dortlands vorwaltenden Umständen einen gleichmäsigen Entwurf eines diesfalls zu publicirenden Patents ohnverlängst verfassen, solchen Uns ad approbandum fördersambst einsenden und Uns zugleich diejenigen Subjecta aus Eurem Mittel und welche sonst etwo zu beständiger Besorg- und Festhalt- und Ausführung dieses hoechst noethig- und gemein-nützlichen Werks eigende benennet und bestellet werden könnten, gutächlich an Hand lassen wollet.“⁴¹⁾

Representace česká podává 10. října žádanou zprávu. O tom, co dělo se dále, poučuje nás dvorský dekret z 15. listopadu t. r., jímž pro Čechy obnovuje se patent z r. 1746 „respectu deren Bettleren und Vaganten“. Stanoví se, že má býti zřízena z vlášt ní komise „in materia gemeiner Landessicherheit, deren Armen Verpflegung u. Schubs-Sachen, auch mehrerer Arbeits-Häuser Errichtung für die Vagabunden“, pod předsednictvím hraběte Pachtý za účasti 5 přisedících (arch. prot. čes. 1749). Komise ta velmi záhy byla spojena s komisí „policejní“, jež r. 1743 pro města pražská zřízena a stejně bylo tomu na Moravě. Kdy se to určitě stalo, nevíme, ale určitě před r. 1752, neboť již tehdy mluví se o komisi „policejní a bezpečnostní“ (Commissio politica et securitatis); jako předseda v Praze objevuje se r. 1752 hrabě Hatzfeld, jehož r. 1757 vystřídal hrabě Wieschnick. Pro spojené komise objevuje se již v letech padesátých někdy zkrácené pojmenování „Polizey-Kommission“. Tak také na Moravě r. 1770 mluví se o komisi, která veškeré záležitosti tyto má na starosti, jakožto o „Polizey-Hauptkommission“.⁴²⁾

V jiných zemích komise bezpečnostní neprodělávají tak značných změn jako v Rakousích, zůstávajíce stále přivtěleny vládě a činnost jejich patrně neutrpěla ani přerušení, jaké nastalo ve jmenované zemi mezi léty 1753 až 1755.

⁴¹⁾ An die Repraesentation in Böhheim. Arch. min. vnitra IV., M. II. Böhmen etc. Schubwesen K. 1191. Patent z 20. září 1749 otištěn v Cod. Austr. V., 449 a násl.

⁴²⁾ Notizenblatt 1874, str. 87.

Změny, jež komise tyto prodělávají, záleží v tom, že dle potřeby přidělují neb ubírají se jim jednotlivé obory. Tak zvláště v Čechách 31. ledna 1767 spojena s komisí policejní a bezpečnostní komise pro zastavárnu a přádelnu (Versatzhaus- und Spinnhaus-Commission). Za to odpadla jí agenda požární, dávno jí přidělená, pro kterou zve se již r. 1752 komisí „policejní, bezpečnostní a komínickou“ (sr. v kap. o komisích požárních).

Spojení zmíněných komisí provedeno 31. ledna 1767 k návrhu tehdejšího předsedy pražské komise bezpečnostní, hr. Leopolda Kollowrata. Uváděl, že hlavním úkolem jeho jakožto „Sicherheits-Praeses“, jest, aby města pražská byla očištěna od pochybných živlů, jimiž jsou přeplněna („von lüderlichen unnützen, dem Müsiggange ergebene Volke“), aby zaopatřování byli žebráci a zabraňováno bylo „allen ohnerlaubten und verdächtigen Zusammenkünften“; v této funkci prý se mu poštěstilo „die geheime Zusammenkünfte deren Rosenkreuzer und der Freymaurer zu entdecken und zu zernichten“; aby také očišťovací práce se zdařila že pokládá za nezbytno, aby komise uvedené byly spojeny a všechna bezpečnostní opatření soustředěna. Při této příležitosti dovídáme se, že v Praze k zaopatřování chudých užívá se již fondu bezpečnostního (Sicherheits-Fond). (Sr. akt. st. r., č. 79. ex 1767). (Založení policejního fondu pražského datuje již z r. 1752. Fond tento byl tehdy založen ovšem k úkolům jiným než policejním v našem smyslu. Byl totiž založen od komise policejní jakožto „Pflasterungs- und Säuberungs-Fundus“ v Praze pro potřeby jménem tímto označené. Udržován měl býti z příspěvků povozníků a z cel odváděných z povozů cizích do města dojíždějících, kromě těch, které vezly potraviny. Roku 1753 dovídáme se, že příjmy tyto i jiné spojeny byly v hlavní policejní pokladnu. — [Dle spisů pod heslem „policejní fond“ v *Rankově sbírce* v hlavní spisovně kr. m. Prahy.] — Fondu tohoto pak začínalo se užívatí komisí bezpečnostní i k záležitostem chudinským a nepochybně plynuly do něho i peníze z trestů policejních. Peníze tyto (Policey- u. Sicherheits-Strafen) měly dle dekretu z 10. prosince 1757 z jedné třetiny býti používány k vydržování hnanců.)

⁴³⁾ Rieger, II., 144. P. 38.

R. 1768 nastává rozdělení na dvě části a sice na komisi zastavárnsko-bezpečnostně-chudinskopřádelnickou, čítající místo bývalých 12 členů nyní pouze 8 radů, a vedle toho zvláštní komisi „policejní“, složenou z předsedy a 8 radů. K oběma z komisí těchto přibíráni městští hejtmané, staroměstský a novoměstský a krajští hejtmané rakovnický, kouřimský a berounský, kteří v Praze bydleli. Přibíráni ku komisi bezpečnostní hlavně v záležitostech visitačních, ku komisi policejní, když jednalo se o taxy viktualii; v tomto případě přibíráni ještě další radové a dva vojenští důstojníci. Presidium ovšem měl vždy rada gubernia, hejtmané městští i krajští byli jen orgány poradními a součinnost jejich jen omezená, třeba že hodností stáli velmi vysoko. (Hejtmané pražští nabyli hodnosti tajných radů, kterou měl málokterý z radů guberniálních.) Ve zprávě nejvyššího purkrabí pražského knížete Fürstenberga z 9. září 1781 navrhováno vedle jiných komisí i zrušení komisí policejní i bezpečnostní a zřízení policejního ředitelství pro Prahu, kdežto jiný ředitel měl býti pro správu zásobáren, přádelny a různých zaopatřovacích ústavů. K opatření tomu tehdy nedošlo, za to však v prosinci 1782 zrušeny obě komise, policejní i bezpečnostní a zároveň s nimi komise pro zastavárnu a přádelnu, jež byla před tím (neznámo kdy) osamostatněna.

Na Moravě trvá stará komise „policejní“, zvaná v instrukci z r. 1764 „policejní a bezpečnostní“, r. 1770 zas jen „policejní“. Dle d'Elverta zrušena komise ta r. 1774.⁴⁴⁾

Komise „policejní“ doplňovány byly komisemi filiálními v krajích, o čemž viz dále v příslušné kapitole (s. 53).

F) Právní moc a úkoly komisí bezpečnostních.

Komise bezpečnostní měly celkem po celou dobu trvání svého úkoly stejné. Byly stále střediskem správy bezpečnostní v zemi, u nich sbíhaly se veškeré nitky správy této a od nich vycházely dispoce. Vykonávaly v oboru jim příkázaném povšechný dozor, zda nařízení zeměpanská se zachovávají, dohlížely na podřízené orgány a přidržovaly je ku konání povinností. Byly ovšem i přímo činny ve vyřizování záležitostí policejních, pokud přesahovaly

⁴⁴⁾ D'Elvert, Zur österr. Verwaltungsgesch. 406.

policii pouze místní, pokud věci ty nevyřizoval sám místodržitel, který vůbec směl o své újmě vyřizovati věci zvláště pilně.

O pravomoci a působnosti komisí bezpečnostních dovídáme se z instrukcí, z legislature a ze zpráv o vyřizování jednotlivých konkrétních případů.

Pokud se týče instrukcí, jsme nejlépe informováni o úkolech bezpečnostní komise rakouské, která v oboru tomto byla vzorem pro komise zemí ostatních. Úkoly její vymezeny povšechně již r. 1721 při jejím zřízení. Dále dovídáme se, že dvorská komise bezpečnostní obdržela instrukci 10. března 1751, která se pohříchu nezachovala. Za to zachovala se instrukce z 12. února 1752. Dále spadá sem článek V. instrukce vlády zemské z r. 1759; konečně třeba poukázati na zprávu vlády zemské o kompetenci komise této, reprodukovanou v přednesení dvorské kanceláře ze 17. září 1773.

Pro bezpečnostní komisi českou zhotovena instrukce r. 1754—55., a sice u příležitosti stížností magistrátu malostranského proti jistým přehmatům aktuára komise této.⁴⁵⁾ Instrukci samu nepodařilo se více nalézt. Důležité jsou však vysvětlivky dvorské o sporných otázkách z 21. prosince 1754.

Instrukce ze dne 12. února 1752⁴⁶⁾ podává první obšírnější přehled agendy komise bezpečnostní.

Především stanoví se, že dvorská komise má si vésti jako oddělení, náležející bezprostředně k Directoriu in publicis et cameralibus. Má zhotovovati týdenní přednesení i běžné protokoly, které rubrikovány na císařovnu, podávány však k rukám presidenta direktoria. Jistá zvláštní pravomoc udílí se komisi v bezpečnostních záležitostech pilných nebo při nebezpečí v průtahu. Tu smí sama jednati „allenfalls auch nur mit Beiziehung einiger Rätthe“, a opatření ihned provést. O opatření takovém nutno ovšem dáti bezprostřední zprávu presidentu direktoria, možno-li ještě před nařízeným opatřením.

⁴⁵⁾ Měst. arch. praž., norm. č. 647, str. 259.

⁴⁶⁾ Arch. min. vnitra IV., O. 1, č. 65 z února 1752.

Ustanovení tato vztahují se ovšem hlavně na dvorskou komisi bezpečnostní, která měla, jak víme, jen dosti přechodnou existenci. Pro dobu pozdější a pro bezpečnostní komise zemí ostatních zůstávají v platnosti jen ustanovení o protokolech a o pilných opatřeních, v nichž ovšem měl pak hlavní pravomoc místodržitel.

Pokud se týče agendy, komisi svěřené, tedy nutno v instrukci této lišiti obor dvojí: jednak bezpečnostní, jednak chudinský, jelikož tehdy ještě komise bezpečnostní a nadační, již péče chudinská náležela, spojeny byly.

V oboru tomto komisi ukládá se především udržování veřejného pokoje a bezpečnosti v hlavním městě a celé zemi, především zadržování a zatýkání nebezpečných, podezřelých, jakož i lenošících osob, především cizinců, dále odstranění žebroty, konečně péče, aby vše, co budí veřejné pohoršení (öffentliche Aergernissen), vyzvěděla a odstranila. (Čl. 1, 2, 5.)

Pokud se týče udržování veřejné bezpečnosti, poukazuje se na bezpečnostní normál z 30. října 1751.

(Normál tento [otištěný Cod. Austr. V. 598, k čemuž dlužno srovnati nařízení ze dne 20. září 1749, tamtéž str. 449 n.], vyznačuje se tím, že shrnuty jsou v něm veškeré normy, platné tou dobou u věcech veřejné bezpečnosti, a že zavádí po stránce formální jednotu ve zřízení tomto ve všech zemích českých a rakouských, ku které ovšem schyluje se již od dvacátých let osmnáctého století. Normál tento obsahuje předpisy o povšechné policejní správě venkovské, o dozoru na cizince a domácí nebezpečné živly, o visitacích, postrku a zaopatření chudých a byl v platnosti ještě v první polovině 19. století.)

Komise má bděti nad dodržováním obsahu jeho, má tudíž především udržovati v evidenci, aby venkovské orgány, správu policejní obstarávající, podávaly řádné zprávy a zasílaly protokoly zatčených, aby takto bylo patrné, jak plní své úkoly bezpečnostní. Zvláštní péči komise doporučuje se dozor nad bezpečnostním zřízením v hlavním městě a v okolí. Zde instrukce odvolává se na zřízení zavedené ve Vídni v červnu 1751, týkající se především ohlašování a opatření proti žebrotě.

Pokud se týče odstranění veřejné žebroty, konstatuje se v instrukci, že veřejná žebrota dobrými opatřeními komise

byla ve Vídni i v ostatní zemi odstraněna a nařizuje se nyní, aby se potírala i žebrota tajná. Dále ukládá se komisi, aby pečovala vůbec o zlepšení správy bezpečnostní ve Vídni.

Pokud se týče veřejného pohoršení, jímž zabývá se čl. 5. instrukce, tedy nařizuje se, aby se pátralo prostřednictvím příkazaných komisi úředních osob a stráže. Nařizuje se však obezřetný postup: záležitost pohoršlivá nemá se bez vážné příčiny dávat na veřejnost. Je-li bezpečné udání, má se postupovati se velikou opatrností a mlčenlivostí. Zvláště má se na to dbáti, aby nebyly rušeny svazky manželské a uváděni v hanbu nevinní příbuzní, takže doporučují se raději tresty tajné. Za to však má se postupovati bezohledně s vážností a přísností v případech, „wo das gemeine Weesen durch eine begangene Unthat offenbahr beleidiget worden ist und wo somit vindicta publica keine Verschonung zulasset.“⁴⁷⁾

Když komise bezpečnostní v Rakousích byla obnovena (1755), bylo jí nařízeno, aby vedla řádné protokoly „über alle .. vorkommende Geschäfte von Wichtigkeit;“ protokoly tyto zhotovené a podepsané referentem měly se nejprve přednášeti v plenu a pak zasílati ke dvoru. Instrukce zemské vlády z r. 1759, která ustanovuje opět komisi bezpečnostní u vlády zemské, obnovuje též v podstatě působnost její v mezích dřívějších, nakazujíc zvláštní zřetel k bezpečnostním poměrům ve Vídni: „Wie denn insonderheit in Unserer allhiesigen Residenzstadt die grosze Volksmenge erheischet, dass für die gemeine Sicherheit eine ohnermiedete Sorge getragen werde. Dahero die Regierung eine eigene wohlgewachsene Kommission aus ihrem

⁴⁷⁾ Instrukce tato zabývá se též záležitostmi chudinskými dosti obšírně (čl. 3, 4 a 6). I zde jako v záležitostech bezpečnostních především poukazuje se na přísné dodržování patentu z 30. října 1751, jímž stanovena povinnost všech obcí, aby chudé své příslušníky dle nálezu dvorské komise postrkem k ní poslané zaopatřovaly, nebo aspoň ve svém obvodu trpěly. V tomto opatření jeví se již jasně snaha praeventivní: ucpati zdroj stálé žebroty. Komisi ukládáno dozírati, zdali nařízení tato všude se řádně plní, což měla vykonávat především na základě ročních výkazů soudů zemských, které měly referovati, kterak veškeré obce v jejich obvodu starají se o chudé své příslušníky.

Mittel zu ernennen hat, welche nicht nur auf dem Land die derothalben ausgegangenen Generalien in beständigem Vollzug erhalten und gegen die fahrlässigen Obrigkeiten die gehörigen Zwangsmittel vorkehret, sondern zugleich in hiesiger Hauptstadt eine hinreichende und solche Anordnung machet, damit das verderbliche Gesind zeitlich erforschet und zur verdienten Strafe gezogen, alle öffentlichen Ärgernisse und Frevelthaten, besonders bei den Vorstehern und höheren Standespersonen mit unverschontem Ernst abgestellt, mithin die Sicherheit sowohl auf den Strassen als in den Häusern befestiget und allem deme, was nur immer zum üblen Beispiel dienen könnte, mit geschärftem Nachdruck begegnet werde“ (čl. V.), tudíž všeobecně péče, aby se generálie z oboru bezpečnostního dodržovaly zvláště vrchnostmi a především starost o veřejnou bezpečnost v hlavním městě.

Roku 1759 zřízením zvláštní kongregace pro záležitosti chudinské a nadační odpadla vládě zemské starost o věci tyto; komisi bezpečnostní zbyla však příslušná působnost trestní.

Pokud se týče věcí bezpečnostních, měla komise i nyní značnou pravomoc, pravidelně „vim pleni“, ovšem že pod dozorem místodržitele a vládního kancléře. O věcech nejdůležitějších neb o takových, kde toho důležitost uzná místodržitel, má býti referováno „ad plenissimum. Chef vlády mohl záležitosti zvláště pilné vyřizovati a expedovati bezprostředně, po případě dle potřeby přibíraje předsedu komise neb některého radu. V praxi ovšem dělo se tak menší měrou než bylo by odpovídalo zájmu řádné policejní správy. Tomu zdají se nasvědčovati výtky memoranda z května 1780, o němž dále bude řeč. Na správu policejní v hlavním městě měla mimořádně velký přímý vliv. Takto zůstalo zřízení komise bezpečnostní i na dále až do jejího zrušení.

Dokladem o činnosti její jest zpráva vlády zemské, reprodukována v přednesení direktoria ze 17. září 1773, dle něhož agenda „komise policejní a bezpečnostní“ obsahuje

- I. „Die Hintanhaltung, Entdeckung, Einbringung und Bestrafung aller der gemeinschaftlichen Sicherheit gefährlichen Personen.“

- II. „Die Abwendung aller sowohl aus Schuld und Vergehen, als durch Zufälle entstehenden Schäden und Unglücksfälle.“
- III. „Die öffentliche Sicherheit.“
- IV. „Die Ordnung des Tages und Ruhe zur Nachtzeit.“
- V. „Die öffentliche Anständigkeit.“
- VI. „Die Beendigung aller Streitigkeiten, die eine Entscheidung de plano nöthig haben.“

Obor zde vymezený odpovídá policii v moderním smyslu, jako praeventivní péči bezpečnostní. Toho byla si vědoma i zemská vláda, označujíc komisi bezpečnostní jako vlastní komisi policejní. Není pochyby, že zde již působil, aspoň pokud se názvosloví tohoto týče, vliv vzorů francouzských, jimiž názvosloví to do Rakouska přišlo. Vedle toho má komise na starosti úkoly p. mravnosti, po kteréžto stránce vyvíjela dle mnohých svědectví činnost leckdy až příliš horlivou.

Komise bezpečnostní ovšem jinak byla počítána u vlády zemské mezi komise politicko-judiciální (sr. výkaz z r. 1774), a to nepochybně pro rozsáhlou svou působnost trestní. Vedle toho, co právě uvedeno, má ovšem na starosti úkoly přikázané všem komisím povšechně, to jest dozor, aby příslušná nařízení se prováděla a dále péči o zdokonalování norem těchto příslušnými návrhy. — Komise bezpečnostní v Dolních Rakousích vykazuje zvláštnost, že vyskytuje se u ní refefent pro c e n s u r u n o v i n a z d r a v o s t n i c t v í, kteréžto dva obory zastávány byly u ostatních zemských vlád zvláštními komisemi; v Rakousích nebyly komise zemské, nýbrž dvorské, komise zemské zastupující. —

Poučný přehled agendy komise bezpečnostní podává zpráva gubernia moravského z r. 1770.⁴⁸⁾ Pokud se týče bezpečnostní stránky činnosti komise policejní, jejíž agenda vypočítává se ve 23 člancích, spadají sem čl. I, 9, II, 17, 20, 2, 10 a 19. Čl. I. nakazuje vládě všeobecný dozor „über alles, was die Sicher-

⁴⁸⁾ Otištěna D'Elvertem v Notizenblatt der hist. statist. Sektion der mähr. Gesellschaft atd. 1874, str. 87, ve článku „Die Verwaltung Mährens vor 100 Jahren“.

heit des Landes betrifft“. Čl. 9. nařizuje zvláště péči o zachovávání řádu proti žebroťě, dozor na žebráky a tuláky („müssiges und lüderliches Gesindel“), čl. 11. péči o řádné konání stráží ve městech a na trzích. Čl. 17. a 20. zabývají se policii cizineckou a sice stanoví prvý z nich dozor na hostince a podávání denních raportů hostinskými, druhý „die Invigilierung auf die verdächtige flüchtige Passagiers, als zu welchem Zwecke vor den Thören die gewöhnliche Vormerks-Zetteln von denen Polizey-Kommissionen eingereicht werden müssen“. Čl. 10. ukládá komisi „Besorgung der Keuschheits-Angelegenheiten“ čl. 19. dohled „wegen übermässigen Trachten und verbotenen Spielen“, což spadá částečně v obor policie mravnosti, částečně však diktováno též pohnutkami národohospodářskými a fiskálními (omezení přepychu). Čl. 2. konečně ukládá komisi, aby dbala na pořádek při veřejných představeních a radovánkách.

Velmi důležitý jest připojený seznam zákonů, jimiž komise tou dobou se spravovala. Seznam tento podává přesný obraz stávající legiscace ve věcech bezpečnostních i ostatních („policejních“), které komisi tou dobou náležely.

Jak rozsáhlá byla činnost bezpečnostní komise, vyplývá z výkazu, jenž podán byl u příležitosti akce směřující ku zmenšení práce u rakouské vlády zemské z r. 1775 (sr. výše kap. o vládě zemské). Ve výkazu tomto udává se počet podání za rok 1774 takto: an von dem Stadt- und Landgericht, dann anderen in Sicherheits-Sachen erstattet- u. erledigten Berichten: 1275; an aufgenommenen und erledigten Stadtgerichts- u. Bettelkotter-Aussagen: 4917; an anderen Relationen u. derley Berichten in publicis et politicis von denen Kreishauptleuten: 2037; an Beschreibungen sowohl von Deserteurs als entfremdet- u. verlorrenen Sachen, dann Bandzettel u. Todtenbeschauen: 3866; an protokolierten Polizey-Anzeigszetteln: 27.838.

Celkem tedy na 40.000 čísel a tudíž aspoň co se počtu čísel týče, bezmála polovina celé agendy vlády zemské, která udává se pro týž rok na 83.455 kusů. Z uvedené specifikace patrno také, jak značný podíl agendy bezpečnostní komise činila policejní agenda vídeňská. —

Není třeba zvláště ještě podotýkati, že agenda vyměřená ko-

misí bezpečnostní v Rakousích byla v podstatě i agendou obdobných komisí v ostatních zemích: plyne to jak z povahy věci, tak i z tendence doby, která snaží se jednotu zákonodárství a správy všemožně udržovati. Ostatně svědčí o tom přímo seznam předmětů, náležejících k pravomoci zemských komisí „policejních a bezpečnostních“, jak seznati lze ze známého nám již výkazu gubernia moravského z r. 1770. —

V činnosti komisí bezpečnostních in merito dlužno lišiti činnost dozorcí, trestní a péči chudinskou, která ovšem komisím náleží jen částečně; kromě toho náleží jim ještě některé funkce menší důležitosti.

Činnost dozorcí.

Dozorčí činnost vztahovala se na orgány místní správy a záležela v dozoru nad veškerými opatřeními k udržování bezpečnosti vůbec, dále pak i nad opatřeními chudých, což jest nutný doplněk, praeventivního rázu. (V Rakousích dle nařízení z r. 1727 Landgerichty povinny byly dávatí komisi ihned zprávu o loupežích, vraždách, větších krádežích atd. a o opatřeních učiněných k zatčení pachatelů, aby měla všeobecný přehled nad stavem veřejné bezpečnosti v zemi a mohla nařizovati dle potřeby nutná opatření. Obdobně bylo později ovšem i jinde.) K udržení evidence náležely povinné roční zprávy o opatřeních bezpečnostních i o zaopatření chudých, které podřízené úřady musely předkládati. Komise bezpečnostní nařizovaly generální visitace, jež prováděny dle bezpečnostního normálu z r. 1751, a dohodovaly se s úřady zemí sousedních o kooperaci, jim zasílaly se zprávy řiditelů visitací a seznam zatčených, jakož i protokoly s nimi sepsané u příslušných úřadů. Také zprávy o partikulárních visitacích, které prováděly orgány místní pravidelně ve 4nedělních lhůtách z vlastní moci, jim zasílány, a u nich vedl se rejstřík, aby zaručilo se pravidelné konání prohlídek.

Komise bezpečnostní, pokud práva postranní nebyla zrušena (1775), udílely autorisaci ku předsebrání policejních úkonů v osvobozených obvodech, dohodující se s jejich nadřízenými orgány.

Činnost trestní.

Komise bezpečnostní k dosažení cílů svých vyvíjely značně rozšířenou trestní působnost, která vztahovala se na podřízené úřady, korporace i jednotlivce. Právě proto řadí se komise bezpečnostní mezi politicko-judiciální.

a) Trestní pravomoc nad úřady.

Trestní činnost tato má ráz disciplinární. Komise bezpečnostní, jakožto orgán kontrolní a nařizovací, má povinnost dbáti, aby magistráty i vrchnosti a orgány jejich zachovávaly veškerá nařízení v obor její spadající. Nakazuje se jí přísnost bez ohledu na stav viníků. Nejdůležitější případy, kdy disciplinární a trestní moc nad orgány úředními vykonává, vytčeny jsou ve zmíněném již patentu bezpečnostním z r. 1751. Jsou to především nedbalé provádění visitací, propouštění a nezadržování osob, jež mají býti zatýkány, pouštění osob takových přes hranice do země, nedodržování předpisů, týkajících se zaopatření chudých atd. Veškeré delikty sem spadající podléhaly trestům dle velikosti odstupňovaným a to buď trestům peněžitým, nebo i jiným, zvláště ztrátě úřadu. Trestáni mohli býti úředníci i vrchnosti samy, které nestaraly se o provedení trestů, zvláště o vymáhání uložených pokut. Komise mohla veškeré osoby súčasně předvolati a vyslychati. Vrchnosti vzdorné měly býti oznamovány dvoru.

b) Trestní pravomoc nad jednotlivci.

I zde moc komise bezpečnostní vztahovala se přirozeně jen na obor, náležející k její pravomoci, tudíž na neplnění nařízení rázu policejního, přestupky proti mandátům, které v těchto věcech vydány; také pravomoc její vztahuje se pouze na osoby a obvody, jež podléhají přímo vládě zemské, třeba, že již r. 1751 a zvl. r. 1754 (Cod. Austr. V. 841) nařízeno, že má se vztahovati i na práva postranní. Zde náprava nastala teprve r. 1775 zrušením postranních práv.⁴⁹⁾ Komise bezpečnostní vydává úřední vyhlášky směřující k postižení zločinců; tato agenda vysvítá jasně z cirkulářů vlády zemské, rozesílaných pravidelně čtvrtletně po všech krajích. Pod heslem „in publicis“ nacházíme zde popisy zločinců uprchlých po skutku nebo již z vězení, ztracených věcí, vypsání zločinnů za

účelem pronásledování neznámých pachatelů, popisy sběhů vojenských, verbířů atd.).⁴⁹⁾

Komise smí též sama předsebráti výsledky zatčených a předvolávat strany. Ve vysvětlivkách k instrukci české r. 1754 rozhodnuto, že komise smí vysílati k důležitým výsledkům i na venek aktuára a že smí též zapírající, aby doznali dáti nutiti „mit mässigen Streichen“. Další vysvětlivky týkají se působnosti trestní. K trestní působnosti komise náleží všechno, co nepatří dle hrdelního zákona ad criminalia, a sice přísluší komisi jak judikatura, tak i provádění trestů, zejména rozhodnutí, co se státi má s potrestaným po odbytí trestu. Tresty záležely v odstrkování, posílání do vojska, odsouzení do káznice, donucovací pracovny („Zucht, Spinn- und Arbeitshaus und dem sogenannten Vogelhaus“). Také smí se trestati výpraskem (Karbatsch- u. Ruthen-Züchtigung). Tento dvojitý trest nesměl se vykonávati veřejně; ženy také nesměly býti obnaženy. Zvláštní předmět trestní působnosti komise tvoří „in unzüchtigem Lebenswandel betroffene Weibspersonen“. Komise má právo, tresty, jež uložila, mírniti a odpouštěti. K zaručení rychlosti řízení stanoveny bývají pevné krátké lhůty.

Poměr mezi komisí bezpečnostní a orgány soudními (soudy hrdelními) osvětluje poměr mezi komisí a vídeňským soudem městským.

Kompetence u věcech hrdelních náležela výhradně městskému soudu, odvolání šlo pak k judičiální sekci zemské vlády. Postup býval ve Vídni takový, že osoby zatčené byly odváděny nejprve k městskému soudu. Ti, kteří z nich byli obviněni z hrdelního zločinu, zůstali hned u soudu kriminálního, ostatní s dobrozdáním soudu odevzdáni bezpečnostní komisi, která dobrozdání to mohla potvrditi neb změnit. Byla tudíž jakousi odvolací instancí nad městským soudem pokud šlo o přestupky. Potrestání příslušelo zase městskému soudu a bývalo to buď vězení po případě zostřené, po němž následovalo odstrčení (Schub), buď pokuta peněžitá. (Dle přednesení dvor. kanc. ze 17. září 1773 v arch. min. vnitř.)⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ Viz měst. archiv praž., normalie 649 č. 94 a násl. z let 1756–63.

⁵⁰⁾ Dne 19. května 1775 vyšlo též nařízení, že vystavování usedlých měšťanů na pranýř má se díti v případech hrdelních, a tudíž nikoli při trestech, jež vynášela komise bezpečnostní. — *Kropatschek*, III., 218.

Komisím bezpečnostním náležel vrchní dozor nad prováděním odstrkování; byly oprávněny postrk nařizovati a vydávati k tomu potřebné pasy (Schubpass). Jim zodpověden byl funkcionář, který postrk řídil (Schubdirektor) a musil podávati jim zprávu. Komise trestaly ty, kdo o své ujmě nařizovali postrk nebo bez jejich svolení vydávali pasy, jako vůbec měly trestati každé nedodržení nařízení a normálu o postrku.

Mezi osobami, jež odstrkovaní, byli především žebráci, kteří byli-li hodni zaopatření, posílání do domovských obcí, dále domácí i cizí tuláci, lehké ženštiny, pokoutní křišťáři atd. Velký kontingent odstrkovaných tvořili akatolíci, zvláště katolíci a sektáři všeho druhu, kteří posílání do zemí uherských (sr. kap. o komisi mravnostní). Komise dávala dovolu nekatolíkům, aby smíli se zdržovati v zemích rakouských. Do Uher rovněž posílání až do r. 1775 ti, kdo odsouzeni k nucené práci (v pevnosti nebo v dolech „ad metalla“), zpravidla trest pro opětování zločinu. Silní, práce schopní tuláci i zločinci strkáni do vojska, kterýžto povážlivý kárný prostředek udržel se ještě v době Josefa II.

I při postrku rozhodným byl bezpečnostní normál z r. 1751.

V Rakousích existovala v pozdějších letech zvláštní komise hnanecská (Schubkommission), doložená r. 1774. V jiných zemích nelze ji zjistiti.

Komise bezpečnostní měly též vrchní dozor nad zaopatřováním chudých, pokud v tom nekolidovaly s činností jiných komisí jako zvl. chudinských. Hlavně vykonávaly funkce trestní pro nedodržení příslušných předpisů orgány místní správy. Jim předkládány prostřednictvím úřadů krajských protokoly osob dodaných do domovských obcí, kde měly býti zaopatřeny, u nich oznamovány závady, které shledány při zaopatřování, a jim doru-

⁵¹⁾ R. 1775 nastává v Rakousích omezení působnosti komise bezpečnostní u příležitosti zjednodušení agendy vlády zemské, o čemž více už výše uvedeno. Mnoho záležitostí, jimiž bezpečnostní komise dosud se zabývala, přenecháno odtud výhradně městskému soudu; bylo to ovšem hlavně trestání deliktů policejních jako pračky a hádky, noční výtržnosti, tuláctví, přestupky proti veřejné mravopověstnosti a veřejnému řádu a bezpečnosti vůbec, ale také odstrkování tuláků a zaopatřování chudých; také šatlava pro žebráky (tak zv. Bettelkotter) podřízena bezprostředně soudu městskému. Vládě resp. bezpečnostní komisi mělo se ve věcech těchto pouze referovati měsíčními výtahy tabulárními. Sr. pozn. č. 129.

čován koncem každého roku přehled o zaopatřených chudých. (Sr. výše instrukci z 12 února 1752, pozn. č. 47). —

Komise bezpečnostní konaly konečně i smírčí funkce o čemž svědčí článek VI. citovaného výkazu vlády rakouské z r. 1773. Funkce tyto přešly r. 1776 ve Vídni na nový úřad policejní.

* *

Ku konci dlužno poukázati ještě na důležitý moment směrodatný pro činnost komisí bezpečnostních. V činnosti jejich třeba zřeteli lišiti obor působnosti v hlavním městě a v ostatní zemi, ježto poměry zcela různé vyžadovaly zvláštních prostředků.

V hlavních městech a to především ve Vídni a v Praze záležela činnost komisí bezpečnostních v dozoru nad orgány místní policie, které již byly značně vyvinuty. Zvláštní pozornosti komise in merito doporučovala se policie cizinecká i evidence sociálně nebezpečných živlů domácích. Velmi důležitý význam má řízení ohlašovací, o čemž svědčí četné předpisy i zvláštní opatření, jaká učiněna na příklad u bezp. komise vídeňské r. 1751 pověřením dvou radů výslovně tímto dohledem. Zvláštnosti této policejní činnosti vystupují tím více, čím více vyhráněn jest velkoměstský charakter města. Jest samozřejmo, že činnost komise ve městě, kde sídlela, byla vůbec nepoměrně intenzivnější než v ostatní zemi, a nebylo ani zapotřebí častého nařizování zvláštní bedlivosti při policejní správě v hlavním městě, které doloženo jest nejen ve Vídni, jak jsme již viděli, ale i v Praze⁵²⁾ a jinde.

Zvláštní pravomoc komise bezpečnostní pro hlavní město byla i výslovně normována. V přehledu agendy moravského gubernia z r. 1770 uvádí se, že komise „policejní“ smí v blavním městě působiti bez prostředně, jinde jen prostřednictvím gubernia „so dass ausser der k. Stadt Brünn die Polizey-Verfügungen in dem Lande nicht anders als mittels dieser Landes-Stelle geschehen können“.⁵³⁾

⁵²⁾ Sr. *Rieger*, II., 143, pozn. 35.

⁵³⁾ *Notizenblatt* 1874, str. 67.

Zasahování komise děje se delegovanými úředníky, kteří mohou se účastniti úředního jednání. (Sr. vysvětlivky dvorské k instrukci české komise bezp. z r. 1754.) —

Na venkově a ve městech menších záležela policejní činnost komisí bezpečnostních především v kontrole orgánů, jimž policejní správa tamní náležela, tedy orgánů vrchnostenských, soudních a magistrátních. Přímé zasahování jest vzácné, ježto styk i dohled děje se zeměpanskými úřady politickými první instance, úřady krajskými. Činnost komise nastupuje teprve na stížnost a projevuje se hlavně trestáním neposlušných a nedbalých orgánů místní správy.

Úkoly komise bezpečnostní podporovány po venkově komisemi filiálními, zakládanými v městech krajských pod řízením úřadů krajských. Úkoly komisí těchto byly ovšem ne pouze policejní v našem smyslu, nýbrž i ve smyslu „policejních komisí“ doby této.

G) Vady v řízení.

Řízení komisí bezpečnostních vykazovalo mnohé vady, jež stupňovaly se časem měrou velmi značnou. Hlavní příčinou vad těchto byl způsob projednávání, řízení kolegiální, ve věcech policejních nepraktičtější než kdekoli jinde. Způsob tento sám choval v sobě zárodky všech nešvarů, jež komisi vytýkány, jako zdlouhavosti a zabývání se malichernostmi. Nevýhody řízení kolegiálního nemile pocíťovány i vládou samou. Setkáváme se tudíž s pokusy, kterak tomu odpomoci. Jedním z nejdůležitějších pokusů takových byla snaha, omeziti agendu komise bezpečnostní v Rakousích u příležitosti akce, směřující k zjednodušení agendy vlády zemské a zavedení moderního zřízení policejního ve Vídni. Vláda zemská při jednání o druhou policejní reformu vídeňskou žádá (v přednesení ze dne 11. října 1773) větší samostatnost pro policejní úředníky, motivujíc tento požadavek tím, aby menší záležitosti nemusely se zatahovati do pléna komise. Na věc tuto byl také vzat při reformě policejní zřetel a dozorcí nadání jistou samostatnou působností. (Viz v příslušné kapitole.) Avšak ani reforma agendy vlády (sr. pozn. č. 51.) ani policejní reforma nedovedla odstraniti vady řízení komisionálního úplně, o čemž svědčí nejlépe anonymní

memorandum, v květnu 1780 s opravnými návrhy úřadujícího náměstka místodržitele dolnorakouského hr. Herbersteina císařovně podané, s nímž později ještě se setkáme. Memorandum toto jest zajímavé i proto, že jeví komisi bezpečnostní v plné činnosti a to nejen komisi bezpečnostní ve Vídni, nýbrž i obdobné komise v ostatních zemích, jejichž agenda byla stejná. (Význačno jest, že — pod vlivem policejní reformy vídeňské z r. 1776 — mluví se zde, jak uvidíme, o policii již ve smyslu moderním.)

Není pochyby, že zřízení policejní připouštělo všude, aby místodržitel v pilných případech zakročoval z vlastní moci a aby i předseda komise mohl vyřizovati různé menší záležitosti. Přes to stávalo se, že zásady této nešetřeno a do plena komise přicházelo příliš mnoho, co tam buď vůbec nepatřilo nebo se pro projednávání kolegiální nehodilo.

Memorandum toto, pokud se týče policejní komise, shledává u ní vady „sowohl in Ansehen ihrer Verfassung als der Art ihrer Manipulation“. Poukazuje k tomu, že kdežto prý dříve bývalo zvykem v komisi projednávati pouze takové záležitosti, které vyžadovaly pravidelné porady a projednávání neb osobního vyšetřování stran, nyní do komise zatahují se veškeré záležitosti, ať jsou naléhavé nebo ne; „dadurch und wegen der daraus entstehenden Verzögerung“, praví se dále, „werden jene Veranstaltungen und Verordnungen, z B. Kundmachungen der Beschreibungen der Personen oder gestohlenen Sachen, Steckbriefe, Einleitungen um Anzeigen zu bewähren, oder Entdeckungen zu machen u. dgl. meistens vereitelt, nicht minder Vorkehrungen, die das Geheimnis erfordern, theils durch die Länge der Zeit, theils weil sie durch mehrere Personen gehen, verlautbaret, mithin die Polizey dadurch unwirksam gemachet.“ Vady zpozděného udávání ukazují se tím, že opatření většinou zůstávají takto bezúčinná. „Welches bei Mordthaten, Diebstählen, Ausfertigung von Steckbriefen, Einreichung der Anzeigezettel von den in Aufenthalt kommanden Personen und dgl. die Erfahrung oft gezeigt hat.“

... Denn in Absicht auf die gleich hievor erwähnten Fälle sind zu allen Stunden und Augenblicken Vorkehrungen und zuverlässige Anstalten

solcher Art erforderlich, damit dergleichen schädliche oder gefährliche Personen, sobald als möglich und soviel die menschliche Klugheit die geschwindesten Mittel nur ersinnen kann, entdeckt, ihre unerlaubten Handlungen, die von üblen Folgen sein können, hintertrieben, oder sie doch auf der That betreten und angehalten werden. Die unendliche Verschiedenheit der Umstände lässt nicht zu, die Massregeln für dergleichen Fälle hier zu bestimmen, die der jeweiligen Bewandnis derselben angepasst, oft um nichts zu verabsäumen, aus dem Stehgreife mit rascher Entschlossenheit ergriffen, oft hingegen, um nichts zu übereilen mit der grössten Geduld und Gelassenheit zur allmählichen Reife gebracht werden müssen.“

Jakými maličkostmi komise proti vlastnímu určení svému se zabývala i po reformě agendy své r. 1775, ukazuje jiný pasus zmíněného memoranda, kde dokládá se, že věci takové, které také často v obor komise ani nepatří, měly by býti postupovány městskému soudu nebo příslušným soudům předměstským: „Fälle dieser Art sind z. B. wenn ein Lehenkutscher gestappelt, ein Gastwirt sein Gastzimmer über die bestimmte Zeit offen gehalten hat, geringe Zänkereien, Iniurienhändel, unwichtige Schlägereien, und dergleichen.“ Není pochyby, že pomalost a šablonovité projednávání, dokládané zde drasticky na příkladech bylo k velké škodě věcí.

Třeba snad komise zabývala se detaily více než bylo potřeba a snad také anonymus v horlivosti své poněkud přepínal, jest přece jisto, že samo zřízení komise bezpečnostní vykazovalo velké vady. O nevhodnosti zřízení kolegiálního u věcech policejních není pochyby, což konečně přiznávala vláda vždy aspoň fakticky, dávajíc místodržiteli možnost, aby činil nutná opatření. Jestliže někde, tedy v oboru tomto reforma josefinská působila blahodárně. —

H) *Osudy komisí „policejních“. Vídeňská „Wohlfelheits-Commission“.*

Již výše poukázali jsme na zřizování tak zvaných komisí „policejních“, jejichž agenda ovšem zahrnovala jiné obory správy, než policie v dnešním, moderním smyslu, který v Rakousku počíná se uplatňovati teprve od reformy policie vídeňské

z r. 1776 pod přímým vlivem názvosloví francouzského. Komise tyto po r. 1749 pravidelně zastávají, jak uvedeno, kromě v Rakousích také správu záležitostí bezpečnostních.

Obor, tak zvaný „policejní“ byl však lišen i po spojení tomto. Tak na příkl. r. 1757 objevuje se stesk, „daß bey gegenwärtigen Umständen die Polizey der Stadt Prag dem Vernehmen nach übel bestellt sein soll“, pročež dosavadní předseda komise policejní a bezpečnostní nahrazuje se jiným, jemuž ukládá se přivoditi zlepšení. Jaké jsou předměty, jimiž komise „policejní“ se má zaměstnávat, vyplývá z úkolů, které novému předsedovi se ukládají: „daß . . . von diesem alsdann nicht allein die Taxen deren Feilschafften, insonderheit aber des Brods am Ende jeden Monaths regulieret u. nach dem Werth des Getrayds proportioniert, sondern auch, damit es so wenig an Holz u. Fleisch als anderen Feilschafften gebreche, die ausgiebige Anstalten getroffen u. alle Eigennützigkeiten auf das Härteste bestraffet werden sollen.“ (Arch. prot. český z 1. března t. r.)

O několik neděl později dostává se pak novému předsedovi pochvaly za „bessere Vorsicht auf die Viktualien-Tax“. Zároveň jest analogicky ještě řeč o sazbách mouky.

V témže smyslu mluví se o „policii“ ještě r. 1771 (arch. prot. čes. z 2. března). Tehdy dvorská vojenská rada vznáší stížnost „wider die schlechte Polizey-Anstalten zu Prag in Verkaufung des Brods und Rindfleisches zur schleinigen Untersuchung und Abhilfe“.

Koncem let šedesátých obnovuje se pokus, osamostatniti tento obor „policejní“ ve formě značně rozšířené. Dne 5. ledna 1768 vyšel cirkulár pro všechny vlády zemské „die Einführung eigener Polizey-Coonen. und Bestellung diesfälliger Polizey-Inspektoren in gesammten Erblanden betreffend“. Ke zřízení takovýchto komisí „policejních“ však všude nedošlo. Někde byly zřízeny tím způsobem, že agenda jim přisouzená přikázána nové komisí, byvší vyňata z působnosti dosavadní komise „policejní a bezpečnostní“. Tak především v Čechách. Jinde pak k oddělení takovému vůbec nedochází (na Moravě stará komise existuje na př. ještě r. 1770).

V návrhu instrukce pro komise policejní, datovaném z 20. srpna 1768 (Arch. min. vnitra IV, M 1.) užívá se názvu

„Polizey“ pravidelně ve smyslu veřejné správy; (politicum et oeconomicum na rozdíl od justice). Úkoly komisí policejních měly býti ovšem užší: především snaha, aby hospodářství ve městech bylo zlepšeno a živnosti povzneseny; dále měly se zabývatí záležitostmi zemědělskými a konečně (patrně výpomocně) věcmi nadačnými a ústavy k nim čítanými (neboť nepomýšleno na zrušení komisí fundačních). Také náležela jim péče o veřejné silnice. Záležitosti, týkající se veřejné bezpečnosti, z agendy jejich úplně vyloučeny a komise „policejní“ přijímají na se z valné části ráz orgánů komerčních. (O „policejních inspektorech“, kteří byli orgány těchto komisí platí ovšem totéž.)

Obor záležitostí, jimiž komise „policejní“ se zabývaly, jest patrný z častěji citovaného výkazu gubernia moravského r. 1770. Policejní komise tamní měla na starosti mimo záležitosti bezpečnostní věci tyto: starost zlevňování životních potřeb, především zamezováním předkupu i péčí o dovoz a zásobování měst (čl. 3. a 15.); dále stanoviti měla sazby nejdůležitějších potravin a předmětů denní spotřeby (čl. 4.); měla bděti nad tím, aby se nefalšovaly nápoje (čl. 15.); měla též na starosti míry a váhy (čl. 12.); mezi jejími předměty uvádějí se i věci tak podřízené jako udržování stejného chodu hodin (čl. 13.) a docela péče o to, aby se včas zvonilo při nastávající bouři (čl. 14.). Komise má dále starati se o čištění měst a jiných obcí v zemi, o udržování dlažby a dodržování požárního řádu (čl. 5—7.). Také o zásobování vodou má míti péči (čl. 8.). Jejím úkolem jest konečně dozor, aby řemesla hlučná neb působící zápach neprovozovala se v hlavních třídách a aby živnosti, spojené s nebezpečím ohně, odstěhovaly se do předměstí. Konečně náleželo jí ještě starati se o umístění trhu a konečně i o dodržování předpisů proti přepychu, pokud tou dobou byly ještě v platnosti.

O filiálních komisích jejích stala se již zmínka.

V Rakousích zve se komise toho druhu ne policejní, ale „Wohlfelheitskommission“.

Úkolem komise této bylo rovněž pečovati o stálý dovoz životních potřeb, o to, aby jich byla ve městě stále zásoba a potírati drahotu týmiž prostředky jako komise výše uvedené.

Komise taková zřízena byla r. 1758,⁵⁴⁾ V obor činnosti její náležely pouze záležitosti týkající se Vídně, jejížto stoupající populace vyžadovala zvláštních opatření. Důvodem zřízení bylo, jak se uvádí, že u dvora od nějaké doby se pozorovalo, „wie das allhiefige Polizey-Wesen bey denen untergebenen Stellen mit jener Aufmerksamkeit nicht besorget werde, wie es die Umstände derer gegenwärtigen Zeit-Läuffen und zwar in einer se vollckreichen Residenz-Stadt erheischen.“

Úkoly této komise byly veskrze rázu sociálně hospodářského. Účel tento hned v úvodu vyjádřen slovy: „daß es dem armen Volck und anderen Insassen an denen unentbehrlichen Nothdurfften nicht gebreche“.

Komise tato má prozatím jen velmi krátké trvání, jelikož zanikla již při nové organisaci vlády zemské r. 1759. Agenda její přenesena „dem alten Herkommen gemäß“ opět v ý l u č n ě na magistrát pod dozorem vlády zemské (instrukce čl. 21.). Později setkáváme se zase s komisí proti drahotě u vlády a sice byla dle výkazu vlády z r. 1773 sedmičlenná a jejími úkoly vedle péče o zlevnění a dostatek potravin z důvodů praktických i dohled na to, aby nebyly zdraví škodlivy.

Úkoly její nyní nebyly omezovány pouze na Vídeň. Komise ta zrušena byla s ostatními r. 1782, když roku 1775 působnost její byla značně omezena u příležitosti reformy agendy zemské vlády rakouské.

Že ostatně ani u centrálních úřadů péče o zásobování města i jeho zevní vzhled nebyla zanedbávána, dokazuje důležitost, jež přičítána jí dvorním radou *Greinerem*, známým organisátorem policie vídeňské, jenž po řadu let u dvorské kanceláře referát tento vedl.⁵⁵⁾

V Rakousích objevuje se dočasná (1749—51) komise „policejní“ mimořádně ve smyslu jiném než právě bylo uvedeno. Slovo policejní pojímáno tu ve smyslu, jenž stal se panujícím ve století sedmáctém, kdy „policejní řády“ nabývají rázu ryze fiskálního, jsouce projevem ochranných tendencí merkantilistických. (Sr. díl I., str. 22 a násl.)

⁵⁴⁾ Arch. min. vnitra IV. A. 3.

⁵⁵⁾ V. *Arneht*, IX., 391 n. Pro okrašlování města byla u vlády zvláštní komise okrašlovací (*Verschönerungs-Commission*), doložená r. 1773.

Nový takovýto policejní řád vydán byl 12. září 1749. Tendence jeho směřovala k tomu, aby nebylo více peněz ze země vyváženo, než do země přicházelo zvenčí, a aby se omezila marnotratnost. 16. září pak nacházíme resoluci císařovny, upravující složení a organisaci navrhovaných policejních komisí a 18. září rozesíláno dvorským úřadům i representacím oznámení, že stalo se tak „zur Einschränkung des bei dem Publico eingerissenen übermäßigen Prachts“ a s úmyslem „diese Unsere Polizey-Verfassung mit einer durchgehenden Gleichheit und executiven Ernst zum unverweilten Vollzug zu bringen.“

Tato komise „policejní“ měla trvání velmi efemerní. Bylať záhy spojena s komisí bezpečnostní a nadační. Existuje sice ještě r. 1750 (18. února 1750 jmenován jejím presidentem hrabě Schratzenbach) ale již r. 1751, patrně v červenci, dochází ku spojení s komisí bezpečnostní a nadační, čímž tato „policejní“ komise s nepolicejními úkoly se ztrácí na dobro. Agenda, kterou zastávala, pak svěřuje se instrukcí z r. 1753 vládě zemské (čl. 30.). Komise tato v Rakousích více neoživila, třeba že řád, k jehož provádění zřízena, ještě r. 1754 opět vyhlášen.

V jiných zemích takovéto speciální komise se vůbec nezařídily a připadla agenda tato dosavadním komisím „policejním“; ovšem že úkoly tyto vůči době předchozí ustupují značně do pozadí a časem se i u komisí zemských na ně skoro zapomíná. — V Rakousích začíná se konečně po r. 1776 na rozdíl od jiných zemí slovem „*Polizeykommission*“ označovati právě komise bezpečnostní a to pod vlivem francouzského způsobu, jak už výše uvedeno. Smysl starší ovšem rázem nevymizel, nýbrž udržel se vedle nového pojmenování ještě dlouhou dobu. Ovšem u vlastních úřadů policejních slovo „police“ odtud má již výhradně smysl moderní.

II. Komise hnanecká.

Mezi komise, činností svou komisím bezpečnostním nejbližší, příbuzné, náleží především komise hnanecká (*Schub-Commission*). Komise tato objevuje se dosti pozdě a jenom v Rakousích. Vznikla patrně až v letech šedesátých a jest doložena

přehledem komisí podaným vládou zemskou r. 1774.⁵⁶⁾ V seznamu tomto čítá se mezi komise ryze politické. Vznik její jeví se býti výsledkem další specialisace a vznikla nepochybně odštěpením od komise bezpečnostní.

V zemích českých komisi takovouto nenalezáme.

III. Komise nadační a chudinské.

Komise takovéto, rovněž příbuzné komisím bezpečnostním a činnost jejich doplňující po stránce praeventivní, objevují se záhy. V Rakousích doložena existence komise chudinské již r. 1724.⁵⁷⁾

Po reformě r. 1749 nastupuje v Rakousích dvorská komise nadační (Milde-Stiftungs-Hofkommission), u níž má se soustřediti veškerá příslušná agenda v zemi.

Komise tato zřízena byla 14. února 1750 (Arch. prot. dolnorakouský č. 53. z února 1750) „zu Besorgung deren milden Stiftungen“ a sice vedle stávající již komise bezpečnostní. Komise nadační čítala vedle předsedy 6 radů a dva přisedící od soudu zemského maršálka a zřízena byla též cum derogatione omnium instantiarum; i ona omezovala se působností svou jen na Rakousy. Agenda její záležela ve správě a dozoru na nadace, špitály a jiné ústavy dobročinné a vedení pokladny, zvané cassa pauperum. Komise nadační kolidovala oborem své působnosti značně s komisí bezpečnostní, která tehdy měla ještě agendu chudinskou. Tato okolnost byla příčinou, že, jak jsme se zmínili, již v první polovině r. 1751 dochází ku spojení jejímu s komisí bezpečnostní, které nachází výraz ještě ve známé nám instrukci z 12. února 1752.

Účtárna pro obě komise tehdy zřízená vztahovala se ovšem většinou na záležitosti nadační. V dubnu 1753 dochází opět k odloučení obou komisí a novému ustavení dvorské komise pro záležitosti nadační, která však již v květnu zrušena. Agenda její

⁵⁶⁾ Sr. str. 29 tohoto spisu, především pozn. č. 30. pod č. III. 1.

⁵⁷⁾ V „prozatímní“ instrukci pro vládu zemskou z téhož roku.

přidělena přímo representaci. Dne 28. února 1755 zřizuje se zase zvláštní nadační komise u representace.⁵⁸⁾

Reformou vlády zemské z r. 1759 nastává změna potud, že tato komise nadační zase se zrušuje a správa věcí chudinských jakož s ní souvisící správa veškerých nadací, špitálů atd. svěřuje se zvláštní kongregaci (odpovídající postavením svým komisi dvorské), v jejímž čele jest arcibiskup vídeňský (mající hodnost tajného rady) a která skládá se z duchovenstva a měšťanstva, takže vláda přímo správou chudinskou se vůbec nezabývá. Jen to stanoví čl. 2. instrukce z r. 1759, že má vláda s komisí touto býti v pravidelném styku a dostávati od komisí poloroční zprávy a sdělení o účtech, takže vykonává zde jistou kontrolu. Také přenecháno jí trestání provinilců, jež obstarává komise bezpečnostní.

Komise nadační a chudinská u vlády pak se vůbec již neobnovuje.

Za to vláda zemská nabývá přece časem jakéhosi vlivu na působnost zmíněné kongregace, ježto časem místopředseda stává se jejím předsedou.⁵⁹⁾

V Čechách r. 1747 založena byla zastavárna, z jejíhož výnosu měla býti udržována káznice a pracovna. Ústav tento r. 1750 se rozšiřuje a záhy setkáváme se s komisí pro káznici a přádelnu (Zucht- u. Spinnhaus-Commission) jakož i s komisí pro zastavárnu, jejichžto agenda prvotně spojena byla s novou komisí bezpečnostní. Později přikazuje se obor tento komisi fundální, se kterou zůstal spojen až do r. 1767, kdy zase připadl komisi bezpečnostní. Ani spojení to nebylo trvalým, ježto při zrušení komisí jest komise pro přádelnu a zastavárnu samostatná.

Záležitosti chudinské však náležely k působnosti komise bezpečnostní, jak svědčí její pojmenování (Versatzamts-Sicherheits-, Communal-Armen- u. Spinnhaus-Commission). Přádelna nahrazuje donucovací pracovnu.

Na Moravě komise takováto založena r. 1743, vedle ní pak existuje komise pro káznici (Zucht- und Spinnhaus-Kommission) původu staršího.⁶⁰⁾

⁵⁸⁾ Arch. min. vnitra IV. O. 1. č. 1205.

⁵⁹⁾ Jak doloženo přednesením dvor. kanc. ze dne 17. září 1773.

⁶⁰⁾ D'Elvert, 377.

Komise fundační složena jest z guberniálních a tribunálních radů a úkolem jejím jest „Erhaltung deren Stiftungen und Foundationen“, mezi nimiž zvláště jmenují se špitály, chudobince a olomoucká káznice. Agenda komise této odpovídá tedy úplně agendě vídeňské komise nadační.⁶¹⁾

Komise fundační objevují se ve všech zemích. R. 1771 vydána jednotná instrukce zjednodušující manipulaci. Komise tyto pak zrušeny Josefem II.

IV. Komise mravnostní (Sittenkommission).

Komise tato jest beze sporu ze všech komisí, které v době tereziánské existovaly, nejpobulárnější, zároveň však existence její nejspornější, přes to, že stala se předmětem četných úvah a šetření, nejenom v literatuře vědecké a pseudovědecké, nýbrž i v belletrii, ba i na divadle. A právě záhadnost její jest to, co vedle předmětu nejvíce dráždilo veřejný interes.

Za hlavní svědectví o existenci komise této pokládána byla dosud zmínka ve zprávě benátského vyslance *Covera* z 19. května 1753, kterou reprodukuje *Arneht*, kde se praví, že s representací spojena byla „la commissione della sicurtà e castità.“⁶²⁾

Svědectví toto jest především rozhodným důkazem existence komise mravnostní pro uvedeného předního historika periody tereziánské, který má existenci její za zajištěnou, ač prý scházejí detaily. Dovojuje o komisi této „daß dieselbe nicht viel anderes war und sein konnte als einer der beiden Bestandtheile eines Polizeidepartements, in dessen Amtskreise die Handhabung der öffentlichen Sicherheit und Sittlichkeit lag.“

Jisto jest, že péče o veřejnou mravnost za Marie Terezie, která jak známo vyznamenávala se v ohledu tomto nevšední přísností, zaujímala daleko širší místo, než před tím i po tom, o čemž *Arneht* ve zmíněné kapitole svého díla přináší množství historických dokladů, které lze doplniti ještě doklady čerpanými

⁶¹⁾ *Notizenblatt*, 1874, s. 59.

⁶²⁾ *Geschichte der Maria Theresia* I., 399, 603.

z archivů (na př. anonymního memoranda o policii vídeňské z r. 1780). Proto také existence komise takové přes slabé jinak doklady dala se pokládati za pravděpodobnou; přes to nezdál se nám výše zmíněný doklad dostatečným a měli jsme za to, že název „komise mravnosti“ nebyl ničím jiným, než jiným názvem komise bezpečnostní, v jejíž činnosti za vlády Marie Terezie střežení veřejné mravnosti počínalo se nepoměrně akcentovati, takže bylo na snadě, komisi té říkati komise „bezpečnostně-mravnostní“ aneb vůbec jen „komise mravnosti“, denominatione a potiori.⁶³⁾

Od té doby však bližším prostudováním zákonodárství tereziánského došli jsme k názoru jinému a našli nepochybný doklad existence skutečné komise mravnostní, existence to ovšem jen efemérní. Trvalať jen 2 léta, od r. 1751 do r. 1753. Dokladem existence její jest patent, daný ve Vídni dne 26. března 1751 pod heslem „Lüderlicher Personen Ausrottung“.⁶⁴⁾

Patent tento, vydaný k návrhu representace a komory na základě císařského rozhodnutí z 18. března 1751, stanoví předem tresty pro lehké ženštiny, kuplíře a kuplířky, jakož i normy o odstrkování jejich, jež dalo se do Banátu po lodích na Dunaji⁶⁵⁾ (tak zv. *Wasserschub*).

Důležité bylo, že zmíněným patentem trestání „des lüderlichen Gepacks“ uznáno za věc, náležející ad publicum a nemělo se více díti zemskou vládou in Justizsachen, nýbrž

⁶³⁾ *Maršan*, „Vznik moderní policejní organizace rakouské“; Sborník věd právních a státních 1905 i zvl. otisk.

⁶⁴⁾ *Cod. Austr.* V., 563.

⁶⁵⁾ Toto odstrkování, doložené již r. 1721 mělo se jako obecný postrk konati každoročně dvakráte a sice v dubnu a září a měly jím býti postiženy nejen „die incorrigible lüderliche Weibspersonen, sondern zu förderst auch die Kuppler und die Kupplerinnen“. Doba trestu vyměřena jim „nach Maas Ihrer schlechten Aufführung“. Lehké ženštiny pak i po vystálém trestu nesměly se více vrátiti do Vídně nebo okolí, což musilo se potvrditi podepsaným reversem. Kuplíři a kuplířky pak měly býti „aus den deutschen Erblanden auf ewig abgeschaffet“. Více sr. *Schrank*, *Die Prostitution in Wien*, I., str. 160 a násl. Transporty tyto, jimiž dopravovány do Uher nejen osoby provinivší se proti mravopověstnosti veřejné, ale i jiní delikventi a též akatolíci do Uher deportovaní, udrželo se až do zániku této deportace r. 1775 (*Krop.* VII. 188).

representací a komorou, „nach vorläufiger von ihm Stadtgerichte geschehender Inquirirung“; objeví-li se nějaká větší potíž (ein erheblicher Anstand) dlužno se dotázati u dvora.

S těmito ustanoveními pak souvisí zřízení komise z lůna representace, jejímž úkolem bylo: „Besorgung und Entscheidung aller... Begebenheiten, so in die üble Aufführung beyderley Geschlechts einschlagen, und wo es um die Abstellung der öffentlichen Aergerniss zu thun ist“.

Komise tato záležela kromě předsedy z 5 radů, z nichž někteří byli také členy komise bezpečnostní (hrabě Saurau, von Schick, von Reichmann, von Hering, von Kessler). Městskému soudu, kterému příslušela tehdy ještě v první řadě lokální policie, uloženo „dass selbes die aufhebliche und arrestirliche Anhaltung dergleichen lüderlicher und zur öffentlichen Aergerniss Anlass gebender Personen gehörigermassen besorgen, und die in Sachen aufnehmende Examina der sub Praesidio vorerrennten Geheimen und dieses Mittelsraths, Herrn Grafen von Stella zusammengesetzten Commission zur Fürkehrung des weiter Benöthigten von Zeit zu Zeit jedesmal überreichen, nicht minder die dabey etwa vorfallenden, oder mit Gelegenheit der vornehmenden Arrestirung allenfalls vermuthenden Anstände vorläufig ungesäumt anzeigen, und sodann hierüber der erfolgenden Anordnung gewärtig seyn solle.“

Citovaný patent, tvořící součást opatření učiněných r. 1751 k očistě Vídně, jest nezvratným důkazem, že komise mravnostní existovala, a nejen to, nacházíme v něm i přesné vymezení její působnosti a její složení. Za to však jest doklad tento jediným, z něhož o celé komisi něčeho určitého se dovídáme,⁶⁶⁾ — nejbližším a zase osamoceným svědectvím o ní jest výše zmíněná zpráva Corerova, která nasvědčuje tomu, že komise tato spojena

⁶⁶⁾ Dalším dokladem existence komise této, z něhož se ovšem více nedovídáme, ježto příslušný spis se nezachoval, jest záznam v arch. protokolu dolnorak. z 18. března 1751, č. 103 z března, str. 82. pod heslem: „Abstellung der öffentliche Ärgernissen durch eigens benannten Rätthe“, zní: Die zu Abstellung der öffentlichen Ärgernus sich eyssernde Vorfallenheiten aber von in vormelt. hierzu eigends benannten Hrn. Rätthen in Hinkunft vorgehomen und besorget werden sollen“. Záznam ten otiskuje i *Schrank*, l. c. 173.

byla se zemskou vládou. Stalo se tak u příležitosti vydání nové instrukce vlády zemské, kdy zároveň zrušena dvorská komise bezpečnostní. Kdežto však komise bezpečnostní záhy obnovena, u komise mravnostní k tomu více nedošlo. Agenda její připadla obnovené komisi bezpečnostní, výkonným orgánem byl soud městský, později nové úřady policejní. Efemernost komise mravnostní i snadná možnost, směšovati ji s komisí bezpečnostní byla příčinou, že existence její byla tak spornou, neboť komise mravnostní jest jen jedním z pomíjejících organizačních pokusů doby mezi r. 1749 a 1753 a nikoli institucí, která by byla trvale důležitou působnost v residenci vyvíjela. Ovšem se zrušením komise této nevymizel duch, z něhož vznikla. Duch tento udržel se až skoro do konce vlády Marie Terezie, a teprve v posledním roce vlády této nastává ve věci té změna názírání.⁶⁷⁾ Seznává se, že úřední boj proti nemravnosti má také své meze. (Obor mravnostní, jak jsme viděli, figuroval mezi agendou komise bezpečnostní pod heslem „öffentliche Anständigkeit“ r. 1773.)

Z bezprostředního zájmu a zasahování dvora do bezpečnostní správy vídeňské plyne ovšem, že komise mravnostní zůstala omezena pouze na Vídeň. V jiných zemích se komise takovéto vůbec neobjevují a agenda jejich jest zastávána komisemi „policejními a bezpečnostními“, jak doloženo přímo známým nám výkazem gubernia moravského z r. 1770, čl. 10.

* * *

R. 1750 existuje v Čechách komise proti zakázaným hrám. Komise tato jest však jen velmi krátkodobá, a nepochybně jest zřízení její mimoriádným opatřením dočasným.

V. Komise censurní.⁶⁸⁾

Před reformou z r. 1749 existovala v zemích dědičných jen jedna komise censurní, a sice v Praze, kdež u místodržitelství

⁶⁷⁾ Duchu tomuto, jak se zdá, nedovedl zcela odolati ani *Sonnenfels*, jenž ve známém spise svém „Grundsätze der Polizey“ atd., I. § 144, hájí oprávněnost komisí mravnostních jakožto jediného prostředku k odhalení neřestí, dle vzoru římského censorství. Proti komisím takovýmto vyslovil se již Justi, s nímž S. na udaném místě polemizuje.

⁶⁸⁾ Literatura. Komise censurní jest jediná z komisí, která
Mařan: Dějiny policejní organizace rakouské.

dva radové měli za úkol prováděti censuru knih obsahu právního a politického, a vedle toho kalendářů a novin. Také ve Vídni svěřena byla agenda tato jednomu radovi zemské vlády. Byly to první pokusy moci světské, uplatniti se v oboru, na kterém státu nejvíce záleželo; censura ostatních knih příslušela výhradně universitě a byla v rukách jezovitů; věc ta datovala odtud, že počátky censury, ještě z doby po reformaci, především namířeny byly proti knihám akatolickým. V částečném zavedení censury orgány světskými, k němuž dochází již v prvním desetiletí 18. stol. (za Josefa I. 1705—06)⁶⁹⁾ lze spatřovati první nesmělý krok k uplatnění státní moci. V zemích ostatních byla chudoba literární produkce taková, že nebylo zapotřebí činiti zvláštních opatření. Poměrnou pokročilost censury v Čechách lze vysvětliti nejen větší literární produkcí, nýbrž i pohraniční polohou; po r. 1740 byly do země podloudu dopravovány nejen spisy obsahu protináboženského, nýbrž také protidynastického, jichž v cizině vyrojil se větší počet.

Komise censurní v Čechách doložena jest již r. 1744 jakožto komise „zu Censurirung der Calendern und anderen in Druck ausgehenden Sachen“. Pokud se týče stavu věcí na Moravě, tedy dovídáme se z arch. prot. zemí českých z 30. září 1745, str. 278, že tam komise censurní neexistuje, nýbrž že censuru prováděl pouze kancléř tribunálu.

Primitivní způsob, jímž prováděna censura před reformou r. 1749, ukázal se vůči vzrůstajícímu se domácímu tisku i dovozu cizích knih naprosto nedostatečným a r. 1750 dochází k dosazení zemských komisí s větším počtem členů. Nejprve v Rakou-

stala se až posud předmětem dostatečného zpracování. Platí to ovšem v první řadě o dvorské komisi vídeňské. Z důvodu tohoto můžeme výklady své omeziti a spokojiti se dodatky o komisích zemských. Mezi dosavadní zpracování náleží především spis *Wiesnerów*, *Denkwürdigkeiten der österr. Censur*, 1847, 105 a násl., *Fournier*, *Gerhard van Swieten als Censor*, *Historische Studien u. Skizzen*, 1885, str. 49—128. (Vyšlo též ve zprávách akademie vídeňské.) *Müller*, *Gerhard van Swieten*, 1883, str. 113 a násl. (O Swietenovi i *Kink*, *Gesch. k. Universität zu Wien*, I., 442); *Beidtel*, *Staatsverwaltung*, I. 35, 85, 135. Něco též u Arnetha na příslušných místech (hlavně IX., 157 a násl.) a *Kerna*, *Histor. Taschenbuch* 1869, str. 163 n. O Moravě zvláště: *D'Elvert*, *Zur österr. Verwaltungsgesch.* 332, 373.

⁶⁹⁾ *Fournier*, 57.

sích, kde komise nazvána „*Bücherrevisionskommission*“ a jejímžto předsedou stal se dosavadní vládní censor hrabě Saurau. Pripadl mu vrchní dozor a rozdělení prací. Kromě něho bylo 6 censorů světských a duchovních. Těmto výhradně příslušela censura knih theologických a filosofických. Mimo komisi tuto však existuje referent pro noviny, jemuž svěřena censura jejich pod dozorem dvorního rady Mannagetty, který r. 1751 pověřen vrchním vedením bezpečnostní správy ve Vídni (sr. příslušnou kapitolu). Záhy zřízeny pak obdobně složené komise zemské u všech representací, komisi vídeňské koordinované, které udržely se až do r. 1781. (Na Moravě i ve Slezsku 15. ledna 1752; *d'Elvert* 373.) Vídeňská komise však nicméně nabyla jisté praeponderance, více než komise v kterémkoliv z policejních oborů, o nichž zde jednáme, a to proto, že nyní ve Vídni pravidelně nejdříve objevovaly se literární novinky a tudíž komise tamní stala se pro posuzování jich směrodatnou. Komise tato r. 1752 počínajíc též *index* zakázaných knih, jenž rozesílal se komisím ostatním a jí zasílaly se od nich nové tam neuvedené knihy.

Úkol komisí censurních byl hned od počátku dvojitý: především vlastní censura, to jest udílení povolení spisovatelům, aby rukopisy své směli tisknouti (známá to zdouhavá manipulace), dále tak zvaná *revise* knih, týkající se knih cizích do země přicházejících, jež prováděna na hranicích a u bran městských. (Visitace u knihkupců přestaly r. 1752.)

V srpnu 1752 vídeňská komise zemská přeměněna byla v komisi dvorskou pod názvem „*Büchercensurhofkommission*“, která, jako nedávno před tím (v dubnu) komise bezpečnostní, podřízena byla přímo direktoriu. Komise tato měla tutéž pravomoc, jako dřívější komise zemská a nestala se ani nyní nadřízeným úřadem nad ostatními komisemi censurními.

Odtud důsledně prováděno uplatnění státní censury na úkor censury duchovní. Děkanům fakult zakázáno udíleti povolení k tisku knih, nařízením z 1. dubna 1753⁷⁰⁾ stanovena zásada, že censure státní podléhají i knihy duchovní.

⁷⁰⁾ *Cod. Austr.* V. 749.

R. 1759 při reformě vlády zemské se sice navrhovalo, aby agenda censurní byla ponechána vládě „als ein in das Publicum vielenwegs einschlagendes Geschäft“. Návrh tento však nebyl akceptován a zůstalo při dvorské komisi censurní.

Dvorská komise tato udržela se pak až po dobu josefínskou v podstatě beze změny. Josef II. pokusil se r. 1781 centralisovati správu censurní tím, že zrušil veškeré zemské komise a ponechal pouze komisi vídeňskou jakožto hlavní a jedinou. R. 1782 však zřízení censury přenecháno bylo komisi studijní, a tím samostatná komise censurní i ve Vídni vůbec přestává. (Předsedou jejím byl r. 1753 hrabě Saurau, pak hrabě Schrattenbach až do r. 1758, a po něm až do r. 1772 známý Gerhard van Swieten, tělesný lékař Marie Terezie, jenž v oboru censury byl té doby osobou v Rakousku rozhodující, dále v. Koch (— 1773), hr. Lanthieri (— 1778) a hr. Clary.)

(R. 1792 i studijní komise a s ní censura spojená byla s dvorskou kanceláří a přidělena studijnímu referátu; od r. 1801 tvořila pak censura součást ministerstva policejního, nazvaného Polizey- und Censur-Hofstelle.)

Dle zprávy vlády zemské z r. 1773 čítala dvorská komise censurní 7 censorů, tudíž stejný počet jako od založení, sekretáře, kancelistu a sluhu;⁷¹⁾ censoři byli bezplatní, sekretář, kancelista a sluha vedení byli již r. 1759 ve státu vlády zemské.⁷²⁾ Zmíněný personál kancelářský tvořil tak zvaný revisní úřad (Bücherrevisions-Amt). Úřad tento nacházel se naproti hlavní celnici, a dodávány tam veškeré přivezené knihy, které tříděny v povolené a podezřelé. Podezřelé odváděny komisi censurní. Takovéto úřady revisní pak časem zřízeny i v zemích ostatních.

O manipulaci censurní komise poučuje nás důkladně vysvětlení dvorské kanceláře z roku 1762, které uveřejňuje Fournier (s. 82 n.).

Vládě zemské v Rakousích nařizuje se ovšem kooperace s dvorskou komisí censurní. Instrukce z r. 1759 ve článku XVI. prohlašuje cenzuru „zu Beibehaltung guter Sitten und

⁷¹⁾ Srovnej jednání o reformě policie Vídeňské z r. 1776 v arch. min. vnitra, IV. m 1.

⁷²⁾ Viz Status personalis et salariorum.

Abwendung deren Glaubensirrtümer so nöthig als erspriesslich“ — že „na ní ve státě dobře zřízeném tolik záleží“ a že „veškeré škodlivé neb podezřelé knihy mají býti potlačeny a pouze ony trpěny, které nevinny neb k podpoře dobrých mravů a věd prospěšny jsou“ (mimochodem řečeno skoro týmiž slovy vyjadřuje se o potřebě censury Sonnenfels). Uvádí se, že vládě od dvorské komise censurní má býti v určitých dobách dodáván seznam zakázaných knih, aby se mohl jejich tajný dovoz a prodej zakázati.

Vláda zemská prováděla sama cenzuru divadelní bez ohledu na dvorskou komisi censurní (stav ten ponechán v platnosti čl. 23. instr. z r. 1753). Censura tato dala se v pozdějších letech prostřednictvím zvláštní komise zvané „Kommission“; předmětem jejího jednání bylo jednak samo provozování divadelních kusů, jednak starost, aby se nehrálo v čas zakázaný z důvodů náboženských.

Komise taková existovala jen ve Vídni. —

Komise censurní v Čechách udržela se do r. 1781 nepřetržitě a vykazuje další vývoj. Roku 1757 nese název komise censurní.⁷³⁾ R. 1764 sloučeny s ní záležitosti studií a přezvána komisí „studijní a pro revisi knih“. (Sr. instrukci z téhož roku čl. 9.) R. 1771 rozdělila se komise tato ve tři, z nichž dvě zabývaly se věcmi censurními a sice komise pro cenzuru a revisi knih za předsednictví arcibiskupa a účasti 5 radů a 1 koncipisty a tak zvaná „Zensurierungs-Kommission respectu Zeitungen und Kalendern“, sestávající z předsedy a tří radů. Jak patrně, i zde vláda zemská přizpůsobuje se poměrům tím, že odlišuje cenzuru periodického tisku. Záležitosti studijní odděleny. I v Praze existoval mimo to úřad revisní a zřízení i manipulace úplně odpovídala vídeňské.

Na Moravě záležela komise censurní (Bücher-Censur-Kommission) ze dvou guberniálních radů a aktuára. Úkoly její ovšem odpovídají úkolům censurních komisí vůbec, směřující povšechně k zamezení útoků proti náboženství, panovníci a státu v tisku domácím i dováženém z ciziny. Censura knih obsahu náboženského měla se díti „concurrenter mit der Geistlichkeit“.⁷⁴⁾

⁷³⁾ Sr. Rieger, II., 323.

⁷⁴⁾ D'Elvert, Notizenblatt 1874, 94.

Na Moravě a ve Slezsku zřízeny revisní úřady teprv 14. ledna 1780 v hlavních městech.

Censurní komise zemské zrušeny Josefem II. r. 1781, revisní úřady však ponechány.

V instrukci pro gubernia české a moravské nacházíme také soustavné předpisy o provádění pohraniční censury knih. K účelům censurním užíváno služeb orgánů celních na hranicích a v branách městských, rovněž i orgánů poštovních. Úředníci celní a mytní mají býti instruováni, aby nepropouštěli knihy bez předchozí revise, komise censurní vyzývá se ku všelike bedlivosti pokud jde o knihy čelící proti náboženství, dobrým mravům nebo státu. Přistížené zakázané knihy měly se zničit, exempláře, které v katalogu vydávaném dvorskou censurní kanceláří se nevyskytovaly, měly se prostřednictvím gubernií zasílati dvorské kanceláři, aby katalog byl doplněn.

V Čechách, na Moravě a v Horních Rakousích pídilo se stále nejvíce po knihách nekatolických. V pozdější době tvoří předmět zákazů i kalendáře s obsahem pověřčivým (poplašná prorocství atd.), v čemž lze spatřovati vliv moderní osvěty.

Ježto opatření pohraniční neobjevují se vždy dosti spolehlivými, nastupuje zvláště po roce 1766 důkladné stopování knih v pozůstalostech. Úřady projednávající pozůstalost musily zasílati seznamy knih tam nalezených; knihy zakázané mají se konfiskovati a zasílati censurním komissím zemským k zničení. Horlivým úředníkům venkovským slibovány odměny.

V podezřelých případech byly dle instrukce z r. 1764 dovoleny i *visitace* veřejných a soukromých knihoven.

Ku konci třeba se zmíniti krátce ještě o censure novin zvláště.

Noviny těšily se zvláštní péči vlády zemské a priori. Ve Vídni doloženo jest, že censura jejich svěřena radovi vlády již r. 1680. Tak bylo ovšem i po roce 1749, kdy zprvu zůstávala censura novin rovněž vládě, jak už výše uvedeno. Později, snad po zřízení dvorské komise censurní, svěřena byla v Rakousích censura novin dvorské státní kanceláři, a teprve od roku 1769 zase vládě zemské. (Dekret z 28. ledna t. r., Cod. Austr. VI., 1173). Od té doby pak vyskytuje se u zemské vlády rakouské stálý referent pro noviny. V oboru tomto jsou nejčastější zákazy šířiti

falešné zprávy „durch die sogennanten Zeitungsschreiber“, dále četná jsou nařízení proti cizozemským novinám a psaným novinám domácím, jichž množství objevovalo se ve Vídni již v letech 70tých 17. stol. a zavdalo podnět ku zvláštnímu opatření censurnímu vlády zemské výše zmíněnému (1680).⁷⁵⁾ Také objevují se nařízení, co do novin smí přijíti.

V Čechách nálezela censura novin stále k úkolům vlády zemské jako v ostatních zemích kromě Rakous. Za to však v Čechách došlo r. 1771 ku zřízení zvláštní komise pro cenzuru novin a kalendářů.

VI. Jiné komise, pokud činnost jejich byla také rázu policejního.

Úkoly rázu policejního mají částečně i komise náboženské, dočasně u zemských vlád existující. Úkoly takovéto uloženy vládě zemské v Rakousích též instrukcí z r. 1753. Komise pro záležitosti tyto zřízena zde byla instrukcí z r. 1759, článek I. „nach der alten Observanz“.

Úkolem jejím měl dle instrukce této býti hlavně boj proti bludům náboženským — „wird die Regierung die beständige Obsorge tragen, damit die allein seligmachende catholische Religion... aufrecht und unbefleckt verbleibe, keine Irrlehre einreisse“. Komise tato neměla dlouhého trvání; agendy její nepochybně převzala, pokud se policejní stránky týče, komise bezpečnostní, resp. censurní, mezi jejížto přední úkoly náležel boj proti knihám protináboženským. Zjistí-li se nějaký případ kacířský nebo nepořádku u církevních úřadů, má vláda postupovati ve shodě s úřady duchovními. (Vůbec nařizuje se vládě v této věci největší opatrnost.) Vedle zakázaných knih akatolických obrací se pozornost úřadů, pokud se náboženského oboru týče, proti protestantským kazatelům (Praedikanten), o čemž svědčí opětované mandáty, na př. Cod. Austr. VI., 367, 669. V zemích českých jest terminus technicus k označování kazatelů takových od let třicátých „disseminatores“.

V Čechách komise „náboženská“ jest doložena již před reformou z r. 1749 (Rieger II., 323). Existence této komise v Čechách také není dlouhá. R. 1752 už komise ta se nevyskytuje. Agendu

⁷⁵⁾ O psaných novinách sr. *Wiesner*, 79, 93, 104.

její nepochybně převzala také komise bezpečnostní a komise censurní. (Sr. instrukci z r. 1764.) Komise „duchovní“ později vystupující, která udržela se i po zrušení zemských komisí českých r. 1782, neměla úkolů policejních. — Zde dlužno se zmíniti též o komisích židovských, které po dlouhou dobu u všech zemských vlád existovaly. Také jejich úkoly byly z části policejní. Měly vyšetřovati, zdali není počet židovských rodin větší než bylo pro určitá místa dovoleno, zdali předpisů platných nepřekročí na úkor měšťanstva. Komise měly se přesvědčovati také zvláštními visitacemi v bytech židů, zdali nekupují krazené věci, nebo věci, jimiž nesměli obchodovati.

* * *

Ku konci pojednáme ještě o komisích požárních a zdra-
votních, jichž agenda se správou policejní dosti úzce souvisí.

Komise požární.

Mezi komisemi po r. 1749 v Rakousích u zemské vlády zříze-
nými zaujímá značně důležité místo komise požární, které
případl dozor nad požárními opatřeními ve Vídni. Komise
tato zřízena byla rozhodnutím císařovny dne 4. srpna 1751.
Podnět ke zřízení jejímu podaly stížnosti zemské vlády na ne-
dodržování řádu požárního, především neprovádění
čtvrtletních visitací domů, kteréžto ode dávna nařizovány,
ale neprováděny pravidelně.

Velkou závadou bylo též, že kompetentní vídeňské městské
úřady (úřad podkomorský a nadkomorský) nedovedly si zjednati
dostatečné autority vůči majitelům panských a svobodných domů,
kteří dozoru se podrobiti nechtěli.

Bylo tudíž nařízeno „um diesem der allgemeinen Sicherheit
und Wohlfahrt des Publici sebr nachtheiligen Gebrechen gehörig
abzuhelfen“, aby zemská vláda odtud veškeré záležitosti
týkající se odstranění nebezpečí ohně sama obstarávala,
a to cum derogatione omnium instantiarum. Za tím účelem pak
měla býti zřízena čtyřčlenná komise z radů. Komise
tato měla zůstatí ve styku s vídeňskými úřady, kterým výkon

⁷⁶⁾ *Cod. Austr.*, V., 583 Feuer-Löschordnungs-Festhaltung.

opatření proti ohni zůstal ponechán. Měla však míti moc nařizu-
jící a kontrolující: především dbáti, aby požární řád byl přesně
dodržován a sama se ve městě i předměstích o tom přesvědčovati
a zakročovati v případech, kde hrozilo nebezpečí ohně. Mimo to
měla podávati opravné návrhy ku zlepšení řádu požárního. Aby
nesetkávala se s obtížemi se strany privilegovaných stavů, byly
zároveň zemskému maršálku dány příslušné instrukce. Šlo-li
o visitace v osvobozených domech a bytech vyslanců, měli ko-
misaři městští, jak bylo v takových případech vůbec zvykem,
přibrati radu nebo sekretáře zemské vlády.

V instrukci z r. 1759 není sice o komisi požární řeči, ale není
pochyby, že činnost její, jak výše normována byla, nebyla pře-
rušena. Existence komise této doložena jest pak jak v častěji
citovaném přednesení dvor. kanceláře ze 17. září 1773, tak i ve
výkazu o komisích existujících u vlády r. 1774. Také tehdy komise
požární byla 4členná.

Normy pro činnost vlády zemské v tomto oboru obsahuje
obsáhlý požární řád vídeňský ze 2. května 1759—60
o III šech, zvláště v § 30. až 43. Vládě také dle řádu tohoto
přísluší pouze vrchní dozor; visitace požární provádějí orgány
městské a předměstské. Za to k požárům vysílá vláda své funkcion-
áře a spolupůsobí při udržování pořádku stráž, po případě
i assistence vojenská.

V Čechách existence komise požární pod tímto jménem
není doložena. Za to však ve výkazu z r. 1752 nazývá se komise
bezpečnostní také kominickou, z čehož lze souditi, že
starala se též o opatření k zamezení požáru čelící. Dle instrukce
z r. 1764 u komise bezpečnostní o této funkci více se nemluví,
za to však r. 1771 nacházíme zvláštní komisi kominickou. Ve městech
pražských v osobě hejtmanů měst-
ských existují i pro policii požární zeměpanské vrchní dozorcí
orgány, jakých ve Vídni není. Působnost jejich, vztahující se na
ochranná opatření k zamezení požáru i pro případ jeho vypuknutí,
vymezuje požární řád pražský z r. 1755 zvláštní instrukcí.
Požární péče hejtmanů městských zbavuje ovšem vládu zemskou
značné části příslušné agendy.

Na Moravě náleží požární policie k úkolům komise poli-
cejní, jak již uvedeno.

Komise zdravotní.

Ačkoli zdravotnictví netvoří bezprostřední součást policie ve vlastním slova smyslu, odporučuje se přece pro úzkou souvislost obou oborů aspoň zběžně nastíniti zde vývoj zeměpanské organisace zdravotní v této periodě.

Zdravotnictví počíná se odštěpovati od správy politické dosti záhy. V Rakousích⁷⁷⁾ existuje již koncem 17. století (1691) „Collegium sanitatis“, podřízené přímo císaři, r. 1711 dvorská komise „in Sanitäts-Sachen“. Komise tato není vlastním centrálním úřadem hierarchicky nadřazeným úřadům jiným, avšak nicméně důležitým postavením svým vůči dvoru vykonává vliv na veškeré země. Toto významné postavení její zůstalo jí i v době, o které jednáme a kdy zve se „Hofkommission in rebus sanitatis“ (1749), posléze „Sanitäts-Hofdeputation“. Tato dvorská komise prvotně ani za Marie Terezie nestává se bezprostředním centrálním úřadem nad komisemi zdravotními ve všech zemích zřízenými, třeba že vliv její jest na celou říši veliký (r. 1749 jsou v ní na př. zástupci dvorské vojenské rady, uherské a sedmihradské dvorské kanceláře). Teprve r. 1770 nastupuje pokus formální úplné centralisace aspoň pro země neuherské. Zdravotní normál, roku toho vydaný (Sanitäts- und Contumaz-Ordnung).⁷⁸⁾ stanoví, že komise zemské záviseti mají jednak na zemských vládách, ale i na deputaci dvorské, která nyní se povyšuje na „hlavní“. (Haupt-Sanitäts-Hofdeputation.) Zřízení toto není trvalé, neboť již dvorním dekretem ze 4. ledna 1776 zdravotní dvorská deputace i komise zemské se zrušují — agenda deputace přenáší se přímo na dvorskou kancelář, u níž zřizuje se zdravotní referát a rovněž v zemích zřizují se departementy zdravotní. —

V jednotlivých zemích dochází ke zřízení zdravotních komisí počátkem let padesátých osmnáctého století a sice v souvislosti s vydáváním zemských zdravotních normálů, jimiž uvádějí se v život reformy, o něž přední zásluhu má známý Van Swieten. V Čechách setkáváme se r. 1752 s komisí zvanou „Universitäts-, item Apotheker- und Medicinal-Ordnungs-Kommission“, zřízenou

⁷⁷⁾ *Bidermann*, Gesamtstaats-Idee 66, 305.

⁷⁸⁾ Otištěn Cod. Austr. VI. 1247 až 1292. Sr. *Beidtel* I. 138.

ku vypracování zdravotního normálu pro království české, který vyšel 24. ledna 1753.⁷⁹⁾

Řádem tímto upravuje se nově složení komise zdravotní. Sestává nyní pouze z 1 rady representace, ostatními členy jsou příslušníci medicínské fakulty pražské university. Obdobný řád vydán také jinde, tak na př. pro Moravu již r. 1752, pro Rakousy r. 1755 a zřízeny také pravidelně zemské komise.⁸⁰⁾ Ku komisím zemským, jichž činnost vztahovala se v prvé řadě na hlavní města, přibývají pak obdobné komise krajské, složené z krajského hejtmana, místních funkcionářů magistrátních a krajských a městského fysika, jakožto komise filiální.

Jedině v Rakousích nedochází ku zřízení zemské zdravotní komise, jelikož agendu její zastává zdravotní deputace dvorská, obdobně asi, jako jest u censury. U zemské vlády jest pouze zvláštní referent pro zdravotnictví, který jest zároveň členem bezpečnostní komise. Vládě zemské ukládá pak kooperaci s komisí zdravotní instrukce z r. 1759, čl. 6.

Zdravotním normálem z r. 1770, jak už řečeno, uvedeny zemské komise ve větší závislost na zdravotní dvorské deputaci. Vrchním řiditelem zdravotnictví v každé zemi krom v Rakousích stává se „protomedicus“ gubernia. Protomedicus tento pak zůstává představeným departementu zdravotního u zemské vlády, když r. 1776 dochází ke zrušení všech komisí zemských.⁸¹⁾

⁷⁹⁾ Sr. Sbírkou normálů v městském archivu pražském 647, list 1, 648 list 54. Řád ten nadepsán „Neue Medizinalordnung für das Königreich Böhmen“.

⁸⁰⁾ *D'Elvert*, Verwaltungsgesch. 406. Úkoly komisí zemských vyznačuje zmíněný zdravotní normál v Cod. Austr. V. 1249. Přehled úkolů těch podává též *D. Kostetzky* „System der politischen Gesetze Böhmens“, II. 2., 146.

⁸¹⁾ *Kostetzky* I. c. 139.

Hlava II.

Vznik moderních policejních úřadů v residenci (1721—1776).⁸²⁾

Vývoj policejních úřadů v Rakousku běře se, jak již na jiném místě (str. 26 části I. tohoto spisu) naznačeno bylo, směrem centralistickým shora. Nejprve tvoří se v sídelním městě a odtud dle vzoru jeho přenášejí se na města ostatní. Doba vlády Marie Terezie jest rozhodnou pro vytvoření zeměpanské policejní organisace ve Vídni, jejížto etapy lze označiti léty 1751, 1754 a zvláště 1776. Poslední

⁸²⁾ Literatura. Literatura o vývoji policejní organisace vídeňské jest pro období toto velmi nedostatečná. Přehledného vyličení dostalo se předmětu tomuto vlastně poprvé v našem článku ve Sborníku věd právních a státních r. 1905 pod titulem „Vznik moderní policejní organisace rakouské“. Článek tento ovšem mohl podati jen velmi stručný a částečně také neúplný přehled. Z ostatní literatury, jež zabývá se tímto dosud velmi zanedbaným thematem dlužno uvésti: *J. Beidtel*, Geschichte der österreichischen Staatsverwaltung 1740—1848, v Innsbrucku 1896-1898, sv. I., s. 84, *Arneht*, Geschichte der Maria Theresia (1863—1879), sv. IX. 389 a dále, *Ulbrich*, Handbuch der oesterr. politischen Verwaltung 1888, sv. I., 332, konečně *Wiener Communalkalender* 1867, str. 197 a dále. („Die Polizei im alten Wien“). Článek ten zabývá se však více dobou starší.) — *Schrank*, Geschichte der Prostitution in Wien (1886) I. 157, *Herrmann*, Maria Theresia als Gesetzgeberin (1888), str. 74, kdež také připojen přehled policejního zákonadárství doby této. (Ovšem třeba míti na paměti, že velmi mnoho z toho, co zde přičítá se teprve Marii Terezi, jest jen opakováním legislace starší.) Vyličení naše opírá se takřka naskrze o původní prameny v archivu ministerstva vnitra i archivu dvorním a současnou legislativou. Bližší údaje viz u příslušných kapitol.

reforma jest pravým základem moderní policejní organisace vídeňské. Při vyličení reforem doby tereziánské nutno však bráti náležitý zřetel na reformy dvacátých let osmnáctého století, které již z části byly jejich podkladem.

I. Policejní zřízení ve Vídni před reformou z r. 1751.

Chceme-li správně oceniti význam reforem policejních z let 1754 a 1776, jimiž v residenci zavedena moderní zeměpanská soustava policejní, odporučuje se předem, abychom předvedli si přehledně stav zřízení policejního, který byl ve městě tomto v době předchozí.

Policejní správu ve Vídni tou dobou vede jednak magistrát, jednak městský soud (Stadt-Gericht). V předměstích, pokud nenáleží k „burgfriedu“, r. 1698 rozšířenému, a zvou se proto „Freigründe“, jichž bylo celkem 32, velmi nestejného ovšem rozsahu a lidnatosti,⁸³⁾ obstarávají policejní agendu úřední orgány tamních vrchností, rychtáři (Grundrichter), po případě pomocné jejich orgány úřední, přísedící (Gerichtsbeisitzer), písaři a vlastní stráže (Grundwächter). Veškerá správa policejní ve Vídni i v předměstích podléhá ovšem nařizovací i kontrolní moci zemské vlády, od r. 1749 representace a komory.

Pokud jde o policejní správu ve Vídni samé, lze rozlišovati agendu její dle zvyklosti ode dávna ustálené: magistrátu, jehož působnost stále ještě v zásadě upravována jest městským zřízením Ferdinandovým z r. 1526,⁸⁴⁾ přísluší péče o udržování čistoty města, dláždění ulic, zdravotnictví, policie tržní a živnostenská i požární, pro kteréžto obory existují také většinou samostatné úřední orgány městské a vlastní referáty v radě městské. Čištění

⁸³⁾ Sr. díl II., 31. Privilegium o rozšíření burgfriedu z r. 1698 u *Tomáška*, Rechte und Freiheiten, II., 109. Sr. i *Weiss*, Wien II., 343 n. Největšími ze samostatných předměstí byla Leopoldstadt, Landstrasse, Josefstadt a Rossau.

⁸⁴⁾ Sr. díl I. str. 107 a násl. Obory výše uvedené ponechány kompetenci magistrátu i v 2. polovině 18. stol., jak svědčí instrukce zem. vlády rak. z r. 1759, čl. 21.

města neprovádí se vždy bezprostředně městem, nýbrž bývá dáno v nájem osoby zvané „Stadtsauberungspachtinhaber“.⁸⁵⁾ Osvětlování města, zavedené r. 1687 na popud vlády zemské, spravuje vláda sama. Magistrát vídeňský, již po r. 1526 značně v područí vlády zemské uvedený, ve století osmnáctém a zvláště po polovině jeho stává se na orgánech zeměpanských ještě více závislým, takže autonomie od poloviny 18. stol. jest pouhým stínem, což jest ovšem následek obecného úpadku městské samosprávy v osmnáctém století, jež končí byrokratisací magistrátů. Z tohoto důvodu naprosto význam svůj ztrácí starobylý zeměpanský zástupce (Anwalt),⁸⁶⁾ který nadále ještě sice zasedá ve vnitřní radě městské, avšak více jen jako přežitek staré doby, neboť dozorčí činnost jeho stala se zbytečnou.

Nejdůležitější část správy policejní a policie par excellence, policie bezpečnostní, udržování veřejného řádu, stíhání zločinců a jiných osob, veřejnému řádu nebezpečných, tvoří úkol městského soudu.

Toto rozdělení policejní pravomoci jest velice dávného původu a sahá počátky svými hluboko do středověku.⁸⁷⁾ Význačno je, že vídeňský soud městský podržel stále povahu zeměpanskou a zároveň zůstával zodpovědným orgánem veřejné bezpečnosti, v čemž odpovídala povaha jeho úplně venkovským „Landgerichtům“. Doby, kdy ku policejním úkonům užívalo se obecné výzvy měšťanstva, náležely v polovině 18. stol. již dávné minulosti, neboť již od konce patnáctého století počíná se vyvíjeti řádná stráž, která se udržuje a stále zdokonaluje. Mimo to v poslední čtvrtině šestnáctého století přejímá policejní exekutivu zeměpanská „městská guardia“, která však působením svým náleží veskrze do periody před velkými reformami, ježto odcizivši se policejním úkolům a nabyvši rázu skorem ryze vojenského, zrušena byla r. 1741 a vystřídána pravidelnou posádkou dvou pluků vojska.

⁸⁵⁾ Úpravu takovou nacházíme zvláště v požárním řádě z 2. května r. 1759. *Cod. Austr.* VI. 39.

⁸⁶⁾ Sr. díl I., r. s. 109 n. tohoto spisu.

⁸⁷⁾ Sr. díl II., s. 35, 106 násl. tohoto spisu.

Za to však udržela se vedle guardie a po ní stráž bezpečnostní, vyvinuvši se pod aegidou magistrátu a později i zemské vlády, zvaná „Sicherheits-Tag- und Nachtwache“, vedle níž nastupuje r. 1646 co důležitý doplněk tak zvaná „Rumwache“, úplně závislá na vládě zemské.⁸⁸⁾ Za to zmizela vlastní stráž soudu městského, jež i vedle guardie z počátku ještě se byla udržela.

Policejní sbory uvedené stávají se vlastně čím dále více výkonným orgánem vlády zemské, jejímž přičiněním sesilovány a zdokonalovány. Vedle toho ovšem slouží i městskému soudu, který jest, jak uvedeno, vlastním bezpečnostním úřadem lokálním ve městě a burgfriedu. —

Již od konce sedmnáctého století nevšedně uplatňuje se ve Vídni bezprostřední policejní péče vlády zemské u věcech veřejné bezpečnosti. Vláda zemská totiž zaručuje nutné soustředění této správy a vědomě k tomuto cíli pracuje, jak dokazuje řada legislativních opatření z konce sedmnáctého století, zvláště z doby místodržitelování Joergrova, mezi něž náleží mimo jiné zavedení pravidelného nočního osvětlování ulic, rozmnožení stráže, zákaz řemeslníkům nositi poboční zbraň, zostření dozoru na cizince, opatření proti žebrotě a k zaopatření chudých, vydání nového požárního řádu, vydání tax proti drahotě předmětů denní potřeby.⁸⁹⁾

Důležitosti, kterou vláda zemská přičítala již na rozhraní sedmnáctého a osmnáctého století policejní správě vídeňské, odpovídá specialisace v lůně jejím: již r. 1706 máme doloženy jako stávající zvláštní rady, určené pro obstarávání záležitostí, veřejné bezpečnosti ve Vídni se týkajících: „in Stadt-Sicherheitssachen verordnete Räte“.⁹⁰⁾

Úkony těchto radů, kteří odpovídali určením svým „vrchním komisařům“ reformou z r. 1754 v život uvedeným, seznáváme z patentu z 1. července 1746.⁹¹⁾ Činnost jejich vztahovala se na

⁸⁸⁾ Sr. *Weiss*, *Gesch. d. Stadt Wien*, II., 403.

⁸⁹⁾ Viz přehled v *Cod. Austr.* II. 221 pod tit. „Regierungsveranstaltungen“.

⁹⁰⁾ Instrukce pro stráž z 22. listopadu 1706, orig. v arch. min. vnitra IV. M 1. K. 1082.

⁹¹⁾ *Cod. Austr.*, V. 229.

Vídeň i předměstí; shledáváme, že prvním úkolem jejich byla evidence obyvatelstva k účelům bezpečnostním. Jim odevzdávány seznamy, zhotovené uličními komisaři a předměstskými rychtáři, jim oznamovati se měly veškeré změny obyvatelstva. Vedle radů objevují se i jiné osoby, pověřené těmito funkcemi, patrně jen ve svobodných předměstích. Avšak jisto jest, že ani radové, ani jinací obdobní tito funkcionáři nevyvíjeli řádnou činnost a že zůstávali více na papíře, jak bývá pravidelně, kdykoli podniká se pokus, z úsporných důvodů obejít se bez zvláštních placených sil a nahrazovati je takovými neplacenými a nedobrovolnými činovníky.

Vídeň se svým obvodem tvoří pak velmi důležitý předmět péče komise bezpečnostní, r. 1721 zřízené, jak na příslušném místě ukazujeme.

Bezpečnostní komisi podřízeny ovšem veškeré dosavadní orgány bezpečnostní správy vídeňské: radové zemské vlády, výše zmínění, městský soud, stráž, v předměstích rychtáři a stráže jejich. Důležité bylo, že moc komise bezpečnostní, obsahující působností svou celou zemi, vztahovala se na Vídeň i obvod její, ať náležel pod bezprostřední pravomoc magistrátu nebo ne, což mělo důležitý význam proto, že ve městě bylo mnoho osvobozených obvodů i osob, což správě policejní bylo velikou překážkou.

Vedle orgánů zemské vlády, ve správě bezpečnostní ve Vídni bezprostředně činných, jako byli zmínění radové i jiní, podřízenější úředníci, kteří vysílání od případu k případu k jednotlivým úředním úkonům, tvořila si zemská vláda pro policejní agendy nové orgány. Bylo to nutno, ježto orgány vlády zemské samy mohly vystupovati jen v úloze více méně výpomocné.

Sem náleží především tak zvaní „uliční komisaři“ (Gassenkommissarii), jimž vedle dohledu na obyvatelstvo v obvodech jim přikázaných přísluší především pátrání po osobách veřejnému řádu nebezpečných (kteréž od dřívějšíka vykonává ještě též městský soud). Uliční komisaři tito zřízení patentem z 30. září 1721 (Cod. Austr. IV. 14.) Úkolem jejich bylo v první řadě pátrání po osobách veřejnému řádu nebezpečných („Erforschung der Uebelthäter“), tedy činnost vysloveně policejní. Zároveň bylo však zřízení jejich prvním

pokusem o umožnění jakési evidence obyvatelstva vůbec.

Také po jiné stránce byli význačnými jakožto předzvěst nové doby. Mělit býti zřízení „in dem Burgfried sowohl als auf denen Freigründen“, v němž jeví se první pokus o zavedení policejního rayonu, k němuž dospívá se přes reformu z r. 1754 důsledně teprve r. 1776.

Jmenování komisařů těchto má se díti bezpečnostní komisí k návrhu „jedes Orts Grund- und Dorfborgkeit“. Od komise bezpečnostní měli býti též dle stávajících visitačních patentů instruováni.

O úkolech a způsobu jednání uličních komisařů dovidáme se více z patentu ze dne 17. října 1721. (Cod. Austr. IV. 19.) Komisaři měli prováděti v domech jim přikázaných visitace (odtud zvou se zde Visitierungs- und Beschreibungs-Commissarii). Visitace tyto čelily pak, jak už z názvu komisařů patrně, nejen k vypátrání notorických zločinců a pod. žvlů, nýbrž měly za úkol, umožniti i evidenci obyvatelstva vůbec. Visitace a soupisy tyto s nimi spojené měly se díti prostřednictvím majitelů neb správců domů, kterým uložena povinnost, komisaře podporovati: kdo stavěl se na odpor, měl býti udán vládě k potrestání. Zvláštní pozornosti komisařů odporučování cizinci, osoby nezaměstnané a lenoši, čeledě bez pána, podnájemníci a stravníci. Měli se dotazovati po jméně, stáří, vlasti a zaměstnání a jakou dobu se osoby ty ve Vídni zdržují. Jak patrně, měli komisaři tito uplatňovati se též jako orgány policie cizinecké.

Dozor komisaři těmito vykonávaný nebyl pravidelný, nýbrž nařizováno pátrání občas, jako visitace, vládou zemskou.⁹²⁾ Soupisy, jež zhotovovati jim uloženo, odevzdávány komisaři vládě zemské (bezpečnostní komisi) a oni i předměstští rychtáři, kterým příslušela součinnost s komisaři v předměstích „svobodných“, činěni za zprávy své zodpovědnými. Z nařízení pozdějšího (21. července 1746) seznáváme, že i v předměstích těchto existují místní komise, jichž úkolem jest patrně totéž, co jest úkolem radů, správou bezpečnostní ve Vídni pověřených. —

⁹²⁾ Tomu nasvědčuje dekret z 1. července 1746, Cod. Austr. V., 229. Maršan: Dějiny policejní organizace rakouské.

Není pochyby, že zřízení komisařů, zavedené roku 1721, záhy bylo rozvráceno; lze za to míti, že instituce ta brzy existovala již jen na papíře. Neboť když roku 1751 dochází k opětovnému jejímu zavedení, není řeči o komisařích stávajících. A že se valně neosvědčili, dá se usouditi z notoricky špatných zkušeností let 1755 a 1774.

Rok 1721 znamená vůbec důležitý pokrok ve vídeňské policejní soustavě zeměpanské, nejen zavedením uličních komisařů; v rok ten spadá i jisté zdokonalení neb aspoň nová úprava tajné policie tamní (jak uvidíme v kapitole o městském soudu). Nad jiné ovšem stal se rok ten významným zřízením bezpečnostní komise, jež stává se střediskem policejní správy i ve Vídni.

Při reformě této jednalo se i o zlepšení strážce: mělo býti odstraněno mužstvo neschopné ke službě, dále ženatí; také měly strážci býti zakázány vedlejší práce, které službě jsou na úkor, za to mělo se jí dostati zlepšení platů. Vláda navrhovala již tehdy i zřízení jízdní policie pro Vídeň a okolí a byla nálada, instituci tuto zavést. Leč sešlo s toho pro spory s dvorskou vojenskou radou o kompetenci.

Pokud se týče jiných opatření policejních, tedy zavedeno tehdy obmezení podezřelých krčem, zvláště na předměstích a zakázáno zřizování nových. Pamatováno na rozmnožování věznic a pracoven, při čemž sledovány i tendence hospodářské (podpora průmyslové výroby čili jak se tehdy říkalo „manufaktury“). Ke zřizování ústavů takových mělo se použití peněžitých pokut, dobývaných na osobách, které provinily se proti bezpečnostnímu patentu a příbuzným nařízením. —

R. 1749 přibývá nový zeměpanský orgán, jehož, zvláště v letech padesátých užívá se subsidiárně i k úkonům rázu policejního. Jest to t. zv. městský komisař (Städtlicher Commissarius), o jehož zřízení dovidáme se z patentu z 9. září r. 1749. (Cod. Austr. V., 444.) Byli zřízení takovíto komisaři dva, jeden pro Vídeň, druhý pro ostatní města v Rakousích. Komisaři tito podléhají representaci a úkoly jejich jsou v prvé řadě rázu hospodářského; mají dozíratí na finanční a hospodářskou správu městskou. Při tom instrukce ukládá jim však též úkol, aby oznamovali, zpozorují-li věci „fakciosní“ neb městu

vůbec nějak škodlivé. Městských komisařů užíváno před zřízením úřadů krajských v Rakousích (1753) i co instruktorů ve věcech bezpečnostních po venkově. Policejní působení jejich ztrácí se tu však zřízením úřadů krajských; ve Vídni zaniká vývojem vlastních policejních orgánů.

* * *

Při vyličení policejní správy vídeňské před zavedením vlastních policejních orgánů zeměpanských třeba však zmíniti se též o důležité působnosti městského soudu.

Městský soud (Stadtgericht) zaujímá v policejní správě vídeňské od samého počátku neobyčejně důležité místo, které mu zůstává zachováno dlouho do století osmnáctého, na rozdíl od Prahy a jiných měst českých, v nichž agenda policejní od soudnictví se již v patnáctém století odštěpuje.⁹³⁾

Ve Vídni se soudem městským zůstala spojena dlouho také vlastní exekutiva a i když tuto vlastní exekutivu ztratil, zůstala mu aspoň bezprostřední pravomoc nad veškerou novou policejní stráží. Vůbec mu náležela péče o udržování veřejné bezpečnosti vedle pronásledování provinilých. Proto spatřujeme i ještě ve století osmnáctém městský soud jakožto orgán, který samostatně, pod vrchním dozorem ovšem vlády zemské, obstarává vedle policie kriminální i celou lokální agendu bezpečnostní.

Tyto úkony náleží soudu vídeňskému od dob nepamětných; rovněž z dob dávných přísluší mu vykonávání policie mravnosti.

Městský soud vídeňský, jenž stále má ráz zeměpanský, podléhá vládě zemské jakožto bezprostřední své nadřízené instanci a tato podřízenost postupně vzrůstá, čím více utužuje se úřední organismus zeměpanský. Jako vládě zemské, tak podléhá soud i orgánům resp. departementům jejím, které se specialisací pro agendy policejní tvoří, tedy především zmíněným již radům, jimž svěřena starost o záležitosti bezpečnostní ve Vídni a po r. 1721

⁹³⁾ Sr. díl II., str. 100 a násl., 137 a násl. tohoto spisu.

zemské bezpečnostní komisi — těmto orgánům ovšem, jak přirozeno, jen pokud jde o agendy policejní, nikoli pokud jde o vlastní úkony soudní; to jest věci justiční sekce zemské vlády.

Tento poměr udržuje se velmi dlouho; vlastně až do sedmdesátých let osmnáctého století, když vývojem vlastních dirigujících orgánů policejních policejní pravomoc soudu městského doznala zprvu fakticky, pak reformou z r. 1776 i právně velké újmy. Theoreticky jest městský soud orgánem aspoň spoluzodpovědným za veřejnou bezpečnost ve Vídni až do Josefa II., který, jak uvidíme, mohl ještě r. 1782 učiniti pokus, vrátiti městskému soudu celou agendu bezpečnostní. To bylo ovšem jenom přechodným a záhy opět mizí definitivně před novou úpravou úřadů policejních nastolením policejního ředitelství (1783).

Jak uvedeno, exekutiva policejní, městskému soudu prvotně náležející, časem byla značně oslabována; stalo se tak již tím, že ztratil vlastní své výkonné orgány (soudní stráž), a v dispoziční nad novou stráží děliti se musil s vládou zemskou, která postupně i policejní agendu vůbec počíná na sebe strhovati, tvořic si pro ni nové orgány neb užívajíc k některým úkonům policejním přímo orgánů svých. To zvláště význačně jeví se zřízením bezpečnostní komise, která přejímá prostřednictvím uličních komisařů z valné části sama dozor obecný a pátrání po osobách nebezpečných (uliční komisaři tito nejsou ve spojení s městským soudem). Přes to však ještě i po zřízení bezpečn. komise náleží městskému soudu policejní výkon, jak dosvědčují jasně patenty bezpečnostní z 30. září a 17. října 1721 (C o d. A u s t r. IV. 14 a násl.).

Z patentů těchto seznáváme, že soud městský smí o své újmě podnikati partikulární visitace, a intervenuje i při visitacích generálních, vládou zemskou nařizovaných, že má samostatnou dispoziční nad stráží („die von demselben, i. e. Stadtgerichte, abgeschickte Wacht“), že provádí pronásledování zločinců (i za obvod vídeňský), zatýkání a výslech.

Z patentů těchto však vyplývá také, že tehdy ještě městský soud má úkony policejní, pouhou represivní činnost přesahující, že vykonává i policejní činnost rázu praeventivního. Přednosta

soudu vídeňského, městský rychtář, vykonává totiž rozsáhlou tajnou agendu policejní, která těmito patenty se nově upravuje. Rychtář má totiž samostatně pátrati po zločincích a patrně i po jiných osobách veřejnému řádu nebezpečných. K tomu má „spiony“, kteří placeni jsou z pravidelných čtvrtletních příspěvků „aus dem Illuminationsfundo“.

Městskému soudu dostávalo se vůbec i jiné mimořádné podpory z pokladny zeměpanské. Tak byly mu vypláceny z dvorské komory mimořádné příspěvky „zur Bestreitung deren Atzungs- und anderen nothwendigen Ausgaben“.

Důležitost soudu městského pro policejní správu vídeňskou uznávána i tím, že člen jeho zasedal v bezpečnostní komisi pokud jednala o věcech vídeňských. Také musilo býti slyšeno votum soudu kdykoli se mělo ve Vídni vyhlásiti stanné právo.

Závadou, jejíž počátky jsou starého data, jest, že působnost soudu městského omezena jest přesně na hranice města a burgfriedu a že tudíž nepodléhají jí pravidelně před městí k burgfriedu nepatřící a mimo to i v samém městě množství obvodů i osob eximovaných.

Jak z povahy věci plyne, omezuje se působnost městského soudu též jen na policii lokální, ježto veškerá policejní agenda nad místní správu bezpečnostní vynikající náleží v obor vlády zemské.

Vývoj po r. 1721, po zřízení bezpečnostní komise, lze charakterisovati vůbec, i co se týče policie lokální, jakožto přecházení funkcí dirigovacích na vládu zemskou, resp. bezpečnostní komisi: soud městský omezován čím dále více na pouhý výkon a na funkce represivní. Ty pak zachovává si až do vytvoření se nových zvláštních policejních orgánů zeměpanských.

Po rozdělení vlády zemské (r. 1749—1759) zůstal městský soud podřízen oběma úřadům, které ze staré zemské vlády se utvořily: Regierung in Justizsachen, pokud se týče vlastního soudnictví i representaci; této a jejím komisím, pokud šlo o exekutivu policejní. Že i tehdy ještě soud městský pokládán za vlastní orgán bezpečnostní správy místní, dokazuje ustanovení patentu ze 26. března 1751., kdež ukládá se mu: „dass selbes (i. e. Stadtgericht) die auf-

hebliche und arrestirliche Anhaltung der gleichen luederlicher und zur oeffentlichen Aergernuss Anlass gebender Personen gehoerigermassen besorgen... sollte.“⁹⁴⁾

Tento úkol soudu městského dokazuje ještě jasněji patent z 23. února 1754, týkající se odboje proti strážci (C. A. V. 853). V patentu tomto stanoví se tresty pro odboj a zranění jak členů stráže, tak i osob soudních, které účastní se zatýkání. (Více viz v příslušné kapitole.)

S bezpečnostní komisí zůstával městský soud ve stálých živých stycích, což udrželo se až do zrušení komise této.

O tom, kterak vývojem vlastních policejních orgánů zeměpanských policejní agenda městského soudu se postupně sužuje, až zcela zaniká, viz v pozdější kapitole.

2. Reforma policejního zřízení vídeňského z r. 1751.

Reforma tato jest prvá podniknutá ku zlepšení policejních poměrů v residenci za vlády Marie Terezie.

Rázná opatření bezpečnostní pro Vídeň a obvod její v období, o němž jednáme, začínají již r. 1749 v souvislosti se zřízením dvorské komise bezpečnostní. Svědectvím toho jest nařízení z 20. září jmenovaného roku (Cod. Austr. V. 449 a násl.), v němž stanoví se zásady pro zaopatřování chudých a odstranění žebroty. Chudí, zaopatření hodní a příslušníci vídenští mají býti na veřejné útraty „nuzně zaopatřeni“, silní a zdraví žebráci předáni do nově zřízené pracovny v Ebersdorfu, císařovnou r. 1745 k účelům tímto věnované, nebo do stávající již pracovny ve vídeňském předměstí Leopoldově a tam přidržováni ku práci za malou mzdu a zaopatření. Cizí ovšem měli býti vyobcováni do své domoviny, tak vedle jinakých žebráků zvláště potulní duchovní, poustevníci a poutníci, jakož i lidé bez služby a pána. Všechny tyto osoby měly opustiti během 4 neděl obvod vídeňský. Neučinily-li tak, měly býti schytány, podrobeny výslechu a dle poměrů potrestány. Nedopustily-li se ničeho kromě

⁹⁴⁾ Sr. kapitolu o „komisi mravnostní“, str. 62, *Cod. Austr.* V. 563.

žebroty, měly býti poprvé na čas dopraveny do pracovny a po té ze země vyobcovány; v případech recidivy měly býti v pracovně drženy delší dobu, anebo dopraveny k nucené práci do pohraniční pevnosti. Po třetí pak „mit Hinterlassung einer geschwornen Uhrphed“ navždy ze země vyhostěny. Žebrota vůbec se zakazovala a hrozilo se každému, kdo by se dal přistihnouti při žebrání, zatčením a trestem.

Není pochyby, že opatření tato neb aspoň obdobná učiněna i v ostatních zemích. Dokladem toho jest zavedení bezpečnostních komisí touže dobou provedené, o čemž na příslušném místě jednáme.

Jak patrně již r. 1749 pomýšlelo se na energické zlepšení bezpečnostních poměrů a odstranění žebroty ve Vídni. Ovšem že snahy, docílití toho na ráz, nemohly se setkatí s úspěchem a to tím méně, že omezovaly se prozatím hlavně na opatření odstrašující; žebrota přes přísné nařízení, výše zmíněné, trvala a neodstranila ji ani bezpečnostní komise. —

Rok 1751, který vůbec charakterisován jest energickými opatřeními vlády v oboru policie a to jak organizačními tak zákonodárnými, (reorganisace komise bezpečnostní, ustavení komise mravnostní, vydání obsáhlého obecného bezpečnostního normálu atd.), přináší i první reformu zeměpanského policejního zřízení vídeňského v době tereziánské. Reforma tato ovšem není tak dalekosáhlá, aby vytvořeny byly vlastní zeměpanské orgány policejní, nýbrž zůstává v podstatě při dosavadním nedokonalém zřízení r. 1721 zavedeném, které jen přiměřeně se doplňuje a utužuje.

Dne 25. května ustavuje se pro Vídeň nově systém zeměpanských komisariů z řad úředníků reprezentace pod vrchním dozorem 2 členů bezpečnostní komise, jenž vznáší se na dva dvorní rady direktoria v komisi této zasedající (Schrattenbacha a Mannagettu). Ukládá se jim: „Schleunige Auskundschaftung aller nach Wien kommenden fremden Vagabunden, müssigen, sonstigen lüderlichen und verdächtigen Leuthen wie nicht weniger.. Abstellung des öffentlichen Bettelns.“⁹⁵⁾

⁹⁵⁾ Arch. prot. dolnorak. č. 158 ex Mai 1751. Spisy obsahující obsírné jednání k reformě této vedoucí zachovány v arch. min. vnitra IV. M. 5.

Jedná se zde především o odstranění veřejné žebroty, proti níž se opět energicky vystupuje a vedle toho i o zlepšení policie cizinecké utužením řádu ohlašovacího. Uvedeným dvěma dvorním radům přidělují se jakožto „subdelegierte Kommissarien“ 4 radové representace a 4 sekretáři, po jednom z obojí kategorie pro každou čtvrt. Soustava tato opírá se o starší vzory a novinkou jest pouze ustanovení dvou členů bezpečnostní komise za vrchní dozorní orgány; ostatní činovníci odpovídají radům, se kterými setkáváme se už na počátku 18. století jakožto referenty nad bezpečností ve městě; ovšem že zřízení toto patrně časem upadlo zase v zapomenutí. Vzhledem na důležitost řízení ohlašovacího nařizuje se, aby ustanovení byli z komise 2 radové, kteří zvláště měli se zabývatí přehlížením docházejících ohlašovacích lístků. Obdobné poučení jako komisařům z representace ukládá zostřenou péči policejní městskému soudu a městským komisařům.

Nová soustava tato obsahuje pouze město, patrně s burgfriedem.

Doplňkem policejní soustavy této jsou jako dříve ve městě domovní dozorcí z měšťanstva, na předměstích pak zvláštní komise s dočasnou působností, jež měly býti zřízeny 19. června 1751. Komise tyto (počtem 21) měly pak zasedati 14 dní, u nich měli se hlásiti příslušní chudí, jejichž poměry se měly vyšetřovati, a ještě před koncem června měla jim býti prostřednictvím rychtářů poukázána místa zaopatření, nebo měsíční příspěvky. Komise ty byly 2—3 členné a skládaly se z úředníků representace, městského soudu, jimž přidělení nižší, manipulační úředníci soudní, finanční i městští. —

Nová opatření tato doplňuje a osvětluje patent, datovaný z 18. června 1751 (Cod. Austr. V. 579 a násl.).

Patent tento obsahuje především normy k zamezení žebroty, jednak represivní, ale i praeventivní (úpravou chudinství). Jeví se tu snaha, rozlišovati osoby opravdu nuzné od osob práce schopných a opatření nezasluhujících, dále příslušníky vídeňské a cizí. Nuzné osoby do Vídně příslušející měly počátkem července býti zaopatřeny ve vídeňských špitálech a nemocnicích a částečně veřejnými příspěvky, které měly se hraditi dobrovolnými almuž-

nami ad cassam pauperum v kostelích a sbírkami. Za to měli se zaopatření zdržeti veřejného žebrání pod trestem. Zdá se dokonce, že zřízena byla zvláštní stráž „zur Anhaltung der mutwilligen und boshafte Bettler“. Osoby do Vídně nepřislušející vyzývány, aby zdržovaly se žebroty veřejné i tajné, nejenom po ulicích a domech, nýbrž i v kostelích; kteří by byli přistiženi, měli býti bez ohledu na svobodu místa trestáni způsobem stanoveným patentem z r. 1749, výše uvedeným.

Drakonická ustanovení patentu tohoto, nabývající právě intenzity různými opatřeními, k utužení úředního aparátu směřujícími, dokazují, že vláda měla vážný úmysl učiniti přítrž žebrotě, která i u dvora velmi nemile byla pocítována (mluví se veskrze o „ungestümes Betteln“). Opatření tato byla aspoň z počátku rázně prováděna, jak dokazuje pochvala dvorské komise a výslovné potvrzení, že veřejná žebrota byla odstraněna, v instrukci ze dne 12. února 1752.

Současně s opatřeními proti žebrotě, o nichž právě byla řeč, nařizuje se, aby všichni obyvatelé, zvláště pak hostinští všeho druhu a pronajímatelé bytů v podnájem ohlašovali veškeré u nich přes noc se zdržující nebo městem cestující osoby komisařům domovním (v předměstích rychtáři) na tištěných formulářích, které měly se jim vydávati. Formuláře tyto (vzor otištěn Cod. Austr. V. 581) obsahují jméno hostitele, cizince, jeho věk, náboženství, domov, řemeslo neb zaměstnání, dřívější pobyt, s kým přišel, udání, jak dlouho hodlá se zdržeti ve Vídni, a čím se chce živiti, konečně průkazné listiny nebo doporučení. Vedle formulářů pro ohlašování „prostých lidí“ (gemeine Leute), existují zvláštní formuláře pro ohlašování „der Stands- oder Conditions-Personen“, v nichž schází především udání řemesla neb zaměstnání, dále čím se chce dotýčná osoba živiti a konečně požadavek osobních průkazů nebo doporučení. Nařízení tato jsou opět obnovením nařízení o ohlašování cizinců, která ode dávna periodicky se obnovovala, ale časem upadla vždy v zapomenutí.

Zásady patentu tohoto, týkající se ohlašování cizinců, uplatňují se pak beze změny v instrukci representace z roku 1753 (čl. 24) a zvláště při reformě z roku 1754, jež na základě instrukce této podniknuta.

Dle instrukce z roku 1753 máme doloženou existenci zvláštní kanceláře u representace, určené k tomu, aby vedla protokoly o ohlašování. Kancelář tato zvaná „Sicherheitskanzlei“ byla snad zřízena již roku 1751, a existovala dále i po zřízení zvláštního policejního úřadu, s nímž asi teprv r. 1776 sloučena. (Trvání obou úřadů vedle sebe ještě r. 1765 plyne z patentu proti žebrotě z 22. dubna r. 1765, sr. C. A. VI. 685).

Důsledkem líčených energických opatření proti žebrotě byl veliký nával do ústavů dobročinných, především do špitálu měšťanského. Již v říjnu stěžují si Vídeňští, že ve špitálu, v němž jest místo pro 933 osob, musejí stravovati o 184 osob více. Žádají, aby bylo přijímání obmezeno pouze na měšťany vídeňské. U representace a direktoria nenalezlo však toto úzkoprsé stanovisko souhlasu a poukazováno na to, že špitály používají různých nadací, též pro neměšťany určených. Důsledkem toho císařovna rozhodla, že při přijímání neměšťanů má zůstatí, avšak že má se bráti na měšťany před jinými ohled. Z jednání tohoto dovídáme se, že veřejné sbírání na chudé, prováděné zvláštními placenými „Sammlungs-Commissarii“, jak dovídáme se z instrukce bezpečnostní komise z r. 1752, provádělo se s nevalným ještě úspěchem; také žebrota docela nepřestávala. „Allein habe schon gehöret, dass wegen betteln auf das alte wiederumb begünt zu komen und sehr wenig in die büchsen einflüset willen nicht alle ihre schuldigkeit mit eyffer thun also selbe anzuhalten unter schwärer verantwortung“, poznamenává vlastnoručně císařovna.

Další referát bezpečnostní komise vrhá zajímavé světlo na bezpečnostní opatření, jimiž snažila se vláda docílití očištění Vídně od pochybných elementů; následkem zákazu žebroty byla totiž přeplněna i káznice a pracovna a bylo potřeba dalších opatření. Nastává tudíž zvýšení vývozu pochybných živlů. Jak uvádí se v referátu, bylo v posledních 4 nedělích z káznice dopraveno do Temešváru 94 osob a kromě toho na jiná místa 200; kromě toho odstrčeno mnoho cizinců ze země a domácích do svých obcí. V zámku Ebersdorfu založen nový špitál pro 200 osob, které tam co nejdříve měly býtí dopraveny. Při opatřeních těch hrála důležitou úlohu také strach před nakažlivými nemocemi, které přeplněním vídeňských ústavů mohly vzniknouti.

3. Reforma policie vídeňské z r. 1754.

A) Podnět její a počátky jednání.

Reforma tato, kterou zaveden poprvé zvláštní policejní úřad zeměpanský ve Vídni s úkoly, které zastávají moderní policejní úřady, značí vůbec položení základu zeměpanské policejní organizace vídeňské, která pak dle vzorů francouzských dále se vybudovává a za Josefa II. na organizaci říšskou zdokonaluje.

Bezprostředním podnětem a východiskem reformy policejní z r. 1754 byla nová, známá nám instrukce pro „representaci a komoru“ dolnorakouskou z r. 1753.⁹⁶⁾

Instrukce tato bere též zřetel na úpravu policejních poměrů ve Vídni, při čemž přihlíží se však docela k daným poměrům, jak trvaly od r. 1751 a nenavrhuje se žádná podstatná změna. V instrukci myšlenky opravné jen v hlavních rysech naznačeny, a stálo mnoho práce, než byly vtěleny ve skutek, což stalo se ovšem ve formě podstatně změněné.

Pokud se týče policejního zřízení vídeňského, tedy ukládá se zmíněnou instrukcí vládě povšechně dozírati na provádění zeměpanských zákonů, týkajících se „bezpečnosti a policie“, kterýžto pojem míněn tu ovšem v nejširším smyslu. Co se týče úkolů policejních v moderním smyslu, tedy označuje se v čl. 24 jako velice důležitý požadavek ne pouze zavedené již ohlašování cizinců, ale i stálý soupis (beständige Beschreibung) všeho obyvatelstva „hoch oder niedern und allgemeinen geistlichen oder weltlichen standes“ ve městě i v celém okolí, „so dass jeder männlichen oder weiblichen Geschlechtes nach seinem Alter, Religion und Condition gleich erfragt werden möge.“ Jak z instrukce plyne, hraje zde velmi důležitou roli především snaha, nabytí evidence nad četnou čeledí, jež zaujímalá v politické správě městské již od konce středověku velmi význačné místo.

Ohlašování cizinců není ovšem nic nového. Jinak jest s pravidelným soupisem změny obyvatelstva do-

⁹⁶⁾ Sr. výše v kap. o obecné policejní působnosti zemské vlády rakouské.

má cího. Zde jedná se o úkol nový, o práci velikého rozsahu, která má umožniti trvalou evidenci všeho obyvatelstva, ale vyžaduje přirozeně i mimořádných prostředků. K tomuto účelu má, jak stanoví se v instrukci, ve Vídni býti ustanoveno 8 komisařů uličních (Gassenkommissarien), „wovon ein jeder die Halbscheid eines Viertels besorgen solle,“ v každé čtvrti. Každý z těchto komisařů má míti k ruce několik podkomisařů čili dozorců domovních („Unterkommissarien oder sogenannte Hausnachsehene“); tito podřízení dozorcí měli dohlížeti každý na 4 až 6 domů, dle jich velikosti a lidnatosti, a to především znáti obyvatele jejich a tajně pátrati po cizincích. Pozorování svá měli sdělovati prostředkem ohlašovacích lístků příslušnému komisaři čtvrtnímu, buď ihned nebo aspoň druhý den ráno. Jen seznali-li něco podezřelého, měli tak učiniti hned. Radové, kteří zastávali funkce komisařů uličních, měli se ostatně bedlivě přesvědčovati i sami revisí lístků, ano i osobně, zvláště v hostincích a krčmách. Dozorcí domovní měli za práci svou, která pokládána za lehkou, obdržeti malý měsíční neb docela jen roční příspěvek peněžní. Soustava ta měla zahrnovati i veškerá předměstí, v nichž mělo býti zřízeno 12 komisařů uličních a k tomu několik podkomisařů. Orgánům těmto měly pak orgány pověřené správou a soudnictvím v předměstích býti všemožně na ruku („allen verlangenden Vorschub geben“). Orgány tyto, jejichž funkce policejní v předměstích byly velmi důležité, neb měly tu nahrazovati částečně činnost podřízených komisařů.

Jak patrně, jednalo se tudíž v instrukci této jenom o částečnou opravu policejní správy dosavadní a sice předem jen potud, že měla býti zlepšena evidence obyvatelstva, což samo o sobě sloužilo i jiným úkolům správním. Jinak správa policejní měla zůstati jako dosud i na dále v rukou vlády zemské a jejích orgánů jí pověřených, jež jsme výše poznali jakožto „subdelegierte Kommissarien“. Pokrokem bylo, že přímému dozoru orgánů representace podléhati měla nyní i svobodná předměstí.

Novinkou, kterou instrukce chtěla zavést (dle vzoru pruského) bylo viditelné číslování domů, s nímž mělo býti spojeno poučení pro širší veřejnost, že jedná se jen o opatření ve veřejném zájmu učiněné.

Instrukce nařizuje konečně, aby vláda podala zprávu, kterak dílo jí nařízené hodlá provést, především udati, jaký ještě kancelářský a jiný podřízený personál měl by se zřídit: „Wobei jedoch dieselbe auf keine übermässige Vermehrung deren Kanzleyverwandten anzutragen hat“.

Jak patrně, nebyla policejní reforma prvotně chystaná nikterak dalekosáhlá, zvláště ne, pokud se týče opatření organizačních. U dvora byli ochotni leda k malému rozšíření kancelářského personálu, ale chystaná opatření neměla nikterak znamenati změnu dosavadního systému. —

O provedení nařízeného soupisu obyvatelstva a číslování domů i ustavení orgánů k tomu určených, začalo se jednati ne samostatně, nýbrž ve spojení s jinou aktuální otázkou, totiž reformou branné soustavy, z čehož se reforma policejní později takřka vyloupla. Stalo se tak v zimě r. 1753 až 1754.

Za účelem z v ý š e n í p o h o t o v o s t i b r a n n é m o c i připadlo se totiž r. 1753 u dvora na to, aby se doplnila dosavadní soustava vojenská, pouze v najímání vojska záležející, zavedením k o n s k r i p c e (patent ze 4. srpna 1753⁹⁷). Dle patentu tohoto mělo býti vydržováno stálé doplňovací mužstvo (perpetuirliche Completierungsmannschaft) počtem 24.000 mužů a kontingent tento rozvržen na jednotlivé země dle počtu obyvatelstva.

Mužstvo to, pokud jednotlivými zeměmi mělo být postaveno, zase dále rozvrhováno na menší správní obvody. Tak bylo i v Dolních Rakousích, kdež, jak víme z návrhu dolnorakouské representace a komory z 21. listopadu 1753,⁹⁸) císařovna resolucí z 20. října téhož roku rozhodla, že jako ve všech dědičných zemích, od všech zeměpanských měst a městysů má býti postaven připadající na ně počet doplňovacího mužstva „in natura nach denen vorgeschriebenen Modalitaeten“.

Ve zmíněném návrhu, z něhož seznáváme zevrubně účel nové reformy, vykládá se, že jedná se o to, aby v případě války byl pohotově dostatečný počet cvičeného mužstva, ne pouze sehnání nováčci, k čemuž má nová doplňovací milice býti prostředkem. Má se na to pomýšleti, kterak ve Vídni i v ostatních místech dá se

⁹⁷) Viz o tom *Wrede*, Geschichte der k. k. Wehrmacht I., 1898, str. 93.

⁹⁸) Arch. min. vnitra III. A. 4., č. 23.

postavení mužstva tohoto dosáhnouti a za tím účelem má se provésti potají ve městě, předměstích i ostatních zeměpanských místech konskripce všeho obyvatelstva nejdéle ve lhůtě měsíční, a to „ohne widriges Aufsehen.“

O opatřeních sem spadajících podává representace příslušnou zprávu direktoriu a zároveň referuje o nařízeném soupisu všeho obyvatelstva „mit Beimerkung des Namens, Alters, Standes und sonstiger Umstände“, kterýžto soupis měl býti „ohnverweilt zur Hand genommen und ehestens als möglich zu Stande gebracht.“ Representace hodlala tehdy soupis provésti sama. Ale prvotní horlivost, jak záhy seznáváme, ochabuje značně. Neboť když přikročilo se ku provedení, nastaly pravé potíže: nedostatky dosavadní evidence obyvatelstva objevily se v celé své nahotě. Na venkově provedení věci této nedalo vládě přílišnou práci, neboť dalo se docílití orgány místní správy vrchnostenské pod dozorem nových krajských hejtmánů.⁹⁹⁾

Daleko hůře bylo ve Vídni, která pro veliký počet obyvatelstva (representace odhadovala jej na 150.000)¹⁰⁰⁾ vyžadovala

⁹⁹⁾ Soupis lidu nařízený z důvodů vojenských stal se příčinou prvého řádného sčítání lidu, provedeného v zemích českých a rakouských r. 1754, které, jako leckteré jiné zařízení, prvotně za původ svůj vděčí účelům vojenským, ale vyrostlo z okamžitého opatření nad účel prvotně zamýšlený ve zřízení důležité a pravidelné. Země rakouské jsou z prvních, v nichž ku sčítání lidu vůbec došlo. Sčítání provedeno na základě reskriptů císařských z 13. října 1753 a 19. ledna 1754. Sr. *Mischlerův* článek „Volkszählung“ v *Oesterr. Staatswörterb.* 2. vyd. sv. IV. 848 (1909) a nařízení o sčítání v *Cod. Austr.*, první z nich pod heslem „Seelenbeschreibung“ V. 834. Záhy sčítány i domy a dobytek.

¹⁰⁰⁾ Dle udání, jež podává známý statistik *de Luca* ve spisu „*Wiens gegenwärtiger Zustand*“ (1787) str. 398, čítala Vídeň roku 1754 s nejbližším obvodem předměstským dohromady 175.609 obyv., z čehož připadá na město samo pouze 54.340 obyv., na předměstí 121.269. Z toho patrno jest, jak obsáhlá byla již tehdy vídeňská předměstí, ač ještě roku 1683 za obležení tureckého byla úplně zničena. Roku 1772 čítá město 53.359 obyv., předměstí 139.612 obyv., dohromady 192.971 obyv., roku 1782 Vídeň 51.466, předměstí 154.654, dohromady 206.654, a roku 1785 Vídeň 52.965 obyv. a předměstí 165.002, celkem 217.967 obyv., vždy bez vojska a cizinců. Se širším okolím odhadován počet obyvatelstva vídeňského r. 1785 na 268.000. Domů bylo roku 1782 ve městě 1310, v předměstích 4066, dohromady 5376, rodin

zvláštních opatření. Representace také záhy uvědomuje si obtížnost této práce, kterou v relaci direktoriu právem označuje jako: „voluminoses Werk“ a „sehr weitschichtiges Beschreibungsgeschäft“.

Jednání o věci této mezi direktoriem in publicis et cameralibus a representací dolnorakouskou přivedlo pak logicky na přetřes nejen velmi nedostatečnou dosavadní evidenci obyvatelstva ve Vídni, nýbrž i celou tamní nedokonalou soustavu policijní, jejíž nedostatky se špatnou evidencí obyvatelstva z nemalé míry souvisely. Byla to také nejvhodnější příležitost, aby pojednalo se o provedení instrukce, nedávno zemské vládě dané („welche bei dieser Gelegenheit nunmehr zum Vollzug gebracht werden muss.“) Vláda poukazuje na to, že nejedná se pouze o jedno sčítání, nýbrž bude nutno držeti v evidenci stálé změny obyvatelstva a dodává: „Die Weitwendigkeit derenselben bringet von selbst mit sich, dass diese Beschreibung sich nicht anders bewerkstelligigen lasse, als wann hierzu ein besonderes Personale angestellt wird“. Dle dosavadní soustavy bezpečnostní (míněna úprava z r. 1751) jest sice již zvykem, že příchodí jsou oznamováni od těch, u nichž se ubytují. Leč opatření toto jest naprosto nedostatečné vůči žádané evidenci všeho obyvatelstva, ježto není tu orgánů, které by trvale na věc tu dohlížely („... da niemand vorhanden ist, welcher eine Aufsicht hierüber tragete, so ist leicht zu vermuthen, dass hierunter nicht jederzeit mit der behörigen Verlässlichkeit zu Werke gegangen werde“).

B) Reformní návrh representace.¹⁰¹⁾

Representace dolnorakouská, dovolávajíc se provedení instrukce z r. 1753, jde značně dále než instrukce tato mínila a předkládá direktoriu celou široce založenou

45.471. (Dále však rozmnožuje se obyvatelstvo velmi pomalu, ježto udává se roku 1808 bez posádky pouze na 245.713 v 6935 domech, ovšem bez širšího okolí, ale i tak vůči r. 1785 jeví se přírůstek pouze necelých 28.000 duší!)

¹⁰¹⁾ Spisy jednání tohoto se týkající v arch. min. vnitra IV. M r. pod tit. „Niederösterreich, Polizeibehörden.“

osnovu, kterák upraviti nejen trvalou evidenci všeho pohybu obyvatelstva, nýbrž docíliti i zlepšení veřejné bezpečnosti ve Vídni i v předměstích. Má se tak díti prostřednictvím velkého počtu nových placených zeměpanských úředníků, podléhajících vládě zemské. Plán tento jest velmi zajímavý, ježto s hlediska pozdějšího vývoje jeví se nad míru pokročilým a účelným: obsahujef v podstatě již to, co teprve průběhem desítiletí stalo se skutkem; poněvadž pak jest to první vážný návrh na zavedení nové zeměpanské soustavy policejní, odporučuje se, abychom si ho blíže všimli.

Vláda navrhuje, aby zřízení byli v každé čtvrti městské dva čtvrtní komisaři (Viertelkommissarien). Jim k ruce mělo se přidati v každé čtvrti po 8 podkomisařích (Unterkommissarii), z nichž každý měl vésti dohled nad 20 až 30 domy. O předměstích k burgfriedu náležejících neděje se zmínky, takže třeba souditi, že čtvrtní komisaři měli zastávati službu i zde.

Jest patrnó, že representace mínila se držeti rozdělení historického. To plyne z navrhovaného rozvržení předměstí k městu nenáležejících. Ježto předměstí tato (počtem 32) byla velmi různé velikosti, navrhovalo se, aby v největších bylo zřízeno po dvou komisařích, kdežto malé měly býti spojovány, takže mohl i správu dvou vésti komisař jediný. Celkem pro předměstí počítáno 30 až 32 komisařů, jimž však neměli býti přiděleni dozorcí domovní, nýbrž každému jeden přisedící soudní, obraný z občanů a přísežných příslušných čtvrtí; osoby tyto měly se ročně střídati. Úkoly činovníků těchto měly se sepsati ve zvláštní instrukci, ve které mělo býti zvláště zdůrazněno „dass diese Viertelkommissarii auf alle in Sicherheits- und Polizei-Sachen vorkommende Angelegenheiten ein beständiges obachtsames Aug'tragen sollen“.

Jak patrnó, byly orgány tyto myšleny již jako orgány policejní ve smyslu moderním, což zůstalo příznakem reformy této vůbec.

Rozhodující změnou, kterou vláda navrhuje proti dřívějšímu stavu jest, že nová organizace policejní neměla sestávati jako dosud z orgánů dobrovolných

nebo nucených, ale bezplatných, nýbrž veskrze z úředníků zvláštních; při tom poprvé zdůrazňuje se nutnost, aby úředníci ti byli řádně placeni:

„damit aber dieselben nicht Anlass nehmen möchten, in ihrer Amtierung sich fahrlässig erfinden zu lassen, oder etwa gar einige Umstände und Vorfälle zu vertuschen, an deren Entdeckung gelegen wäre, folgar um selbe nicht zur Aussuchung eines unzulässigen Gewinnes und um dessen habhaft zu werden, zur Pflege heimlicher Einverständnisse zu verleiten, so erfordert die Nothdurft diesen Leuten insgesamt geziemende Besoldungen beizulegen.“

Platy tyto nebyly však nikterak přemrštěné, ba ani přiměřené, jak dalo by se očekávati dle vyslovené zásady. Komisaři čtvrtní pochodili poměrně nejlépe. „Die Viertelkommissarii, als welche nicht allein geschickte und deren Sprachen kundige Leute sein, sondern auch ein gutes Ansehen vor dem Volk haben müssen, können schwerlich mit weniger denn 500 fl. oder 600 Fl. besoldet werden. Die denenselben zugegebenen Unterkommissarii aber mögen sich mit 150 bis 200 Fl. begnügen.“

Z platů těchto lze souditi, že podkomisaři pravděpodobně měli míti vedle toho jiné zaměstnání. U komisařů předměstských pak vůbec nelze o tom pochybovati, jelikož měli ti, kterým svěřen byl dozor nad celým obvodem, obdržeti „nach Mass der Grösse desselben“ 100 až 150 zl., ti pak, kterým přiděleno jen půl předměstí asi 75 zl. ročně.

Přisedící měli býti nadáni pouze „mit einen geringen Emolumento, etwa jährlichen 30 Fl.“

Význačno bylo a novotou úplnou, že měl býti jako dozorčí orgán nade všemi čtvrtními komisaři ve městě zvláštní „vrchní komisař“ (Oberkommissarius) s platem 800 zl. Zřízení jeho motivováno, „dass (es) der Accuratesse, auf welche es hierunter vorzüglicherweise ankommen will, einen guten Vorschub geben dürfte . . .“

Ježto pak při provádění evidence dobrý pořádek a správnost protokolů jest nutnou podmínkou, navrhuje se, aby za tím účelem byly ustanoveny aspoň dvě osoby, „deren ganze Manipulation darin hat, dass selbe die von den Viertel-Commissarien von Tag zu Tag einlegende Beschreibungs-Zettel

ordentlich eintragen und bei sich zeigender Bedenklichkeit ohnverlängst ihre schriftliche Anzeige an die n. oc. Repraesentation und Kammer erstatten sollen.“ Platu měli míti po 400 zl., k tomu lesklý titul „representačních koncipistů“.

Jak patrno, hleděla representace při výměře platů co možná nejvíce uspořiti. Přes to celkový návrh byl by vyžadoval nového nákladu 15.000 až 16.000 zl., obnos to na tehdejší dobu jakožto trvalé zatížení eráru zajisté značný. Toho vláda zemská byla si velmi dobře vědoma a uvádí tudíž: „hiez u muss ein neuer Fundus ausfindig gemacht werden“. Nová daň zdála se „unpracticable“ a „geeignet bei dem Volk Nachdenken und vielleicht Difficultaeten zu verursachen und das Werk verhasst zu machen“. Proto odporučuje se „fundus“, k němuž by obyvatelstvo dobrovolně přispívalo. Vláda pak nalezla k rozřešení tohoto těžkého problému cestu dosti neobvyklou ve formě zvláštních maškarních redut „für die Bürger und für das andere ehrbare Volk“; reduty měly se konati „auf der Mehlgruben“ od starodávna známém to zábavním místě tehdejší Vídně,¹⁰²⁾ „als einem renomierten und wohl angenehmen Ort“. „Hiedurch würde niemand beschweret und das Volk in Ersehung, dass nicht auf dem Adel allein in der Ergötzlichkeit bedacht werde, vergnügt werden.“ Reduty tyto ovšem měly býti úplně rozlišovány od redut dvorních. Dozor měli vésti komisaři representace a města, kteří nikoho tam neměli vpustiti, kdo měl u dvora přístup; neznámí měli se legitimovati. Mimo to měly i vojenské hlídky a důstojníci nemaskovaní po případě i občas radové representace úkol „auf die Sicherheit und Ehrbarkeit zu invigilieren“.

Pokud by výnos redut nestačil, měla zbytek dopláceti ministerská bankodeputace „aus denen neuen Mehl- und Fisch-Aufschlägen“, k čemuž táž prý již projevila ochotu, po případě měl by býti snad nalezen jiný fundus „in supplementum“.

To byla trest návrhu vlády, direktoriu předloženého, jehož nejpodstatnější část tvoří oprava policejní soustavy v residenci. Nejvýznačnější jest, že pro úkoly v moderním smyslu policejní navrhuje se zřízení vlastního úřadu, složeného naskrze z placených úředníků, výhradně pro službu tuto určených.

¹⁰²⁾ Schrank, Die Prostitution in Wien, I. 144 násl., 155 násl.

C) Konečné provedení reformy.

Ani direktorium neuzavíralo se přesvědčivým vývodům vlády zemské o zlepšení bezpečnostní soustavy vídeňské. Svědčí o tom protokol jeho ze 4. února 1754, kde výslovně poukazuje se na důležitost předmětu toho (— „zu der in Polizeisachen höchst nöthigen Aufsicht, als wovon die allgemeine und eines jeden Wohlfahrt und Sicherheit vorzüglich abhängt“ —) leč ještě mocnějšími jeví se motivy finanční, orgánům centrálním ovšem daleko důležitější než zemské vládě. Uznávajíc zásadní oprávněnost návrhu zemské vlády (— diese Aufstellung eigener Commissarien wurde demnach einhellig n u t z b a r und anjetzo mehr als jemals nöthig zu sein erkennen —) pokládalo přece návrh, jehož náklady ročně na 16000 zl. praeliminovány byly, za příliš nákladný pro erár; zemská vláda navrhovala sice zmíněnou již úhradu, kterouž by se bez zavedení zvláštní daně, jak pravila odiosní a zbytečnou pozornost vzbuzující, útraty ty samým obyvatelstvem hradily; direktoriu zdál se však prostředek doporučovaný (reduty) dosti nejistým a chtěic vyhověti oběma zájmům: docílení lepší bezpečnosti i ušetření eráru, ponechalo vlastně věc při starém. Z důvodů výslovně úsporných (— ohne jedoch durch die von der Repraesentation angetragenen besoldeten Beamten das allerhöchste aerarium einer neuerlichen so namhaften Auslage auszusetzen —) ponechána péče o bezpečnost místo zřízení nových samostatných komisařů jako dosud členům representace a komory, z nichž 12 s titulem v r c h n í k o m i s a ř i vedle jinaké své činnosti konati mělo evidenci policejní ve městě i předměstích; při tom zachováno staré rozdělení města ve 4 čtvrti; předměstí svobodná pak rozdělena ve 2 obvody; v každém z těchto šesti obvodů správních měli míti stálý dozor 2 „vrchní komisaři“ s příslušným podřízeným personálem, o němž níže zmínka se děje. Jak představovali si v řídicích kruzích úkol jejich, nejlépe ukazuje passus zmíněného protokollu: „gleich wie aber der Hauptendzweck nur in dem zu bestehen hätte, damit man hierdurch beständig von allem eine verlässliche Kundschaft erhalte, was allhier in der Stadt und in den Vorstädten vorbeigehe und in den Staat einen Einfluss hat; folgar dem Publico schädlich oder nachtheilig sein kann...“

Již ve vytčení o b v o d ů s p r á v n í c h nebylo rozhodnutí direktoria valně šťastné. Přidrželot se sice, pokud se města samého týče, starobylého a přirozeného rozdělení ve 4 čtvrti; leč rozdělení rozsáhlých obvodů předměstských bylo naprosto pochybené: k obvodu čtvrtí městských měla totiž čítána býti i předměstí, pokud náležela k starému burgfriedu v podobě, jaké nabyl privilegiem Leopoldovým z r. 1698; všechny pak rozlehlé obvody předměstské, pokud přímo pravomoci města poddány nebyly, rozděleny pouze ve d v a o b v o d y správní. Toto oddělení nebylo naprosto racionální, ježto neodpovídalo nikterak praktické potřebě. Znamená docela krok zpět proti stanovisku zaujatému v instrukci z r. 1753, která předměstí rozlišovala od města a přikazovala jim 12 komisařů (městu jen 8).

(Proto také pozorujeme, že při další reformě policejní první, co se mění, jest rozdělení toto a že místo rozdělení historického nastupuje rozdělení čistě teritoriální, bez ohledu na speciální jurisdikce, na které r. 1754 brán ještě velký zřetel.)

O nevýhodnosti, jakou chovalo v sobě zamítnutí návrhu vlády zemské na zřízení samostatných úředníků policejních a uvalení funkcí jejich na bedra dosavadních členů representace, netřeba se ani valně šířiti, ježto nestalo se tak z motivů nějak za praktické prohlašovaných, nýbrž pouze z důvodů úsporných, a direktorium samo sotva věřilo, že by cesta ta mohla býti opravdu úspěšnou. Přes to však přednesení direktoria shledává obrání „vrchních komisařů“ z radů representace („von denen derzeit ohnehin in hinlänglicher Anzahl obhandenen Repraesentations-Räthen“) výhodným; především z důvodů finančních: „dass also solchergestalten die Oberkommissarien, als auf deren Auswahl es in diesem heilsamen Werk hauptsächlich ankommt, ohne mindesten Entgelt des allerh. Aerarii bestellt würden,“ — ježto prý skuteční i titulární radové, kteří toho času sice žádného platu nepožívají, za vyhlídky na budoucí postup práci tu velmi rádi na se vezmou. Direktorium nalezlo však dokonce i další výhodu: „dass woferne ein so anderer Repraesentations-Rath diesem Werk nicht genügsam gewachsen wäre, oder anderer Verrichtungen halber dem nicht genügsam gewachsen wäre, oder anderer Verrichtungen halber dem nicht gehörig abwarten könnte, sich

dabei jederzeit eine wohlgefällige Abänderung treffen liesse“.

Zkušeností špatných mohli míti u direktoria již od roku 1721 a 1751 dosti, neboť, kdyby se soustava tehdejší byla osvědčila, nebylo by třeba prohlašovati opravu policejní správy za tak potřebnou a navrhovati reformu; ale hlavní motiv byl úspora, a to převážilo tehdy vše.

I přidělení podkomisařů z řad měšťanstva k ruce vrchním komisařům místo navrhovaných placených úředníků bylo vlastně jen zachováním dosavadního stavu dle zřízení z roku 1721 a 1751 i dle instrukce z r. 1753 a vůči návrhu vlády zemské jenom změnou k horšímu. K v a n t i t a t i v n ě měl ovšem personál policejní dle rozhodnutí direktoria býti patrně ještě četnější než dle návrhu zemské vlády, a k tomu úkoly jeho odpadnutím evidence obyvatelstva nevšední měrou byly zmenšeny. Přes to kvalitou nesnesl aparát tento ani zdaleka srovnání s oním, jaký navrhovala zemská vláda. Direktorium bylo si také vědomo nedostatečnosti navrhované úpravy a rozhodlo se, dáti i měšťanským komisařům, kteří měli býti zásadně bezplatni, přece jenom jistý ekvivalent finanční: aby zaměstnání svému oddávali se s patřičnou horlivostí, měla jim býti přiznána remuneration, která arci byla tak nepatrná, že bylo potřebí velkého optimismu k víře, že by nabádala k valné horlivosti: dle intencí direktoria měli podkomisaři býti odměněni o d e p s á n í m d a n ě ž i v n o s t e n s k é, činící pro všechny dohromady asi 2000 zl.; průměrem tedy mělo připadnouti na každého z nich nejvýše 20 zl. ročně. —

Úkolem těchto podkomisařů, kteří měli býti „geschickt und ausrichtsam“ bylo asi totéž, co bylo jejich úkolem dle zřízení již stávajícího: především d o z í r a t i n a c i z i n c e v domech jejich dozoru svěřených, dále na všechno „was sich den ergangenen landesfürstl. Verordnungen zuwider ausgeübet werde, oder sonst dem Gemeinwesen nachtheilich sein sollte — tedy veskrze úkoly policejní v moderním smyslu. Jakožto pomocné orgány, v první řadě výzvedné, měli se podkomisaři omezovati jen na to, aby pozorování svá vrchním komisařům sdělovali, a od nich pro další jednání příkazů očekávali. Vůbec měli si vésti se všelikou nenápadností. Zásady tyto přešly také do i n s t r u k c e, o které dále pojednáno.

Výslovně vylučuje se zasahování policejního aparátu v záležitosti soukromé („... ohne ihnen eine weitere Vigilanz gleichsam auf alle Privat-Sachen und Handlungen aufzutragen...“)

Zajímavost je, že během jednání ztrácí se původní účel, pro který celá reforma měla vlastně být provedena. Direktorium v úvodu přednesení svého mluví sice ještě o něm jakožto předmětu návrhu vlády (— den Vorschlag, wie die anbefohlene Beschreibung aller Inwohner am thunlichsten zu bewirken, und zu solchem Ende eigene Viertel- und Unterkommissarien nach der althergebrachten Eintheilung der Stadt aufzustellen —). Ale zároveň jako hlavní úkol uvádí zlepšení celé policejní soustavy ve městě: „verfolglich andurch auch das ganze Polizey-Wesen auf einen soliden Fuss einzurichten wäre“ a prohlašuje, že úkol, prováděti nařízenou konskripci všeho obyvatelstva, byl dolnorakouskou reprezentací a komorou ve Vídni i na venkově již jinak zařízen dle nové čís. resoluce, takže při chystané reformě bude třeba bráti výhradně zřetel na úkoly bezpečnostní.¹⁰³) Důsledkem toho, aby nová organizace policejní z bavena byla nevděčnou prací, spojené s evidencí změn obyvatelstva ve Vídni, převalena celá práce ta zároveň na magistrát („demnach wären ermelte Commissarien von der Beschreibung aller Innwohner in u. vor der Stadt, so oberwähnter Maassen durch die von Wien in anderer Weise bewirkt wird, billig zu verschonen“); nemálo rozhodnými byly však izde ohledy fiskální (— solches würde auch nicht anders als mittels Zuhülfenahme eines beträchtlichen subalter salierten Personals ... bewerkstelliget werden können —).

¹⁰³) „... zumalen die Conscription aller Inwohner durch eine.... anderweite ah. Resolution dahier sowohl als auf dem Lande... besonders eingeleitet worden: so wurde hiebei hauptsächlich der Bedacht dahin verwendet, wie zu der in Polizeisachen höchst nöthigen Aufsicht, als wovon die allgemeine und eines jeden Wohlfahrt u. Sicherheit vorzüglich abhängt..... eigene Ober- u. Unterkommissarien aufzustellen seien...“

Direktorium tudíž uvádí, že by trvalé popisování a evidence změn obyvatelstva nebyla vůbec valně užitečná, „gestalten bei verdächtigen Umständen die erforderliche Auskunft durch die aufgestellten Commissarien ohne derlei besondere Verzeichnisse zu halten, gleichwohl eingehoben werden könnte.“

Za zbytečné uznáno také provedení navrhovaného viditelného číslování domů a prohlášeno za dostatečné, aby čísla byla vyznačována pouze interně „in denen über die Häuser haltenden Protocollis.“ Bylo to hlavně z opatrnosti, aby nebyla buzena zbytečná pozornost. (Povinné číslování domů nařízeno v celém Rakousku teprve r. 1770.)

Tak došlo k tomu, že reorganizovaná policejní soustava z bavena obtížného úkolu evidence obyvatelstva a obmezena na vlastní úkoly policejní. Tím ovšem práce, kterou měla konati, neobyčejně se zjednodušila, a nebylo pak potřebí tolik sil, na kolik se jich musilo počítati, kdyby policie byla zároveň vedla evidenci obyvatelstva; bylo tudíž myslitelné, že direktorium povolí aspoň příměreně restringovaný počet placených úředníků. K tomu však direktorium se přes to neodhodlalo a rozhodlo se, ponechati neosvědčené měšťanské podkomisaře.

S nákladem ročních 2000 zl. na podkomisaře, které sice měly ujíti především pokladně městské (dem aerario civico), s jichž náhradou ze státní pokladny však počítáno, dle návrhu direktoria měl býti jen ještě spojen náklad na 6 protokolistů: „zumahlen aber nebst gedachten Ober- u. Unter-Commissarien zu Haltung eines ordentlichen Protocollis bei jedem Viertel und oberwähnten zweien Abteilungen der Freigründe ein eigenes Subjectum erfordert wird“, a nadáni byli ročním platem po 300 zl. Direktorium výslovně podotýká, že roční náklady na „tak nutný policejní dozor“ dle přítomného návrhu sotva obnos 4000 zl. budou přesahovati.

Ustanovení protokolistů bylo by takto bývalo jediným zdokonalením policejní soustavy vídeňské, direktoriem zprvu připuštěným, (zde direktorium šlo dále než reprezentace, která, jak uvedeno, navrhovala jen zřízení protokolistů dvou.)

S provedením návrhu mělo se spěchati a representaci nakázáno, aby bez průtahu zařídila, čeho jest zapotřebí k oddělení starých čtvrtí a svobodných obvodů a zároveň podala příslušné návrhy personalii i instrukcí.

Návrh tento došel schválení bez výhrady. —

Již 25. května 1754 dolnorakouská representace důsledkem schváleného návrhu direktoria podala návrhy personalii, jednak 12 navrhovaných vrchních komisařů pro obvody městské a předměstské, jednak 188 podkomisařů, dále i 6 protokolistů. Význačno jest, že kladeny na tyto úředníky po stránce kvalifikace veliké požadavky. Požadována byla znalost jazyka francouzského a vlášského. K tomu „die Vollendung der Studia“. Hodnost měli míti ihned po kancelistech a titul „Protokollschreiber“. Vzhledem k požadované kvalifikaci byl ovšem plat poměrně malý a zvláště postup velmi špatný, jak se časem ukázalo.

Nejdůležitější však bylo, že representace odhodlala se přece jen navrhnouti nově zřízení z zvláštních placených dozorců (Polizei-Aufseher) nad měšťanskými podkomisaři, odůvodňujíc opatření to správně: „da bevorab von denen aus der Bürgerschaft aufstellenden Unter-Commissarien nicht anderes zu vermuten steht, als dass dieselben einen sehr geringen Fleisz anwenden werden — indeme sie nicht alleine durch die ihnen nachsehende Gewerbesteuer einen sehr geringen Nutzen daraus beziehen, folgar ihre Gewerbschaften nicht verabsäumen können, sondern auch nicht durchgehends mit der natürlichen Eignung zu einem solchen Werk begabet, noch mit einer ordentlichen Pflicht dazu verbunden seyn werden.“

Representace navrhuje, aby se dozorcům těmto „in Anbetracht deren ihnen zukommenden vielen und heilsamen Obliegenheiten, auch öfters brauchenden Lehenwagen um in denen mehr wichtigen Begebenheiten eilfertig hin und herzukommen,“ vyměřil roční plat 400 zl. s prominutím karenčního roku. Plat tento vzhledem k tomu, co se na nich žádalo, zajisté nebyl příliš skvělý. Na dozorce tyto kladeny i jinak značné požadavky, zvláště znalost řečí. Navrhováni byli na místa ta bývalí důstojníci. Dozorci měli na podkomisaře dozíratí a nedostatky zemské vládě sdělovati.

Vláda konečně odporučovala ještě „die Anstellung von 5 Individuen, welche die Befehle von den Polizeioberkommissaeren und Polizei-Aufsehern aufnehmen und abwechslungsweise zwei in und zwei vor der Stadt an seine Behörde mündlich oder schriftlich zu bringen hätten.“

Tito „roznašeči rozkazů“ (Überbringer der Befehle) měli obdržeti po 200 zl. Takto jevílo se navrhované schema platů nového úřednictva: 6 protokolistů 1800 zl., 2 dozorcí 800 zl., 5 roznašečů 1000 zl., dohromady 3600 zl.

Tento nový návrh vlády byl pak direktoriem přijat s tou změnou, že stanoveni byli místo navrhovaných dvou 3 dozorcí,¹⁰⁴⁾ donášeči rozkazů a protokolisté zůstali v počtu navrhovaném.)

Tak došlo k ustavení prvních zvláštních úředníků policejních ve Vídni a těchto 14 špatně honorovaných individuí, jejichž plat činil dohromady méně než 4000 zl., jest zárodkem policejního úřadu vídeňského. —

Dne 26. června 1754 vyšel patent, jímž nové zřízení bylo vyhlášeno a instrukce nových podkomisařů, datovaná též 26. června.¹⁰⁵⁾ Jak z uvedené vyhlášky seznáváme, byli ve městě obrání podkomisaři z měšťanstva, ve svobodných předměstích z přisídících soudních, přisežných a jiných měšťanů.

Již 13. července 1754 dovidáme se touže cestou o prvních nedostacích reformovaného policejního zřízení, a sice z patentu, nescucího nadpis „Policeycommissarien Assistenz zu leisten“¹⁰⁶⁾

V patentu tomto vykládá se především účel nového zřízení, aby se rozplašila nedůvěra proti němu. „Als wird andurch jedermaenniglich erinnert, dasz erwähnte Policeyaufseher, ihre zugegebene Officianten, und die Unterkommissarien keineswegs

¹⁰⁴⁾ Hlásil se totiž u representace ještě jeden starší uchazeč, o kterém však vláda jenom podala zprávu: „weilen jedoch derselbe bereits ein Alter von etwelchen 60 Jahren auf sich hat, und man sich, um diese neuen Ausgaben nicht noch um 400 Fl. zu vergrössern, nicht getrauet, drey solche Subjecta in Vorschlag zu bringen.“

¹⁰⁵⁾ Cod. Austr. V. 878, „Policey-Commissarien-Aufstellung.“

¹⁰⁶⁾ Cod. Austr. V. 892.

zu einer auch der mindesten Belästigung, sondern vielmehr zur Erhaltung guter Ordnung, und allgemeiner Sicherheit unter den allhiesigen Inwohnern, mithin zur Abstellung, und Hindannhaltung alles dessen, was dem entgegen seyn, und einige Unruhe, oefentliche Aergerniss, oder Ungemach gedachten Inwohnern verursachen könnte, aufgestellt, und ausdrücklich dahin angewiesen seyn, dass sie in Ihrem Amte auf das Wohlseyn, und die Gemaechlichkeit eines jeden insonderheit, und aller überhaupt ihr Augenmerk richten, und ein so anders auf alle moegliche Weise befoerdern sollen.“

Nařizuje se pak všem, aby se policejním úředníkům, kteří se vykážou písemným nařizáním, nebo podkomisařům měšťanským, jejichž legitimací jest tištěná a podpisem úředním opatřená instrukce, prokazovala poslušnost („alle Parition und Achtung, auch die etwa erforderliche Assistenz).“ (Zároveň se ukazuje, že sotva nové zřízení policejní v život vešlo, již zavdalo příčinu k zneužití. O tom svědčí závěr zmíněné vyhlášky, poukazující na jednání takovýchto podvodníků: „... wenn sich etwann wider Vermuthen einige andere Personen, unter dem Vorwande, als ob sie solche Polizeybeamte waeren, anmelden, und die Eroefnung der Kaesten anverlangen duerften, diese Personen als Betrueger auszusehen, um die Wache zu schicken, und sogleich wohlverwahrllich anhalten zu lassen ...“)

D) Instrukce pro měšťanské podkomisaře z r. 1754.¹⁰⁷⁾

Instrukce tato jest první toho druhu, která se zachovala; po prvním zřízení měšťanských komisařů byla r. 1722 zhotovena pro ně instrukce, která se však nezachovala. Za to však byla vzorem instrukce z r. 1754.

Také instrukce pro dozorce a pro vrchní komisaře z r. 1754 se žádná nezachovala. Leč není těžko obsah její si rekonstruovati z povšechných instrukcí pro zemskou vládu z r. 1753, resp. z instrukce pro měšťanské podkomisaře. —

Úkolem podkomisařů bylo především, „alles, was nur immer zur allgemeinen Sicherheit und Erhaltung

¹⁰⁷⁾ Instrukce tato otištěna v *Cod. Austr.* V. 878. a ve sbírce *Kropatschkové*: Maria Theresia, II. 357.

guter Ordnung beitragen kann, nachdrucksamst zu befördern“ a všemi silami zamezovati, co by onomu úkolu bylo na překážku (čl. 1.).

Dále měl každý z nich vykonávati dozor („unter der Hand heimliche, allenfalls auch öffentliche Nachforschung“) na obyvatele („auf die Inwohner und Bestandtleute, Kost- und Bettgehene“) v domech mu přikázaných a při podezření, neb zjevném překročení „deren landesfürstlichen die Polizeisachen anbetreffenden Verordnungen“, má neprodleně věc zevrubně a spolehlivě oznámiti tomu z vrchních komisařů, „dessen Besorgung das Viertel anvertrauet und deme er Untercommissarius hierin falls gänzlich untergeben ist“ (čl. 2.). Vůbec ukládáno podkomisařům, „nichts für sich selbst, ausgenommen in jenen Fällen, deren Beschaffenheit keinen Verzug leidet, dispositive vorzukehren, sondern über all- und jedes die vorläufige Anzeige an die ihme Vorgesetzten Herren Oberkommisarien zu erstatten u. derenselben Befehl darüber zu gewärtigen, diesen auch sowohl, als denen von der k. k. n. oe. Repraes. u. Kammer ohnmittelbar an ihne gelangenden Verordnungen die ohnverweilt-schuldigste Folge zu leisten.“ Jako norma pro úřední chování stanoveno: „hat sich ein Untercommissarius in seinem aufhabenden Amt durchgehends der Bescheidenheit und eines geziemenden Betragens zu befleissen, den Unterschied deren Personen, mit welchen er zu thun hat, zu beobachten“ (čl. 7.).

Na vlastní zodpovědnost jednati, vlastně jen dovolati se zakročení výkonných orgánů, dovoleno podkomisařům jen v případech, kdy hrozilo nebezpečí v průtahu. Ale i tehdy musilo zakročení omezovati se na to „damit der, oder die Verdächtige oder Schuldige, bis zu der, von dem Herrn Obercomm. machenden weiteren Vorkehrung nicht entweichen möge“ (čl. 3.).

Další články instrukce (4. a 5.) vyjímají se dosti moderně, ač ovšem záležitosti, jichž se týkají, bývaly předmětem vrchnostenských nařízení od doby dávné. Ukládá se totiž podkomisařům „auf alle heimliche und verdächtige, sowohl bei Tag als bei Nacht beschehen mögende Zusammenkünfte

ein beständig obachtames Aug' zu tragen“; zjistí-li se něco takového, mají to oznámiti příslušnému vrchnímu komisari. Dozor tento měli podkomisari prováděti nejen „durch vertraute Leute von denen Hausinnwohnern, nýbrž i osobně — „auch besonders in denen Schank- und Wirthsäusern zu ungewissen und unvermutheten Stunde frühe und spät des öfteren s e l b s t e n n a c h z u s e h e n.“ Při tom také měli si všimati, zdali hostince včas se zavírají a otvírají, především o nedělích a svátcích.¹⁰⁸⁾

Předposlední, šestý článek instrukce obsahuje důkladné předpisy o o h l a š o v á n í c i z i n c ů a nově přistěhovalých osob vůbec, odpovídající celkem tehdejšímu stavu zákonodárství.¹⁰⁹⁾

Komisari měšťanští jeví se tu především jako orgánové provádějící kontrolu, zdali příslušné předpisy se zachovávají. Měli se přesvědčovati, zdali tak činí majitelé a obyvatelé domů jim přikázaných a především „die Wein- und Bierwirte, Traiteurs und alle übrigen Gastgeber . . . so oft sie neue Innwohnere, Kost- oder Bettgehere annehmen, oder so oft bei ihnen sonst jemand einkehren würde, wann solcher auch nur über Nacht zu verbleiben gedächte, oder auch lediglich hier durchreisete“. Zdali všichni bez průtahu odevzdávají předepsané lístky ohlašovací (Beschreibungszettel) „dem bei dieser n. oe. Repraesentation u. Kammer haltenden Anzeigs-Protocollo“, a to „klar; ausführlich, umständlich und verlässlich.“ Podkomisari měl příslušné strany k plnění nařízení těchto napomínati; dále bylo úkolem jeho „alltäglich fleissig nachzuforschen, die Innwohnere ob, die Beschreibungen von Tag zu Tag richtig eingelegt worden sein, zu befragen, wann der mindeste Zweifel obwaltete, sich sogleich bei dem Anzeigs Protocollo anzufragen und im Fall der erfindenden Nachlässigkeit eines Hausinnhabers oder Innwohners die Anzeige entweder ohmittelbar bei denen

¹⁰⁸⁾ Tato činnost není rázu živnostenského, nýbrž souvisí bezprostředně s předpisy rázu nábožensko-mravního, čehož dokladem jsou četné předpisy doby této o zachování klidu nedělního a svátečního (S o n n t a g s h e i l i g u n g).

¹⁰⁹⁾ Sr. hlavně příslušné nařízení z 18. června 1751, Cod. Austr. V. 578, o němž širě promluveno v kap. o reformě polic. zřízení vídeňského z r. 1751. Stejně zásady obsahuje i instrukce representace a komory z r. 1753.

Herren Obercomm. oder auch bei einem Polizei-Aufseher zu machen.“

Není pochyby, že instrukce tato, měla-li se svědomitě zachovávat, ukládala držitelům úřadu podkomisarského službu velmi obtížnou, která nestála v žádném poměru k tak nepatrné náhradě, jakou bylo odpuštění daně živnostenské. Dovedeme si tudíž představit, že podkomisari záhy ochabli ve své horlivosti, ačli vůbec od počátku se jakou vyznamenávali. To dotvrzují s dostatek další osudy této instituce. —

Přihlížíme-li k obsahu instrukce z r. 1754, seznáváme především, že působnost nových podkomisarů měšťanských vymezena jest pro každého výhradně na r a y o n u mu přikázaný, t. j. určitý počet domů (vláda zemská odhadovala je na 20—30). V jiných rayonech neměl co činiti.

Pokud se týče o b o r u p ů s o b n o s t i, vyměřuje se týž v instrukci na počátku dosti široko, ježto ukládá se podkomisarům (čl. 2.) dozor na provádění „deren landesfürstlichen, die P o l i z e i s a c h e n anbetreffenden Verordnungen“, z čehož dle terminologie, tou dobou běžné, dlužno usuzovati, že míněna tu v e š k e r á n a ř i z e n í, s p a d a j í c í v o b o r s p r á v y p o l i t i c k é. V praxi ovšem ukazuje se obor působnosti podkomisarů měšťanských jako ryze policejní v moderním smyslu, což dotvrzuje také znění článku prvního instrukce, v němž uvádí se jako v obor působnosti jejich náležící „alles dasjenige, was nur immer zur allgemeinen Sicherheit und Erhaltung guter Ordnung beitragen kann.“ Tomuto výkladu pak odpovídá výpočet úkolů speciálních, který veskrze jest rázu policejního v užším, moderním smyslu, jako dozor na podezřelé osoby i schůze, zatýkání vinníků a podezřelých.

Měšťanští podkomisari podřízeni jsou úplně vrchním komisarům, jak dokazuje striktní znění čl. 7., ale i 2. a 6. Vrchní komisari jsou jejich bezprostředními představenými a zračí se poměr podřízenosti této v instrukci z r. 1754 nepoměrně jasněji než podřízenost podkomisarů policejním dozorcům. Plyne to z toho, že policejní dozorcí, kteří časem tak důležitého významu se dodělali, tehdy ještě naprosto nedoceňováni a vláda zemská, vydávajíc tuto instrukci, ještě přec jen slibovala si nejvíc od vrchních komisarů, kteří jak víme,

pak naprosto se neosvědčili. Instrukce z r. 1776 ovšem ukazuje poměry v daleko jiném světle, ale svědčí též o tom, jak dlouho trvalo, než správný názor uplatnil se vůči retardačním vlivům úsporným.

Podkomisaři jsou vůbec podstatou svou orgány ryze dozorčími a kontrolními bez exekutivy. Jediná stopa samostatné činnosti jest povinnost, dovolati se výkoných orgánů, aby v případech, kdy jest nebezpečí v průtahu, zajistili se osobou podezřelou. Avšak ani tehdy podkomisařům náleží samostatné rozhodování. Tento jejich nesamostatný charakter utvrzuje se ovšem ukládanou jim povinností, aby vedli si zvláště obezřetně a zdrženlivě, což bylo následkem obav, že by mohli býti sváděni k tomu, aby překročovali svůj obor působnosti, které patrně vyplývaly též z jistých nemilých zkušeností dob minulých.

E) *Patenty proti odboji stráží.*

Patenty takovéto opakují se periodicky. Již r. 1724 vydán v souvislosti s tehdejší policejní reformou v Rakousích (sr. výše str. 80 n.) obdobný mandát, kterým stanoveno, že každý, kdo se proti stráži slovy nebo skutkem v nejmenším proviní, ji pohaní, nebo jí v úředních výkonech, jako zvláště při zatýkání žebráků překážky klásti bude, má býti ihned zatčen a prostřednictvím svého příslušného úřadu „jakožto opovrhovatel zeměpanských zákonů a ničitel obecného klidu“ co nejostřeji, dle potřeby i tělesně, ano i na hrdle ihned trestán. Ovšem že patenty takovéto nebyly s to, aby navždy zamezily opakování se výtržností; zdá se, že právě v době, kdy policejní reforma let padesátých byla v běhu, poměry opět se zhoršily. O tom svědčí patent z 23. února 1754,¹¹⁰⁾ vydaný na přednesení vlády zemské (u příležitosti rvačky, při které několik strážníků bylo raněno a dva dokonce zabiti) pod titulem „W a c h e r e s p e c t i r u n g“. Patent tento prohlašuje, že vůči takovémuto zpupnému počínání nelze déle povolovati; „imassen eine solche zu Handhabung des allgemeinen Ruhestands Autoritate publica aufgestellte, und nichts, denn ihre mithabende Befehle vollziehende, mithin allenthalben geheiligte Wache von

¹¹⁰⁾ *Cod. Austr.* V. 853.

niemanden, wer der auch immer sey, zu beleidigen, und am allerwenigsten an Erfüllung ihrer Obliegenheit zu hindern ist.“

Patentem tímto uvádí se patent z r. 1724 opět v paměť. „Hauptsächlich zu Hindannhaltung der im Schwunge gehenden Widersetzung gegen die Wache mit Messern und anderen verbotenen Instrumenten,“ z o s t ř ů j í se tresty na nošení ostrých nožů a jiných vražedných nástrojů, bambitek a j. z a k á z a n ý c h z b r a n í a z a k a z u j e se nadále zhotovování nožů dvojsečných a na obou stranách zahrocených a podobných zbraní; kdo proti stráži nebo soudním komisařům, jsou-li ve službě, z b r a ň by o b n a ž i l, měl býti odsouzen doživotně „ad labores publicos in Eisen und Banden.“ Strážím ovšem bylo nakázáno, aby ty, kdo se nestaví na odpor, netloukly, a ani odporem nedávaly se sváděti k sebeochraně; kdo pak by strážníka nebo soudního komisaře ve službě z r a n i l, měl býti bezvýminečně popraven mečem; pakliže soudní osoba nebo stráž měla na ránu zemřít, měl býti trest smrti vinníka z o s t ř e n useknutím pravé ruky. Vůbec mělo se proti takovýmto lidem řízení vésti zrychleně dle s t a n n é h o p r á v a.

4. *Policejní zřízení vídeňské od r. 1754 až do reformy z r. 1776.*

Zřízení policejní z r. 1754 doznalo již záhy své první změny, ovšem spíše in peius. Protokol representace a komory ze dne 4. ledna 1756¹¹¹⁾ vede na to stížnost „dass die bürgerlichen Untercommissarii die von ihnen angehofften guten Dienste nicht leisten, wornach also deswegen eine bessere Vorsehung zu machen nötig zu sein scheine.“

Mimo to V í d e ň s t í si stěžovali, že daň živnostenská, podkomisařům za odměnu přikázaná a dohromady 2040 zl. 39 kr. činící, jejich pokladně odpadla a že v náhradu „weder quoad praeteritum noch in futurum einiger fundus ihnen angewiesen sei.“

Vláda uznala, že jest sice v pořádku, aby se vídeňským („dem aerario civico“) obnos ten nahradil, šla však dále navrhuje, aby

¹¹¹⁾ Archiv ministerstva vnitřní, l. c. č. 78.

podkomisaři, ježto se neosvědčili, se vůbec zrušili.

Důvody, jimiž návrh svůj motivuje, jsou nejlepším dokladem, jak oprávněnou byla skepse, již vláda proti instituci měštanských komisařů chovala. Píše se ve zmíněném memorandu: „So ist doch zu erwagen, dass alle diese bürgerl. Unter-Commissarii seithero noch gar nichts ausgerichtet und sich nichts weniger als dieses ihr Amt angelegen seyn lassen, vielmehr dass dieselben durch ihre meistens Abends nach vollendeter Arbeit und nach zu sich genommenen Trunk eigenmächtig und zum Theil aus Gehässigkeit anmassende Unternehmungen zu verschiedenen Unruhen, wessenhalben einige mit dem Rumorhaus haben abgestraft, andere gänzliche entsetzt werden müssen, Anlass gegeben haben.“

Místo nich budiž k dosavadním dozorcům ještě přidáno 7 dalších, jimž budiž dáno po 200 zl. To stálo by 1400 zl. a uspořilo by se tudíž vůči přítomnému nákladu 640 zl. Ostatně prý dal by se i obnos tento převaliti na město.

Vůči tak pádným dokladům neschopnosti měštanských podkomisařů nemohlo ani direktorium přimlouvati se za jejich další ponechání a proto již 12. ledna 1756 vyšla resoluce „dass die aus der allhiesigen Bürgerschaft zur Mitaufsicht bei dem allhiesigen Polizeywesen angestellten Untercommissarien von nun an gänzlich abgeschafft seyn“. A nelibost dvora šla tak daleko, že stanoveno, aby se na podkomisařích vymáhala živnostenská daň za rok 1755, která jako náhrada za jejich služby měla jim býti odpuštěna.

Tak skončila neslavně první éra měštanských podkomisařů, a objevují se nám teprv zas po přestávce skoro desítileté.

Zrušení podkomisařů bylo opatřením zcela správným. Chybou však bylo, že direktorium ignorovalo návrh representace na rozmnožení dozorců, o jichž významu se representace daleko dříve přesvědčila než úřad ústřední. Mohlo se tak již o 20 let dříve dojíti toho, co provedeno reformou z r. 1776. Místo toho se stalo, že záhy po reformě z r. 1754, samé o sobě dosti skrovné, policejní soustava vídeňská ocitla se ve stadiu zbahnění, neboť počet úřednictva policejního po 20 let nebyl

z výše n, jak seznáváme ze schematiců a z jednání o reformu policejní z r. 1776.

Jenom kvalitou úřednictva vídeňský úřad policejní (Policeyamt), jež znají statusy rokem 1755 počínajíc, poněkud se vzmáhá, ač i to nadmíru pomalu. Jest to patrně ze stoupající důstojnosti úředníků: z dozorce stal se záhy nad dozorce, r. 1760 již skutečný guberniální rada; r. 1762 přidán mu „adjunkt“, rovněž úředník konceptní. Z roznášečů rozkazů stávají se „zugegebene Polizei-Beamte“. Platy jejich ovšem zůstávaly stále velmi malé a rovněž postup byl špatný.¹¹²⁾ Není pochyby, že tato stagnace v organizaci vídeňské policie zaviněna byla 7letou válkou: neboť byly-li již r. 1754 finanční prostředky pro policii vyměřovány tak spoře, bylo tomu po roce 1756 zajisté měrou ještě vyšší.

Připomenouti dlužno, že resolucí z 27. února 1755 aktivována u representace opět komise bezpečnostní, prozatím pouze pro město Vídeň. Zdá se, že tím činnost uvedených „vrchních komisařů“ přestala — aspoň nelze se o nich dále ničeho dopátrati.

* * *

Jak malého poměrně nákladu vyžadoval policejní aparát v residenci až po reformu z r. 1776, dokazují účetní výkazy, jež máme po ruce. I čísla ta jsou výmluvným dokladem zmíněné stagnace. R. 1754 při zřízení úřadu policejního činí náklady na tři dozorce s platem po 400 zl., 7 protokolistů po 300 zl. a 5 „přidáných“ po 200 zl. celkem 4300 zl. K tomu dlužno čítati útraty stráže a některých orgánů, jež k policejním počítány, jak na př. profousové. Náklad tento nelze zjistiti. Za to naprosto spolehlivá čísla zachovala se z r. 1759¹¹³⁾ ve známém nám seznamu: status

¹¹²⁾ Jak málo skvělé byly vyhlídky těchto prvních úředníků, toho křiklavým dokladem jest návrh, obsažený v přednesení direktoria ze 16. ledna 1773: „Für den Secretarius Rubana, welcher schon 19 Jahre treu in Diensten steht und es noch nicht höher als zu 300 Fl. Lohn gebracht hat, wird Erhöhung auf 4—500 Fl. vorgeschlagen oder Zutheilung zu dem Protocollistenposten mit 700 Fl. Gehalt.“

¹¹³⁾ Výkazy tyto dle arch. min. vn. III. A, 4. N. Ö., Regierung, Kart. 130.

personalis et salariorum, předloženém u příležitosti reformy zemské vlády.

Vyskytují se tu dva policejní dozorcí s platem po 600 zl. (třetí od té doby zrušen), dále 7 písařů (Sicherheits- und Polizei-Protocollschreiber) s platem po 300 zl., z nichž jednoho toho času užíváno „bei der Almosen-Commission in dem Erzbischofshof“. Dále 5 Polizey-Zugegebene s platem po 200 zl., konečně objevuje se neznámý od dřívějšíka „Polizey-Aufseher an der Donau“, jehož plat činí ovšem jen 50 zl. Celkem náklady na policejní úřednictvo vídeňské činí 4350 zl. — jsou tudíž stejny, jako byly při založení policejního úřadu. Další náklad na policii vypočtený jest plat vládního profoua v „Gnaden-Stockhausu“ (96 zl.) a jiných dvou podřízených funkcionářů 176 zl., celkem 344 zl.

Velikou položku zabírá plat „Rumorwache“ celkem 2376 zl. a příspěvek na měšťanskou stráž (Sicherheits- Tag- und Nachtwache) 408 zl., dále příspěvek na „Invaliden-Wache“, o které nic určitého nevíme, 180 zl.

K policejnímu organismu počítá se ještě personál úřadu censurního a sice Bücher-Revisions-Sekretarius (plat 800 zl.), nosič knih 90 zl., a náklad na nájem sklepení (Bücher-Revisions-Gewölb) 90 zl. Konečně existuje dozorce nad chlebem (Brod-beschauer) s platem 52 zl.

Z uvedeného plyne, že na vlastní policii, úředníky i stráž platí se ze státních peněz tehdy 7134 zl., na censuru 980 zl., celkem s posléz uvedeným podřízeným funkcionářem všeho všudy 8166 zl., což jest náklad policejní soustavy vídeňské r. 1759.

R. 1773, při jednání o nastávající reformu policejní soustavy uvádí pak dvorská kancelář, že celý policejní aparát vídeňský stojí ročně pouze (patrně bez stráže) 6300 zl. na rozdíl od pařížského, který měl mu býti vzorem, ale vyžadoval nákladu 100.000 zl.

* * *

Zlepšení více než problematického dostává se policii vídeňské obnovením měšťanských komisařů po přestávce téměř desítilé.

Rok 1765 přináší totiž opětně opatření proti žebrotě a podezřelým cizincům ve Vídni. Nařízení z 22. dubna 1765 (Cod. Austr.

VI. 685) vede stesk, že veřejná bezpečnost jest porušována zločinstvím, lupičstvím, zvláště veřejnými útoky, uvádí se, že jest množství domácích i cizích tuláků, lidí bez zaměstnání, zvláště žebrových duchovních a židů, nemajících povolení, aby ve městě směli se zdržovati. Osoby tyto nejsou nikým kontrolovány. Stanoví se tudíž z ostřené předpisy pro ohlašování cizinců, obnovuje se nařízení povinného oznamování do 24 hodin, ve městě buď bezpečnostní kanceláři u vlády zemské nebo policejnímu úřadu, v předměstích rychtářům. Novinkou jest, že slibuje se udavači polovina peněžité pokuty, kterou potrestán bude ten, jenž nařízení toto neplní. Peníze ty vyplácti měl policejní úřad.

Doplněním jest obnovení podkomisařů měšťanských, nařízením ze dne 26. dubna 1765 pod názvem Hausvisitation-Commissarii (Cod. Austr. VI. 687). Zřízení komisařů těchto odpovídá celkem normám z r. 1754. I nyní přikázány jim určité rayony a stejné úkoly, starost o to, co slouží „zu Beförderung der gemeinen Sicherheit und zu Nutzen des gemeinen allhiesigen Publicums“; především měli pátrati po neohlášených podezřelých osobách, a udávati je úřadům bezpečnostním. I nyní byli jenom orgány pomocnými, podléhajícími veskrze bezpečnostní komisi a policejnímu úřadu. Nové jest ustanovení, že měli býti odměňováni polovinou pokut za neohlásování. Za to však odpadá bývalé prominutí bývalé daně živnostenské, jehož požívali r. 1754. Komisařům se zaručuje, že, udají-li něco nebezpečného, osoba jejich bude dle možnosti zatajena.

Odtud zřízení toto udrželo se až do nové reformy policejní, respektive do r. 1774. Ani nyní ovšem nemohlo se vykázati valnými úspěchy. To dokazuje nejlépe kritika, kterou o něm pronáší vláda zemská v přednesení reprodukováném direktoriem dne 17. září 1773: „Die bürgerlichen Polizeicommissare nutzen ebenfalls wenig und niemand wolle diese Stelle annehmen, seitdem sie die kleine Ergötzlichkeit der Gewerbesteuerfreiheit verloren haben, die sie unter Beck-Mannagetta gehabt; diese kleine Ergötzlichkeit sei zureichend gefunden worden, sie zu ermutern, weil ihrer 160 sind, folglich ihre Verrichtungen nur reihenweise an sie kämen“ atd. Vláda tudíž navrhovala, aby jim bylo osvobození od daně živnostenské zase povoleno. To se též

stalo, ale jen na rok, načež zrušení úplně, nedočkavše se ani uskutečnění nové reformy.

Ze spisů seznáváme, že jako r. 1756 proti nim zavládla nálada tak nepříznivá, že na většině, která se projevila naprosto neschopnou, dobývána byla zpět daň živnostenská s největší přísností. Komisaři prosili za odpuštění její, a věc skončena tím, že konečně opětné placení daně jim prominuto, na škodu ovšem městské pokladny.

Takto zanikli měšťanští komisaři trvavší od r. 1721 pod různými jmény. Patent z r. 1776 o nich více nemluví.

5. Návrh na zřízení policejního ředitelství ve Vídni (r. 1767) a jeho účinky.¹¹⁴⁾

V dobu mezi dvěma důležitými reformami, jimiž založen zeměpanský policejní úřad ve Vídni, spadá zajímavý anonymní návrh na zřízení policejního ředitelství pro Vídeň a obvod její, jenž, třeba že nepřinesl bezprostředního ovoce, přece jen znamenal pokrok již tím, že donutil povolané orgány, aby se naléhavou otázkou zlepšení policejní správy vídeňské opět zabývaly. Ideje ve zmíněném návrhu obsažené nepřišly ostatně na zmar, nýbrž jak se zdá, použity byly za vzor při pozdějších pokusech organizačních, zvláště doby josefinské (není vyloučeno, že autor memoranda náležel vůbec ke kruhům tehdejšímu následníku blízkým).

Návrh podán císařovně a n o n y m n í m a u t o r e m. Jest to způsob v době této častěji se objevující a nasvědčující tomu, že autorem byla osoba blízko účastněná, pravděpodobně některý z radů spojené dvorské kanceláře nebo zemské vlády. Způsob takového anonymního podávání návrhů není v době této nikterak nezvyklým: setkáváme se s ním opětovně, tak r. 1780, kdy také navrhována reforma policie vídeňské.¹¹⁵⁾ Návrh vyznačoval se

¹¹⁴⁾ Jednání o návrhu tomto v arch. min. vnitřní IV. M. J. N. Ö. Polizeibehörden. Tamtéž i jednání o reformě z r. 1776.

¹¹⁵⁾ O anonymním návrhu ze září 1780, podaném českému guberniu, jenž týče se dosazování vysloužilých důstojníků za radní král. měst dovidáme se u *Riegra* (Zřiz. kraj. II. 436), jenž pokládá za možné, že autorem jeho byl sám císař Josef. Anonymní návrhy podávány každoročně značným počtem a ve všelikých oborech, jak svědčí protokoly státní rady.

hlavně tím, že soustřeďoval v osobě nového „policejního ředitele“ (Polizeidirektor) neobyčejnou pravomoc. Týž měl býti především úplně nezávislým nejen na zemské vládě, ale i na dvorské kanceláři, podléhaje pouze panovníku, sám pak měl míti právo, žádati o své újmě assistenci vojenských i civilních úřadů a u věcech policejních míti právo nařizovací nejen nad magistrátem a městským soudem ve Vídni, ale i nad krajskými úřady po venkově. Soustředěním všeliké moci v ruku ředitelových opuštěna naprosto obvyklá soustava kollegiální a jeví se návrh tento jako první pokus k zavedení soustavy personální v policejní správě residence, a to ovšem do krajnosti, neboť nový policejní ředitel v některých věcech zaujímá postavení přímo jako policejní ministr.

Důležitou novotou jest ovšem zřízení vlastního úřadu policejního se štábem úředníků konceptních i kancelářských, podléhajících jen policejnímu řediteli.

Z toho, co zde navrhováno, provedena část již r. 1776, avšak nejdůležitější věci teprve za Josefa II., především v letech 1782 a 1783, ovšem tím způsobem, že agenda, přidělená zde jenom policejnímu řediteli, měla býti rozdělena mezi policejního ředitele a nového policejního ministra.

Co dle návrhu z r. 1767 bylo by úplně odpadlo, byla činnost komise bezpečnostní, aspoň pro Vídeň samu a její okolí. Není pochyby, že návrh tento opírá se o vzory cizí, třeba že z obsahu jeho bezprostředně nelze usouditi, které to byly. Jest však pravděpodobno, že anonymu tanuly na mysli vzory francouzské, a to snad prostřednictvím pruským. Tomu aspoň nasvědčoval by navrhovaný titul *Polizeidirektor*; odpovídající názvu, jež měl chef policejního úřadu berlínského, zřízeného r. 1742.

V době a za poměrů, v nichž podán, ovšem zdál se návrh tento, třeba že tendence jeho byla pro věc prospěšná, tak nezvyklým, že se nesetkal s porozuměním a úspěchem.

Návrh postoupen byl vlastnoručním bilitem císařovny z 21. prosince 1767 dvorské kanceláři, by podala do brozďání, zda a kterak by takovéto policejní ředitelství zřízeno býti mělo „*doch allezeit unter der Dependenz*

der Regierung und dieser Hofkanzlei.“ Z toho lze seznati, že proti zřízení samostatného ředitelství v řídicích kruzích zásadně nebyli, ač ovšem neobyčejnou pravomoc pro policejního ředitele požadovanou vylučovali. Dvorská kancelář zabývala se záležitostmi touto velmi brzy, jak svědčí přednesení datující již z 9. ledna 1768.¹¹⁶⁾ —

Anonymus navrhoval, aby se pro město Vídeň a její tržní obvod (Wienerischer Marktdistrikt), čtyři míle v okruhu obsahující, zřídilo policejní ředitelství a udával jako povšechné úkoly jeho, „was in das Polizey-Wesen unmittelbar oder mittelbahr einschlaget und damit einen Zusammenhang hat“. Definice tato byla arci velice široká a dopouštěla velmi rozmanitý výklad, zvláště uvážíme-li, jak neurčitý byl tehdy obvyklý pojem „Polizei“.

Teprve z detailního vypsání úkolů nového policejního ředitelství, které podává autor v odst. I. svého návrhu, lze seznati, že jednalo se zde skutečně převahou o policejní úkoly, modernímu pojmu blízké.

Návrh sám rozpadá se ve tři oddíly, z nichž první zabývá se oborem působnosti navrhovaného ředitelství, druhý postavením policejního ředitele a poměrem jeho k zeměpánu a k ostatním úřadům, třetí organizací policejního ředitelství samého.

Co se týče odstavce prvního, tedy lze říci, že obor policie jest zde pojat v mezích daleko užších než pojímala je dosavadní doktrína, a to při vši nesystematičnosti své přec jen v mezích, blížejších se již modernímu pojetí policie, jak uvádí je v praxi policejní reforma z roku 1776. Čítá totiž mezi úkoly policejního ředitelství především záležitosti, spadající v obor obecné bezpečnosti, tak zvláště odstraňování obtížných a nebezpečných individuů a činění jich neškodnými, visitace, policii cizineckou, mravnostní (zamezování všeho, co by mohlo působiti veřejné pohoršení); také povšechný dozor, jak se obyvatelstvo vyživuje a chová (Beobachtung des Nahrungsstandes und der untadelhaften Aufführung deren Inwohner); dále odvrácení nebezpečí ohně a povodně, čistění ulic a silnic a udržování jejich schůdnosti, starost o přiměřené

ceny prostředků životních, zachovávání řádu ve skladištích dříví, zamezování libovolného zvyšování cen a mzdy se strany řemeslníků a jiných živnostníků, „krocení svévole a výstředností čeledi, na kterou všude třeba si stěžovati,“ dozor nad udržováním pořádku v hostincích, sklepích, krčmách a jídelnách ve městě a konečně bdění nad dodržováním všelikých policejních zákonů bez rozdílu. Jak patrně, vypočtené záležitosti, až na některé výjimky, náleží k oboru moderní policie, o čemž svědčí srovnání již s policejním řádem z r. 1776 a následujícími. Podotknouti dlužno ovšem, že výpočet tento nemá patrně býti taxativní, nýbrž v první řadě příkladný, že má na mysli jen věci právě nejnaléhavější; proto také nelze naprosto mluvit o nějaké systematičnosti: kategorie důležitosti zásadní a rozsáhlé vedle jednotlivostí až do malichernosti jdoucích, mimo to ony tak povšechně stylisované klausule o dozoru nad stavem obyvatelstva a bdění nad dodržováním všelikých „policejních“ zákonů bez rozdílu.

Velmi důležitým jest oddíl druhý, v němž stanoví se postavení příštího policejního ředitele. Především uvádí se potřeba, aby policejní ředitelství bylo vzato v bezprostřední nejvyšší ochranu „als ein ihrer Wesenheit nach fast allgemein verhasstes Amt“ a aby tudíž dostalo se přednostovi jeho téhož postavení jako bezprostřední dvorské komisi, aby totiž nebyl podřízen žádnému vyššímu úřadu, nýbrž jen zeměpánu samému. Zároveň má mu býti podřízen celý dosavadní bezpečnostní aparát — „zugleich wäre sowohl der hiesige Stadt-Magistrat, das Stadt und Landgericht, das gesammte Sicherheits- und Polizei-Personale mit dem Rumorhauptmann & den Reggs Profossen, dann die Rumor Tag & Nacht Wache künftig an die P. Direktion zur Befolgung deren an ein — so andere erlassenen P. Verordnungen mit der behörigen Subordination u. Partitionsleistung anzuweisen.“

Zemské vládě dolnorakouské má býti přikázáno, aby nařízení od policejního ředitelství vycházející jménem svým příslušným úřadům vydávala a jemu i jinak všeliké podpory poskytovala. Prostřednictvím vlády zemské zvláště má se přikázati krajským úřadům v zemi „die ohnfehlbarste Vollziehung deren von der P. D. erhaltenden Verordnungen.“

¹¹⁶⁾ Archiv ministerstva vnitra IV. M. 1. K. 1082.

Dvorské vojenské radě nebo vídeňskému městskému a generálnímu komandu budiž nařízeno, aby policejnímu ředitelství na písemnou nebo ústní rekvisici jeho prokazovala se vojenská assistence. Podpora policejního ředitelství, hlavně udílením potřebných zpráv, měla býti nakázána též úřadům finančním prostřednictvím dvorské komory a ministerské bankodeputace; i na prokurátora finančního mělo míti policejní ředitelství vliv, a to tím způsobem, že mohlo mu býti uloženo prostřednictvím vlády zemské, aby stihal toho, kdo překročí některé policejní zákony, což bylo namířeno hlavně na osoby z vyšších stavů. Fiskál měl podati pak policejnímu ředitelství o výsledku zprávu. —

Pokud jde o organizaci úřadu, navrhováno, že by bylo nejpřirozenější, aby se úřad policejního ředitele udělil dosavadnímu náměstkovi místodržitele zemské vlády, „který bez toho jest takto zbytečným“; pro případ, že by úřad ten byl udělen někomu jinému, mohl by „zu Vermeidung der Anstände und Schwierigkeiten“ policejní ředitel býti povýšen do stavu panského a býti jmenován skutečným dvorním radou u dvorské kanceláře s tím, že by mu bylo prominuto, účastniti se pravidelných zasedání a také mu nepřidělen žádný referát, kromě důležitých záležitostí policejní správy vídeňské se týkajících.

Agendu policejního ředitelství měli vésti vládní radové, sekretáři kanceláře a policejní personál, který dosud pod aegidou zemské vlády ji vedl, nyní ovšem pod řízením policejního ředitele. Kromě toho pak měla tomuto ponechána býti možnost, aby mu dle pololetní dohody s místodržitelem byli přikázáni i jiní radové a sekretáři; úředníci ti však měli mu býti přidáni pouze k podávání dobrozdání, po případě provádění jeho nařízení — on sám neměl býti vázán, aby většinou se podrobil, a také nemusil sdělovati jim záležitosti tajné, nýbrž jednati dle vlastního uznání a záležitosti takovéto expedovati tajně vlastní kanceláří bezpečnostní; měl míti jen povinnost, aby takovéto důležité a tajné věci sděloval měsíčně v protokole dvoru k nejvyššímu schválení.

Návrh takto akcentuje naprosto princip personální, jež zásadně a důsledně staví naproti dosavadnímu kollegiálnímu

jednání, které bylo zvykem především u bezpečnostní komise. Ovšem, že zde zásada opačná soustředěním tak veliké moci v ruku policejního ředitele, pouze zeměpánu podřízeného, provedena s důsledností tak krajní, s jakou se tak nestalo ani za Josefa II., jež ji povýšil za vedoucí. Ale jest to aspoň projev zdravé reakce proti nepřirozenému systému kollegiálnímu v policejní správě, jako jím jest pozdější, rovněž anonymní návrh z r. 1780. —

Přednesení dvorské kanceláře ovšem nejenom nepřistoupilo na soustředění tak veliké moci v ruku jednotlivce, nýbrž zvrátilo i zřízení samostatného policejního ředitelství vůbec, proti němuž, jak patrno z vlastnoručního biletu, s nímž návrh dvorské kanceláři doručen, zásadního odporu u dvora nebylo.

Zajímavé jsou důvody, jimiž odmítavé stanovisko motivováno. Dvorská kancelář uvádí k bodu prvnímu návrhu, podávajícímu přehled agendy pol. ředitelství, že anonymus vlastně nepodává ani nejmenšího nového (což jest správné, pokud se týče výpočtu předmětů, jež návrh policejnímu ředitelství přikázal — bod tento nebyl vůbec nejsilnější stránkou memoranda), nýbrž že všechno, co autor novému pol. ředitelství přikázati chce „dermahlen und seit unfürdenklichen Zeiten“ obstarává vláda zemská jakožto politický úřad a že nad tím krom toho i sama dvorská kancelář vede vrchní dozor.

„Jejímu Veličenstvu samému jest známo, že vláda vekeré tyto záležitosti zastává v dobrém pořádku, sama nebo svými komissemi, jako komisi bezpečnostní, požární, drahotní, řemesnickou a jinými, a to do písmene dle předpisů a nejvyšších resolucí pro veškeré obory policejní již stávajících. Vláda dala si vždy pečlivě záležeti, aby záležitosti policejní (das Polizeigeschäft) nejen ve Vídni, nýbrž v celé zemi v nejlepším pořádku udržovala a příkazy dvorské kanceláře rychle a exaktně prováděla — „wenigstens ist dieser Hofkanzlei das widrige nicht bekannt“.

Doznává se sice, že jsou tu některé nedostatky, ale nepokládají se za podstatné a omlouvají se rozsáhlostí policejní agendy; a co ujde pozornosti tolika úředníků, to zajisté sotva bude moci s takovou dokonalostí zastávati jediný policejní ředitel.

Již z toho patrně, kterak dvorská kancelář zneuznává hlavní princip návrhu, centralisaci, o kterou se všechno točilo; vidí v návrhu dokonce affront pro zemskou vládu a útok na její dosavadní působnost.

Z dalšího jest patrné, že dvorská kancelář nebyla si, aspoň v tomto okamžiku ani vědoma zvláštních potřeb policejní správy velikého města: naprosto totiž neuznává potřebu eximovaného jeho postavení a vytýká s nelibostí, že dle návrhu má se oddělití město Vídeň se svým obvodem od ostatní země, která má zůstatí nadále pod zemskou vládou: tak zavedeny budou v řízení policejním různé zásady a vznikne takřka dvojí různá policejní správa v téže zemi, z čehož nevyplyne nic jiného, než omyly a nepořádky ke škodě obecného dobra, kdežto vláda zemská přece právě v celé zemi rakouské snaží se správu policejní (míněna zde ovšem ne pouze policie v moderním smyslu, nýbrž správa politická vůbec) vésti jednotně.

„Z těchto závažných důvodů, a jelikož navrhovatel zamýšlí dát prováděti veškeré záležitosti dle dosavadního zvyku již beztak stávajícími rady a sekretáři i na dále, vládě pak pouze ponechati péči o potraviny, chléb, dříví, maso, dosavadním pak oddělením (komisím) samotným žádné výtky učiniti nedovede, nýbrž naopak dobrý chod jejich jednání mlčky potvrzuje a tudíž vlastně nic nového kromě vrchního ředitelství nenavrhuje, neshledává se ani nejmenší potřeby nebo prospěchu, proč by správa policejních záležitostí zvláštnímu ředitelství a takřka oddělenému úřadu měla býti svěřena, tím spíše, ano lze již napřed míti přesvědčení, že mezi tímto ředitelem a vládou nebude nijaké jednoty, že jednání a práce budou zbytečně rozmnožovány, opatření a expedice, začasné odkladu netrpící, zdržovány, nebo vládou zastaveny a pozměňovány, a tak pouze nepořádky, otrěsy a omyly působeny.“

Vytýká se dále, že by asi autor sotva návrh tento byl podal, kdyby byl předvídal, že navrhované policejní ředitelství má býti závislé na vládě a dvorské kanceláři, jak to v uvedeném vlastnoručním biletu se stanoví.

Pokud se týče návrhu, aby určité úřady byly policejnímu řediteli podřízeny nebo k assistenci poukázány, nachází dvorská kancelář také námitky, předvídaíc nesčíslné šrůtky, překážky

a obtíže („unzählige Anstössigkeiten, Hindernisse und Schwierigkeiten“) se strany dvorské vojenské rady, dvorské komory a bankodeputace, ano i vlády samé „wider die Ansinnungen der P. D.“ a to tím spíše, ana ani vláda, která přece sama zeměpanským úřadem jest, všelikým konfliktům s těmito dvorskými úřady nedovede se prý vyhnouti.

Dvorská kancelář dokonce viní anonyma ze sobeckých záměrů že chce získati vysoké důstojnosti pro policejního ředitele žádané pro sebe: a sice hodnosti panského stavu, skutečného dvorního rady a zvýšeného platu; dle jeho mínění patrně pro nový úřad nikdo jiný lépe než on sám by se nehodil. I dokonce podezřívá se navrhovatel, že chce si úřad svůj zaříditi pohodlně, neboť „záměrem jeho jest, získati si autoritu, největší tíhu práce však oněm komisím, které dosud tu či onu policejní záležitost obstarávají, i na dále ponechati.“¹¹⁷⁾

Ještě podivnější zve se myšlénka, aby se policejnímu řediteli někteří radové přidali, on však přes to nebyl povinen podržovati se většině jejich hlasů. Pokládalo se to při běžném řízení kolegiálním za něco neslýchaného: „eine solche Activitaet besitzt nicht einmal der Statthalter“, a prohlašuje se proto „za tím méně radné, aby v tak škodlivých případech (in so schädlichen Vorfällen), jaké se v policejních záležitostech často vyskytují, byla dána policejnímu řediteli taková moc, aby jediná hlava, třeba by se jí přiznala poctivost a schopnost, přece jen z nějakého předsudku nebo nedostatečné zkušenosti nejpovážlivější chyby a nepořádky způsobiti mohla. Nepomohlo by pak nic, kdyby záležitost v měsíčním protokolu byla uvedena v nejvyšší známosti, ježto by pak již chyba se byla stala...“

Konečný úsudek dvorské kanceláře jest tudíž naprosto zámítavý: „Da nun also weder nützlich noch nothwendig erachtet wird, eine eigene P. Direction aufzustellen, und das höchste Aerarium mit neuen diesfalls auszulegen

¹¹⁷⁾ Není pochyby, že dohady dvorské kanceláře, pokud se týče ambicí navrhovatelových, nebyly správné. Návrh sám jeví se ve světle pozdějších událostí daleko méně sobeckým, než zdá se kanceláři. Není arci vyloučeno, že při celé té věci hrály úlohu i osobní ambice a rivality, leč význam jejich v zákulisí skrytý lze dnes již těžko odhadovati a pro vývoj instituce zůstal nerozhodným.

kommenden, nicht kleinen Besoldungen zu belasten, so ist die Hofkanzlei des Erachtens, dass von diesem Project gar kein Gebrauch zu machen wäre.“

Celkem lze říci že, třeba anonymus návrhem svým, nepochybně dle vzorů cizozemských zhotoveným, hodlal chefu policejního ředitelství v residenci přikázati pravomoc příliš velikou, a tím nepochybně přestřelil, i dvorská kancelář zneuznala pravý význam policejní správy ve velkém městě a nutnost její centralisace. Dvorská kancelář návrh ten úplně zamítá, což nelze nazvati správnou cestou; daleko správnější by bylo bývalo, vybrati si z něho, co bylo zdravé a navrhnouti přiměřené opravy, neboť policejní aparát vídeňský nebyl ani zdaleka na té výši, na které zdál se býti dle přednesení dvorské kanceláře. Nejlepším dokladem toho byly stesky, pronášené zemskou vládou brzy potom v podání jejím z r. 1771, jímž zahajuje se jednání o reformě z r. 1776; že ani po reformě té, pokud vůbec ještě zbytek bývalého projednávání kolegiálního ve věcech policejních zůstal, o řádné soustavě policejní nemohlo se mluvit, dokazuje zdrcující kritika v memorandu z r. 1780.

* * *

Návrh anonymův, který přes různé nedostatky své obsahoval přece jen zdravé jádro, zůstal takto neprovedeným pro zásadní odpor dvorské kanceláře. Nicméně nezůstal marným, neboť ani dvorská kancelář nebyla s to, aby otázku reformy policejní soustavy vídeňské učinila bezpředmětnou. Znamenal nový popud opravný, který konečně přece jen padl na úrodnou půdu, uvedl otázku zlepšení veřejné bezpečnosti v sídelním městě opět po proudu a tenkrátě již definitivně.

Císařovna návrh na zřízení policejního ředitelství totiž a limine nezamítla, nýbrž, vracejíc dobrozdání dvorské kanceláři, nařídila, aby vláda zemská zhotovila v ý t a h ze všech nařízení, u věcech policie vůbec vydaných, současným poměrům přizpůsobený v soustavném uspořádání — jak praví vlastnoruční poznámka na rubu citovaného přednesení dvor. kanceláře: „die Kanzlei hat der nō. Regierung aufzugeben, dass selbe alle von dem Polizeiwesen in allen dessen Theilen erflossenen, älteren und neueren M ā n d a t a u n d V e r o r d n u n g e n sammeln

und aus dieser in einer jeden Gattung des Polizeiwesens eine den jetzigen Umständen angemessene Beschreibung verfassen solle,“ — kterýžto měl býti pak císařovně předložen za účelem konečného rozhodnutí.

Dvorská kancelář i vláda zemská patrně zalekla se veliké námahy (jednalot se zde o soupis veškeré rozsáhlé legislace správní, an jak víme, pojem policie v dnešním smyslu nebyl ještě běžný), a referát již 15. dubna 1768 podaný prohlašuje, že by soupis takový, který by vyžadoval doby několika let, nebyl valně užitečný, ana ze starších nařízení mnohá jen z okamžité potřeby byla vydána; ostatně sbírá prý kancléř veškerá nařízení „in publicis et politicis“ od slavného nastoupení J. Veličenstva, což přikázanou sbírku úplně nahraditi může.

Co na toto přednesení bylo rozhodnuto, není nám z pramenů přímo známo. Víme z pozdějších referátů, že vyjednávání pokračovalo dále. Rozhodného v nejbližší příštích letech nebylo usneseno nic; patrně věnována byla práce instancí všestrannému studiu reformy policejní a to hlavně za příbrání vzorů z jiných zemí.

Zatím však množily se stížnosti na špatný stav policie vídeňské. V lednu r. 1769 jednáno bylo ve státní radě o opatřeních navrhovaných vládou zemskou „gegen die Auffhaltung des lüderlichen und herrenlosen Gesindels“ a k návrhu rady státní rozhodla císařovna: „da aber solche (t. j. navrhovaná opatření) nicht hinreichend sind, so wird sich die Staats-Wirtschafts-Deputation die Zustandebringung einer besseren Polizey-Einrichtung, die Ausrottung des Müssigganges und alle dahin einschlagenden Anstalten zum vorzüglichen Augenmerck nehmen“ (Akt st. r., č. 359 ex 1769.)

Co ve věci dále se stalo, není ze spisů patrné.

6. Reforma vídeňské policejní správy z r. 1776, základ moderní policejní organisace rakouské.

A) Návrhy vlády zemské.

Jest těžko říci, jak dlouho by se bylo asi vlekle jednání, způsobené anonymním návrhem na zavedení policejního ředitelství ve Vídni, a k jakým by bylo vedlo výsledkům. Zdá se však, že nebylo by k nim došlo tak brzy, kdyby nebyl přišel konkrétní návrh

z místa povoláného. Impuls ten přišel tentokráte cestou úřední a sice z dola. Byla to sama zemská vláda dolnorakouská, která r. 1771 vystoupila s návrhem nové policejní organizace vídeňské. V jaké spojitosti byl tento vládní návrh s jednáním o reformu policejní na základě anonymního memoranda z r. 1767 nelze zjistit. Patrně jest jen, že návrh tento vyplývá z jednání již dříve vedeného, a že znamená rozhodný pokrok. Pokud ovšem k němu dán byl popud shora, snad sdělením francouzských vzorů dvorskou kanceláří (což lze usuzovati z jistých okolností), nemůžeme dnes přesně rozhodnouti; zdá se však, že hlavní podíl náleží přece jen vládě zemské, která byla poměrům bližší.

Faktum jest, že policie vídeňská, jak reorganizována r. 1751 a 1754, nebyla nikterak na výši situace, jak záhy dokazují zdůvodněné stesky, a není pochyby, že jen sedmiletá válka způsobila stagnaci v dalším díle reformy její.

Nový návrh vládní znamenal neobyčejný pokrok po každé stránce. Především nutno vytknouti, že návrh tento co do pojetí policie jak ve věci tak i v pojmenování stojí na stanovisku moderním, a to zcela vědomě; význačným a charakteristickým příznakem jeho jest rozhodné opření se o policejní soustavu pařížskou.

Návrh vlády zemské z r. 1771 podotýká předem, že prvním požadavkem nápravy, důležitějším než sepisování instrukcí, jest úprava personálií (t. j. opatření řádného a dostatečného personálu); dovozuje se, „dass es der Polizey an guten sowohl älteren als neueren Verordnungen über was immer für Theile gar nicht gebreche, der ganze Fehler beruhe bloss auf der Unterlassung der diesfälligen Ausübung, welche einzig u. allein dem Abgange geschickter und zureichender Beamten, die hierüber zu wachen hätten, zuzuschreiben wäre“.

Navrhuje se tudíž předem náprava aparátu úředního, který má býti podkladem pro vyměření a rozdělení agendy. Na rozdíl od doby dřívější, kdy hleděno výhradně k šetření eráru a zanedbávala se vůči věci této kvalifikace, kdy mělo se za to, že dobré instrukce dovedou nahraditi, co nedostává se na spůsobilosti úřednictva, pozorujeme, že nyní stejná váha klade se na osobní kvalitu; žádají se odborné vědomosti (die zu dem Polizey-Fache un-

entbehrlichen Kenntnisse) a „osvědčená poctivost“ (eine bewährte Redlichkeit). Ježto třeba voliti pro tato místa dovedné lidi, nutno je dostatečně platiti, aby tak „stávající a ještě snad příště vydávaná nejvyšší nařízení s větší jistotou a náležitou rychlostí byla prováděna.“

Doporučuje se jistá dělba práce a určitý stupeň samostatnosti, aby úředníci policejní v nepatrnějších věcech obořili se bez zdlouhavého řízení u bezpečnostní komise (dass anstatt jede Kleinigkeit auf die Polizey-Coon. zu überbringen und zur Beendigung den Schluss derselben abzuwarten, alles was nicht von grösserer Erheblichkeit wäre, gleich auf der Stelle abgethan werde). Důležitou novotou jest, že noví „policejní úředníci“ (Polizey-Beamte) mají se rozsaditi po okresích. Takovychto úředníků má býti 12 s platem 400 až 800 zl. Hlavou jejich jest nadzorce, jehož plat činí 2000 zl. (Vláda sama „omlouvá vysoký plat jeho“ tím, že ve dne v noci nemá pokoje a mimo to ani vyhlídky na postup. Náměstkem naddozorcovým jest „adjunkt“, jako naddozorce úředník konceptní s vyšší kvalifikací a platem 1000 zl. Hodnota tato vyvinula se též v době od reformy 1754 uplynuvší praktickou potřebou. S osmi protokolisty, jimž vyměřuje se plat 400 až 800 zl., činí navrhovaný status 22 osoby, úhrnný náklad rozpočten na 15.000 zl.

Vláda žádá zde co do počtu osob méně než r. 1753; za to platy jsou nepoměrně zvýšeny, patrný to následek špatných zkušeností s bíděně honorovanými silami. Zřízení úředníků z povolání místo posavadních funkcionářů, jimž úřad tento byl jen přítěží, jest ovšem nedocenitelným pokrokem.

I rozdělení správních okrsků učinilo v návrhu vlády pokrok k lepšímu. Město sice tvoří jako tehdy 4 čtvrti, za to však rozsáhlá předměstí, která r. 1754 rozpadávala se pouze ve dva obvody, mají nyní tvořiti osm okresů a to bez ohledu na to, jsou-li poddána bezprostředně městu nebo tvoří-li obvody samostatné. Pro toto rayonování teritoriální byl vedle vzrůstu obyvatelstva (r. 1775 čítal obvod tento již na 200.000 duší) bezprostředním motivem vzor francouzský, který byl též přijat pro rozsazení úředníků po okresích a pro nadání jejich jistou samostatností (přednesení dvor. kanceláře ze 16. ledna 1773:

„so schlägt die Regierung nach französischem Muster die Anstellung von 12 Polizeiaufsehern vor, 4 für die Stadt mit 800, 8 für die Vorstädte mit 600 Fl. Gehalt. In Paris ist die ganze Stadt in 20 Quartiere getheilt, denen ein „commissaire du quartier“ vorsteht, dieselben entscheiden nur geringere Sachen, die wichtigeren müssen vor den lieutenant de police gebracht werden. Wir theilten nun Wien in 12 Rayons und stellten jedem den Polizeiaufseher an die Spitze“. „Es ist sehr wichtig, dass den Polizeiaufsehern die Gewalt eingeräumt werde, Fälle von kleinerer Wichtigkeit auf der Stelle zu ordnen, grössere aber unbedingt an den Oberaufseher zu melden. Um allen Zweifeln vorzubeugen, sind diese Fälle in den Instructiones namentlich anzuführen.“)

Dle intencí navrhovatelů měla policie konati i smírčí funkce, též dle vzoru pařížského, čímž mělo ubýti práce soudům („dass ... in Hinkunft jedermann in dem Bezirke sich in jedem Falle mit Ausnahme der alleinigen ordentlichen Rechtsstreitigkeiten am ersten an sie zu wenden habe.“)

Dozorci mají ve svých okresích bydleti, jak vyplývá z jejich určení a mají jim tudíž v obvodech těch býti příkázány byty.

Za pomocníky policejních úředníků ve městě navrhovalo se zřízení podkomisařů měšťanských s opětnou slevou daně živnostenské („welche sie schon einmal im J. 1754 von Baron Mannagetta zugestanden gehabt hätten“). V samostatných předměstích měly pomocné síly jako dříve býti obrány z orgánů samosprávy tamější. Vláda navrhuje mimo to udílení mimořádných menších odměn za zvláštní dovednost ku povzbuzení úředních orgánů.

Význačné jest, že vláda upozorňuje na důležitost „tajné policie“ a slibuje „sie werde ihr Hauptaugenmerk auf die für unentbehrlich gehaltenen geheimen Kundschaften oder sogenannten „mouches“ ... richten“.

Konečně navrhuje se reforma dosavadní strážce, o které pronáší se velmi nepříznivá kritika (— welche, obzwar sie sehr hoch zu stehen kommt, doch beinahe gänzlich unbrauchbar sei —).

B) Návrhy dvorské kanceláře.

O prvním tomto návrhu vlády jedná přednesení dvorské kanceláře z 11. října 1771, na které dostalo se jí však pouze vyřízení císařovny, že mají býti předloženy návrhy instrukcí, které vláda nepředložila, hodlajíc, jak z návrhu jejího plyne, vyčkati rozhodnutí o personaliiích. Tímto způsobem však zdržela se věc skoro přes celý rok 1772, takže dvorská kancelář teprve 16. ledna 1773 mohla o návrhu vlády a přiložených instrukcích referovati. Průtah nastal proto, že ve státní radě (sr. akt st. r., č. 3496 ex 1771) nejvyšší kancléř hrabě Hatzfeld z úsporných důvodů, pokládaje navrhované rozmnožení platů i personálu za přílišné, navrhoval omezení obého, čímž celá tendence reformy ohrožena. Vydána tudíž pouze resoluce císařská datovaná z 9. listopadu t. r., aby především předložen byl generální plán na zlepšení policie vídeňské; tento plán a návrhy instrukcí pro úředníky zadány vládou teprve 23. prosince 1772.

V přednesení svém dvorská kancelář tentokrát staví se úplně na stranu zemské vlády, potvrzujíc výmluvně, že vada neleží v nedostatku předpisů, ale v nedostatečnosti personálu, nad prováděním jejich bděcího a hlavně platů jeho.

„Die Regierung hat die Ursache des Uebelstandes bei dem Polizeiwesen richtig aufgeklärt und ganz wohl bemerkt, dass von Seite der Gesetzgebung nicht das Mindeste ermangle, hingegen ist es nur die Unzulänglichkeit des Polizeipersonalis und die ungenügende Salariirung desselben, was das Hauptgebrechen bilde. Es gibt Patente und Anordnungen genug, nur ausgeübt werden sie nicht Es ist daher nichts anderes mehr nöthig, als dass diese Gesetze nicht übergangen, sondern auf das Möglichste in Vollzug gesetzt, derenselben genaue Befolgung versichert und die Uibertreter unnachsichtlichst bestraft werden.“

„Es muss also vorzüglich auf die Exequir- und Befolgung der Geboten gesehen werden und dies kann nicht anders als durch eine beständige, getreue, immer gleich wachsame und auf alle diejenigen sich gleich verbreitende Aufsicht erreicht werden, die diesen Gesetzen zu unterliegen haben; dazu sind aber hinreichende Beamten nöthig. Und gleichwie nicht leicht

ein Amt zu finden sein wird, wo derjenige, der es bekleidet, so vielen Gelegenheiten der Parteilichkeit und Bestechungen und des Eigennutzes ausgesetzt ist, als eben in dieser Linie, so fordert die politische Klugheit, geschickte, ehrliche und treue Subjecte auszuwählen und denselben ein hinlängliches Einkommen einzugestehen, damit bei ihnen der Reiz zu unerlaubten Unnflissen, Ausschweifungen und Excessen keinen Eingang finden möge. Je wichtiger der Vortheil ist, welchen eine wohleingerichtete Polizeiverfassung nicht nur dem Ganzen sondern auch allen einzelnen Theilen einer großen Stadt verschaffet, und je unzweifelhafter dieselbe die Grundlage der allgemeinen und Privatsicherheit, ja überhaupt der Glückseligkeit der Einwohner heißen muss, desto weniger muss hiebei die Beköstigung in Anstand gezogen und die hierunter nöthigen Verbesserungen wegen eines mehreren Aufwandes zurückgelassen werden. In Paris ist freilich eine musterhafte Polizeiverfassung, sie verschlingt aber jährlich 100.000 Fl., wogegen bei uns man darauf bloß 6300 Fl. verwendet. Es läßt sich also eine Verbesserung des Polizeiwesens nur dann denken, wenn der status personalis erhöht und größere Besoldung bewilligt wird.“

Jinak prý by nezbylo, než ponechati všecko ve statu quo, vládě ještě jednou připomenouti všemožné dodržování policejních nařízení a také policejní personál ku přesnému plnění povinností co nejostřeji napomenouti. Tento prostředek dvorská kancelář ovšem sama neuznávala za dostatečný, uvážíme-li, co o kvalitě stávajícího personálu v referátech bylo řečeno.

Slova referátu dokazují jasně změnu v nazírání od r. 1753 u dvorské kanceláře. Poznání, že přílišná šetrnost není na prospěch, svědčí, oč výše cení se nyní řádná soustava policejní v residenci; směrodatným byl pro tuto změnu názorů rozhodně také příklad pařížský. Důvodem, že hleděno k náležitě kvalifikaci personálu, byly i smutné zkušenosti z vlastního resortu. Nelze zapominati, že r. 1773 nalézáme se v Rakousku přec jen teprve ve stadiích vývoje soustavy bureaukratické, jejíž ustálení vyžaduje mnohých zkušeností; pojem státního úředníka z povolání

není ještě patřičně vyhráněn; jakž takž sice již u úředníků vyšších, nikoli však u úřednictva nižšího: poměr jeho ku státu připomíná daleko spíše ještě obyčejný poměr námezdní než povolání, kladoucí na nositele svého jisté osvětové i společenské požadavky, odpovídající jeho veřejnému postavení a autoritě. Tak schází na př. v našem případě policejním úředníkům ještě zaručená doživotnost a nárok na zaopatření pro případ neschopnosti ku práci, hlavní to podmínky, aby úřad stal se výhradním povoláním životním. Pokrokem jest též ocenění zvláštní policejní organisace pro velkoměsto, jejíž význam dvorskou kanceláří zneuznáván ještě r. 1768. — Dvorská kancelář tudíž doporučuje naskrze nákladný sice, ale užitečný návrh vlády zemské; přijímá rozdělení města i předměstí ve 12 obvodů,¹¹⁸⁾ rozsazení policejních úředníků po obvodech těch a nadání jich větší samostatností. Místo navrhovaného titulu „policejních úředníků“ volí se titul „dozorců“ (Polizei-Aufseher), jenž zaveden byl již 1754 a jenž v přítomném návrhu vlády zemské též jako eventuální se vyskytuje. Hodnost nových dozorců má býti vyšší než protokolistů, jichž hodnost rovná se kancelistům. Zvláštní váha klade se na kvalifikaci osobní.

Již povšechně kladou se na kandidáty úřadu tohoto značné požadavky: „Zu dem Amte eines Polizeiaufsehers sollen nur solche genommen werden, welche die unanstelligste Lebensweise, die bescheidenste und mäßigeste Gemütsart und anständiges, höfliches, gesittetes Betragen aufzuweisen haben,“ prohlašuje vláda zemská ve zmíněném svém návrhu. (Že zásady tyto zůstaly

¹¹⁸⁾ Obvody předměstské vypočítávají se takto: I. Leopoldstadt und Jägerzeile (nynější okres II.); II. Landstrasse, Weissgerber, Erdberg (nyní okr. III.); III. Wieden, das Starhembergische Freihaus, die Schleifmühle, der Laurenzergrund, St. Margarethen, Nikolsdorf, Matzleinsdorf, Rampersdorf, Hungelbrunn, Hundsthurm (nyní okr. IV. a V.); IV. Die Laimgrube, die Windmühle, Mariahilf, Gumpendorf, St. Magdalengrund und die fünf und sechs Häusel vor der Linie (nyní okr. VI., část VII. a XIV. i XV.); V. St. Ulrich obern und untern Guts (nyní v okr. VII.); VI. Der Spittelberg, die Josefstadt, das alte und neue Lerchenfeld und der Strozische Grund (zbývající část okr. VII. a sousedící s ní okr. VIII.); VII. Die Alser- und Währingergasse, der Michelbairische Grund und Himmelfortgrund (nyní levá část IX. okresu); VIII. Rossau, Thury, das Lichtenthal, der Althannische Grund und Himmelfortgrund (pravá část IX. okr.).

trvalými, dosvědčuje pozdější podání vlády [ze 17. září 1773], kdy věc nachází se již ve stadiu pokročilejším; tu uvádí se „dass alles auf die Redlichkeit und Geschicklichkeit der ausübenden Organe, also der Bezirksaufseher ankomme. Deswegen hat auch die Regierung bei der Auswahl der Subjecte die größte Sorgfalt angewendet.“)

Pokud se kvalifikace týče, klade návrh dvorské kanceláře, jímž návrh vládní se částečně mění a doplňuje, velký důraz na znalost „záležitostí policejních“, (Kenntnis der Polizeigrundsätze eines wahren und vernünftigen Begriffs der landesfürstlichen Anordnungen, auf deren Befolg sie wachen sollen), dále znalost francouzského a vlášského jazyka „wegen der so vielen von beiden Nationen sich hier findenden Fremden.“¹¹⁹⁾ „Studia juridica“ nejsou nutna, uvádějí se jen jako obzvláštní přednost u dosavadního adjunkta vrchního policejního dozorce, který prý i policejní vědy prima classí absolvoval. S kvalifikací ostatních stávajících úředníků nevypadalo to patrně příliš skvěle, neboť se praví, že jest obava, že z nich žádný, aneb jen velmi málokterí všem těmto podmínkám vyhoví, „darum ist bei der Besetzung der Polizeiaufseherstellen keine Rücksicht auf sie zu nehmen und nöthigenfalls sämtliche Stellen mit neuen Subjecten zu besetzen.“

Navrhuje se docela, aby se jim ponechaly dosavadní platy „ad dies vitae“ a aby byli používáni dle svých schopností k jinakým službám.

Výměra platů nových úředníků přijímá se tak, jak vládou stanovena, celkem 15.000 zl., nečítajíc v to vydání mimořádná na zvláštní odměny a na policii tajnou, ani náklad na měšťanské podkomisaře.

Návrh dvorské kanceláře došel již 13. února 1773 schválení císařovny, s jedinou modifikací, aby město Vídeň na útraty nového zřízení přispívalo ročně 4000 zl. K dodatku tomuto došlo k návrhu státní rady (sr. akt st. r., č. 74 ex 1773). Státní rada prohlašuje, že jest celá přesvědčena

¹¹⁹⁾ Že cizinci, kteří kol poloviny 18. stol. ve Vídni meškali, byli převahou příslušníky národů románských, dokazuje na př. i passus ze satyrické básně o Vídni asi z r. 1740 (kterou sděluje *Schrank* I. 152): „Viel Spanier, Welsche und Franzosen.“

o dosavadním nedokonalém opatření vídeňské policie a plynoucí z toho nutnosti, zavést zlepšení; pokračuje pak: „und hält den Gegenstand so wichtig, daß man auf den hierzu erforderlichen Aufwand ebenmäßig einzurathen sich verpflichtet sieht, mit dem Beisatz jedoch, daß solchen das Aerarium nicht allein zu tragen, sondern auch die Stadt Wien, die von einer guten Polizey den größten Nutzen ziehet, etwa mit jährlichen 4000 Fl. hierzu zu concurrieren hätte.“ (U státní rady měli o stavu vídeňské policie velmi špatné mínění: bylo tam poukazováno k tomu, že dle zkušeností skoro u žádné vraždy neb krádeže pachatel se nezjistí. A spoluvladař císař Josef při jiné příležitosti připojuje vlastnoruční notu: „Ich glaube, daß hundert Fälle bewiesen haben, daß unsere wienerische Polizey wenig oder gar nichts taugt. Man hat darüber Versuche angestellt, aber fruchtlos“ — akt st. r., č. 2146 ex 1773 —). Vůbec odhadovali ve státní radě správně, že zvýšení nákladu na policii nebude činiti pouze 8700 zl., jak mínila dvorská kancelář, nýbrž aspoň 12.000 zl., ježto přibudou pense některých úředníků málo schopných, náklady na policii tajnou, remunerace atd., takže celkový náklad činiti bude aspoň 18.000 zl., při čemž nebrán ještě ani ohled na zvýšené náklady stráže. Návrh na účast Vídně při nákladech na policii měl krýti vyplývající z toho úbytek; na hrazení útrat tak zvaných „mouches“ a remunerace mělo se použití peněz z pokut policejních.

Co se obsazování míst týče, přenechává resoluce císařská zemské vládě volnou ruku, uvádějíc jen „daß Sie (sc. Regierung) sich verantwortlich machen würde, wenn es an der Beobachtung der Polizeygesetze künftig gebrechen sollte.“ K obsazování ovšem mělo se přikročiti teprv po definitivním dohodování instrukcí pro všechny kategorie úředníků a zřízců policejních. Instrukce předložené měly totiž býti vráceny vládě k opravě, resp. k doplnění ve smyslu návrhů dvorské kanceláře, což mělo býti provedeno co nejrychleji. Vláda pak měla podati své návrhy zároveň ohledně stráže bezpečnosti a jinakého podřízeného personálu, tudíž předložit „úplnou osnovu policie, při jejímž vypracování pak také na francouzskou soustavu policejní, před nějakým časem sdělenou, patričný zřetel brán budiž.“ Při provádění resoluce cí. z 13. února naskytly se opět různé pochybnosti, které

tlumočí vláda v podání svém ze dne 11. března 1773, s nímž současně podává žádané instrukce v opraveném znění, jak nařizeno bylo rozhodnutím císařovny. Dvorská kancelář věcí touto zabývá se v přednesení svém ze dne 10. dubna 1773.

Vláda chtěla ještě, aby úředníci policejní, kterým nebyla ještě zásadně přiřknuta doživotnost úřadu a pense, byli upozorněni, že nárok takovýto pomíjí i při malých opomenutích a zaviněnou neschopností ve službě. Věc tato byla ovšem více formálního rázu a snadno dala se spraviti.

Závažnějším bylo že, jak vláda uvádí, i zvýšené platy policejních dozorců zdály se nedostatečnými a že přes nejpečlivější námahu nebylo prý lze naléztí schopné lidi, kteří by na podmínky nabízené byli přistoupili. Vláda tudíž navrhovala opětne značné zvýšení platů dozorců (4 ve městě po 1000, 8 v předměstích po 800 zl.), dovozujíc, že rozpočet tím stanovené maximum 15.000 zl. nepřekročí: „sollen die Beamten den Dienst versehen, müßen sie auch dafür bezahlt werden“. Ku zvýšení vážnosti nových úředníků navrhuje se kromě toho i zvelebení jejich titulu: „sie müßen Tittel und Rang haben, um zu imponieren“. Ježto prý ve Francii mají policejní komisaři hodnost „našich císařských radů“, doporučovalo by se, aby dostali titul policejní sekretáři a v hodnosti následovali hned po sekretářích vládních.

Dvorská kancelář na námitky vlády nepřistupuje, dovozujíc že odporuje jim skutečnost, že došlo tam již přes 100 žádostí, mezi nimiž i mnohé od posluchačů „policejních věd“. „Diejenigen wären besonders zu empfehlen“.

Zvýšení platů se neakceptuje a také ne vládou navržený titul policejních sekretářů a hodnost; přišli by tím v hodnosti před přisedící městského soudu; „das ist unthunlich, die letzteren, welche über so wichtige Sachen wie über das Leben und Tod des Menschen zu urteilen haben, können nicht dem Range den Polizeibeamten, die der Regierung untergeordnet sind, nachgestellt werden“. Na to nezbyvalo, pokud se týkalo policejních úřadů, než podati návrhy personalí, dále ovšem rozhodnutí otázku rozsahu agendy příštího policejního úřadu a vyjádřiti věc tuto v instrukcích a konečně učiniti návrhy na reformu stráže. Všechny věci tyto projednává vláda, byvši urgována dvorskou kancelář v přednesení z 13. srpna,

o němž dvorská kancelář referuje 17. září. Návrhy vlády zemské celkem akceptovány.¹²⁰⁾

Tím tedy bylo definitivně rozhodnuto o budoucím postavení policejních dozorců, na nichž nová soustava policejní jest založena. Ježto dozorcí jsou tak důležitým článkem policejní organisace, nutno význam jejich zvláště oceniti.

* * *

Dozorcí policejní, kterým u vývoji policejní organisace náleží tak důležité místo, byli zprvu při zřízení svém r. 1754 myšleni jen jako orgánové kontrolní, nikoli exekutivní. O instituci této dovidáme se z doby jejího vzniku poměrně velmi málo, z čehož jest patrno, jak malý význam jí v začátcích jejích byl přikládán. Exekutiva dozorců vyvíjí se velmi rychle praktickou potřebou, když jak měšťanští podkomisaři, tak ani vrchní komisaři se neosvědčují. Názor o významu jich velmi rychle se mění, jak dokazuje již návrh representace z ledna 1756, a při reformě z r. 1776 jsou dozorcí již základními pilíři celé policejní soustavy.

Charakter jejich jako odborných úředníků, jimiž byli ovšem už od počátku, akcentuje se nyní ještě ostřeji. Měrou nebyvalou zdůrazňuje se nyní osobní kvalita úředníků těchto. Mělo se při výběru jich dbáti zvláštní bedlivosti a hleděti na všestrannou kvalifikaci. Měliť míti nejen vědomosti odborné, především míti vystudované „policejní vědy“, dále znalosti jazykové, ale i co do charakteru měli se vyznamenávati naprostou bezúhonností. Ocenění jejich nachází pak projevu též ve zvýšených platech, čímž prolomena zásada krajního fiskalismu, až dosud platná.

Dozorcům policejním vyměřuje se reformou z r. 1776 značný obor samostatné působnosti a to jednak vůči komisi bezpečnostní, jednak i vůči bezprostřednímu jejich představenému, vrchnímu dozorcí. Směrodatným byl zde jednak bezprostředně vzor francouzský, avšak neméně i praktická potřeba, která uplatňovala se silou neodolatelnou, jak nejlépe patrno z pře-

¹²⁰⁾ V přednesení tomto dochází také k theoretickému rozkladu o pojmu policie, jež konečně i dvor. kanceláři přijat ve smyslu užším, moderním a k návrhům na reformu stráže.

cházení policejních funkcí od městského soudu na dozorce policejní. Odtud vyplývá i rozsazení jich po okresích, kdež mají bydleti a tím také nabýti patřičné lokální i personální znalosti.

Přihlédneme-li k funkcím dozorců, jak vyměřuje je policejní patent z 2. března 1776, seznáváme jasně i obor úkolů, vyměřený policejní správě v její nové podobě.

Obecně ukládá se dozorcům dbáti o to „damit in dem ihm anvertrauten Bezirke die landesfürstl. Verordnungen auf das genaueste vollstreckt, Ruhe, Ordnung, Sicherheit und öffentliche Anständigkeit gehandhabt, auch, so viel es erreicht werden kann, alles, was immer dem gemeinen und Privatwohle nachtheilig sein dürfte, gehindert werde“ (čl. 2. instr.)

Z povinnosti dozorců jakožto orgánů, které mají na starosti veřejný zájem, vyplývá nařízení, že mají přispívati těm, kdo potřebují okamžité pomoci, a má každý právo na ně se obrátiti. Podobného rázu jsou i jejich smírčí funkce. Zásada (vyslovená v § 24), že mají konati povinnost svou bezplatně, jest srozumitelná v době tehdejší, která u úřednictva ještě znala z velké části systém sportulí, kdežto právě policejní dozorcí reprezentují již pokročilejší stupeň správy úřední, kdy odměna úředníka záleží ve fixním platu.

Dozorcům podřízeny orgány samosprávné předměstí jim přikázaných a uložena jim v první řadě povinnost veškeré zaležitosti rázu policejního oznamovati (§ 4).

Pokud se týče jednotlivostí, tedy stanoví instrukce především, aby dozorcí dohlíželi na osoby, které lze pokládati „als die Pflanzschule der Missethäter und als die Hauptquelle aller Unordnungen“ a dovedli je rozeznávat od vlastního obyvatelstva. Nutno, aby rozeznávali především stálé obyvatele okresu, za druhé cizince, za třetí čeledi nezaměstnanou, za čtvrté řemeslné tovaryše bez místa, za páté ty, kteří nedovedou udati žádné řádné zaměstnání čili tuláky v pravém slova smyslu. Dozorcí mají obyvatele svých okrsků znáti a tudíž míti vědomost o všech změnách bytů (§ 5—7). Obnovují se proto přísně veškerá opatření, čelící k evidenci takovýchto změn, stanovená posléze v normálu z 22. dubna 1765, týkajícím se ohlašování cizinců i změn bytů. Ohlašování mají býti i podnájemníci (§ 8 a 10)

a nařizuje se součinnost majitelů a správců domů (§ 6 a 9), při ohlašování cizinců zvláště součinnost s předměstskými rychtáři. Pokud se týče čeledi, tedy stanoví se (§ 11 a 12), aby zamezila se zahálka její, aby vykazovala se řádným propuštěním a zakazuje se poskytovat jí bez řádného propuštění a povolení přístřeší a bráti ji do služeb. Obdobná opatření nařizují se ohledně řemeslných tovaryšů (§ 13), při nichž podotýká se ještě, že nemají se nezaměstnaní trpěti jinde, než ve svých útulnách nebo obdobných místech k tomu ustanovených. Co se týče konečně osob, které nemají vůbec zaměstnání, má dozorce hleděti je vyzvěděti, a dle stávajících nařízení proti nim zakročiti. K osobám takovým počítáni také kočující hudebníci, chodící po domech a hospodách a zpívající nábožné písničky neb modlící se modlitby a evangelia. Zaměstnání takové prohlašuje se za „podobné zahálce“ (§ 15). § 16 nařizuje zakročení proti žebrajícím dětem a proti jejich nedbalým rodičům, aby se návyku zahálky již v mládí předešlo.

Vedle těchto úkolů nejdůležitější obor činnosti dozorců jest starost o udržení čistoty a schůdnosti ulic a bezpečnosti obecnstva na nich. Zvláště zde nacházíme mnoho předpisů, které instrukci tuto činí již naprosto moderní, z nichž mnohé vyskytují se zde poprvé v legislaci naší a od té doby valně se nezměnily.

Dozorcí mají především pečovati, aby byly ulice čistěny, aby nebyla schůdnost jejich zamezována výklady zboží, hromaděním sudů, dříví atd., aby zamezeno bylo nebezpečí, hrozící při stavbě a opravách střech i sklepů, a ve všem dbalo se příslušných nařízení. Zodpovědnost ukládána majitelům a správcům domů (§ 17 a 18). § 19 nařizuje, že povozy smějí se zdržovati jen na místech jim vykázaných, § 20 až 23 zabývají se odvrácením nebezpečí při stavbách. Stavitelé, mistři tesařští a pokrývači mají každou práci oznamovati policii, aby mohla býti učiněna bezpečnostní opatření. Tam, kde by při velkých stavbách nebylo možno se vyhnouti, má s vědomím magistrátu nebo (v předměstích) vrchnosti ulice býti zatažena. Kde jsou přes noc otevřené jámy, mají býti ohrazeny šraňky a osvětleny svítilnami (§ 22). Kde se jedná jen o menší správký zdi nebo střech stačí, když k výstraze kolemjdoucích upevní se viditelné znamení, na příklad visutý kříž

atd. Jak patrně, zvláště posléze zmíněná nařízení která jsou nová, udržela se beze změny až podnes.

V celé instrukci vystupuje vůbec charakter policejního úřadu jakožto úřadu zabývajícího se především udržováním veřejné bezpečnosti měrou dříve nebývalou. Nyní není úkolem jeho starati se o záležitosti, které k předmětu tomu nepatří, avšak ode dávna ze zvyku pravidelně s péčí bezpečnostní bývaly spojovány, tak především předpisy o drahotě, záležitostech požárních nebo docela omezování přepychu. Ku podivu jest však, že instrukce z r. 1776 neobsahuje detailnějších předpisů o udržování veřejné mravnosti. Není však pochyby, že dozorcí policejní se věcí touto obírali a to velmi mnoho, jak svědčí memorandum z r. 1780. Úkol jejich ovšem i v tomto oboru dal se dedukovati z povšechně vyslovené povinnosti, starati se o veřejnou počestnost (öffentliche Anständigkeit). Naprosto mlčí instrukce o veřejném zdravotnictví. Policejním úřadům nedostávalo se tehdy také vlastních orgánů zdravotních, což napraveno teprve organizací z r. 1791. Ostatně v instrukci této řada věcí, které vláda původně navrhla, nenalezla místa, tak na př., aby policejní dozorcí dohlíželi za účelem zamezení požáru, dále aby měli dozor na prodej jedů, na cenu a kvalitu potravin, míry a váhy, na včasné večerní zavírání domů a hospod, aby nikdo nenocoval pod širým nebem, aby nebyl rušen noční klid, aby netrpěly se noční schůzky osob různého pohlaví, aby světily se neděle a svátky, aby dohlíželo se na veřejné tance a slavnosti, aby se zamezovaly krádeže při požárech atd. Ovšem že působnost dozorců při mnohých z těchto věcí, zvláště pokud byly bezprostředně policejní, dá se předpokládati. Dozorcí měli též pravidelně přijímatí raporty od stráží a do dávatí je vrchnímu dozorcí.

Pomocníky dozorců a zároveň dorostem jsou praktikanti, o jejichž existenci dovidáme se z memoranda z r. 1780.

Ku konci kapitoly této však třeba ještě zmíniti se o tom, že reforma z r. 1776 znamenala definitivní odstranění měšťanských podkomisařů, na jejichž podržení se prvotně při jednání o reformu tuto pomýšlelo, tak že jim dokonce na rok opět daň živnostenská odpuštěna. Měšťanští komisaři však po roce byli zrušeni a patent z r. 1776 jich více nezná.

C) *Reforma stráže.*

Nové reformě policejní však přes naléhání vlády a později i dvorské kanceláře samé ještě dlouho nebylo souzeno, aby vstoupila v život. Velké obtíže naskytly se i po vyřízení pochybností vlády zemské, tlumočených podáním z 11. března 1773, především s úpravou stráže, jejíž osnovu vláda zemská současně s obranou své instrukce ve zmíněném podání byla předložila.

O dosavadní stráži vídeňské pronáší vláda již 16. ledna 1773 zdrcující kritiku, prohlašujíc o ní, že ačkoli jest velmi drahou, přec skoro naprosto jest nepotřebnou a prohlašuje zároveň, že opravě její bude věnovati v prvé řadě svou pozornost.

Obširně o stráži jedná pak přednesení dvorské kanceláře ze 17. září 1773, ve kterém návrhy vlády se podrobně probírají a poněkud mění.

Vady stráže vládou shrnovány stručně ale výmluvně:

1. „Sie sei an der Zahl zu gering.“
2. „Ihr mangle die erforderliche, fast alle, Ordnung.“
3. „Sie ist nichts minder als zuverlässig.“
4. „Sie beim Publico ebenso verachtet wie verhasst.“

A) Pokud se týče počtu, čítala stráž vídeňská dohromady 184 mužů, z nichž však značný počet užíván ke službám jiným (tak na př. za sluhy kancelářské a p.). Zbývalo tudíž pro vlastní službu bezpečnostní jenom 12 poddůstojníků a 135 mužů. „Da die Zahl zu gering und der Obliegenheiten sehr viele, so beruht in deren Unzulänglichkeit das ganze Gebrechen.“

Vláda tudíž shledává první prostředek k nápravě ve značném rozmnožení stráže. Jak dovidáme se odjinud, hodlala vláda zprvu, již na počátku jednání o reformu policejní, počet její příbráním vojenských invalidů zvýšiti na 400 m. Projekt tento však nebyl uskutečněn, ježto nedošlo k dohodě s dvorskou vojenskou radou. Nyní vláda navrhuje radikální opravu a sice úplné rozpuštění dosavadní stráže, ze 3 samostatných oddílů sestávající (Sicherheits-Tag-Wache, Nacht-Wache a Rumor-Wache) a nahrazení její novou jednotnou stráží, čítající 300 mužů. S tímto rozmnožením má býti poměrně zvýšen i počet důstojníků z dosavadních 2 na 4 a poddůstojníků ze 12 na

24. Myšlenka, doplniti stráž přihráním invalidů patrně opuštěna, neboť o věci té se tentokráte nemluví.

Důležitou novotou, kterou vláda teď navrhuje jest, že stráž má nyní býti dislokována po 12 policejních okresech, které Vídeň a předměstí dle nové reformy mají míti. „Im Bezirke ein Bezirkskommissaer, in jedem Stadtviertel ein Unteroffizier mit 10 Mann, in jedem Vorstadtviertel ein Gefreiter mit 8 Mann“.¹²¹⁾ Rozložení toto bylo velice praktické, ježto přimykalo se k nové formě policejní správy a zaručovalo snadnou pohotovost stráže. Cifra 300 mužů vyplynula z toho, že k mužstvu, rozloženému po těchto kasárnech, připočítány ještě obvyklé hlídky, především v úředních budovách, jako u městského soudu, u zemské vlády, na radnici atd.; aby mohli se ve službě střídati, vzat v úvahu dvojnásobný počet a k tomu ještě o něco více z ohledu na dočasně neschopné a churavé.

Dvorská kancelář z důvodů úsporných obmezila cifru tuto na 250, ostatní návrhy však (především dislokaci mužstva) schválila. —

B) Rozsáhlá a významná jsou opatření, navrhovaná vládou k zlepšení pořádku a disciplíny stráže. Jako základ všelikého dalšího zlepšení navrhuje se, aby mužstvo bylo umístěno v kasárnách, „wo immer ihr Vorgesetzte streng auf die Zucht halten müsste.“ Tresty mužstvu mohly se ukládati jen s vědomím důstojníků. Kasárny takovéto (Quasikasernen) měly býti v každém z dvanácti policejních rayonů; obce předměstské měly přispívati na náklady s vystavěním spojené a opatřovati světlo a palivo.

Zvláštní zřetel měl se bráti na výběr mužstva: „bei der Wahl müsse man wie auf die physische, so moralische Beschaffenheit bestens achten... Sie (strážníci) müssen stark, gesund und unbescholten sein.“ Vedle bezúhonnosti žádá se však také na uchazečích stupeň inteligence, pro tuto dobu dosti značný: „Jeder muss auch des Schreibens und Lesens kundig sein.“

¹²¹⁾ Jako stanoviště stráže ve vnitřním městě uvádějí se: a) das Rumorhaus (stará policejní budova a věznice), b) der Neue Markt, c) die Wachstube auf dem Hohen Markt, d) die Wachstube bei dem Ofenloch. Dort wären je ein Unteroffizier, 2 Gefreite, 26 Gemeine.“

Za to ovšem mají se zvýšiti platy.¹²²⁾ Vláda navrhuje, aby denní žold činil 8 kr., k tomu chléb, byt v kasárnech, palivo, osvětlení a jiné potřeby zdarma. Útraty činily by o 3351 zl. více než dosud. Vláda však z opatrnosti pokládá i zvýšení toto ještě za nedostačující a navrhuje eventuálně: „um aller Bestechlichkeit vorzubeugen, möge man lieber die tägliche Löhnung auf 10 xr. erhöhen.“

Novotou jest proti dřívějšímu nařízení, že pouze třetina stráže smí býti ženata (beweibt). Dle posavadních instrukcí měli býti sice všichni strážníci svobodní, avšak předpis tento nebyl zachováván vůbec, tak že zdálo se připuštění třetiny ženatých menším zlem.

Současně s návrhem, o kterém právě jednáme, předložila vláda nový služební řád: „jeder Mann sollte sich das abschreiben, ausserdem sollten öfters des Jahres die Reglements allen vorgelesen werden. Vor der Anstellung muss jeder Wächter einen Eid auf die Artikel ablegen.“

Jednotlivá ustanovení reglementu tohoto netřeba zde probírat. Zvláště důležitými zdají se ustanovení o patrolování, kdež navrhována zvláště opatření pro udržení bdělosti patrol. (Um die Munterkeit zu steigern, wäre die Einführung von Klippel oder einer Püchse mit Stundezeichen, oder ein Patrouillenbuch, welches fortwährend herumgegeben werden müsste, oder solle die Militärpatrouille auf die Civil- und die Civil- auf die Militärpatrouille eine gegenseitige Controlle ausüben.“)

Dvorská kancelář návrhy tyto akceptovala, kromě navrhovaného vzájemného dozoru patrol vojenských a civilních.

Vzhledem k jednotnosti příští stráže má odpadnouti i dosavadní rozdíl mezi cídiči světél a vyvolavači hodin (Lichterputzer, Stundenausrufer). Služební doba měla činiti v zimě vždy trvale 3 hodiny, a mužstvo 4krát se střídati. Mužstvo, které v noci mělo službu, mělo také dozírati na svítilny a vyvolávati hodiny. Vyvolávání v obvyklé dlouhé formě mělo odpadnouti.¹²³⁾

¹²²⁾ Dosavadní stráž neměla jednotného platu. Strážník sloužící především k udržování veřejného klidu (Rumorsoldat) měl 6 zl. měsíčně a chléb „in natura“; příslušník denní stráže bezpečnostní 7 zl. bez chleba, noční stráž 6 zl. 30 x. bez chleba. První dostávali ročně kabát, druhí teprv každý druhý rok kabát, kamizolku, klobouk a šavli, třetí kabát a klobouk.

¹²³⁾ Motivem byla tendence, nebuditi v publiku zbytečnou pozornost.

C) Zajímavé jsou návrhy vlády zemské, čelící ku zvýšení veřejné vážnosti budoucí stráže: především budiž změněno její jméno, dle mínění vlády zemské chováním dosavadní stráže v obecnstvu v neuctu uvedené: od nynějška zvána buď „k. k. Stadtfahne“, člen její „nicht mehr Wächter, sondern ein Mann von der Stadtfahne“; dále odstraněn buď dosavadní výraz „Rotte“ (srv. rotmistři) a nahrazen slovem „Truppe“. („Der Ausdruck „Rotte“ wäre wegen der Rückerinnerung der alten Wache sorgfältig zu vermeiden.“)

Zevní vzezření stráže má se pokud možno přizpůsobiti vojenskému: „Die Montierung solle ganz der militärischen gleich sein. Die Farbe hechtengrau für Rock, Weste und Beinkleider, die Klappenaufschläge und das Lederwerk gelb . . . Die Aufschläge könnten bei den Gemeinen in Wolle weiss und roth, bei den Unteroffizieren mit Silber besetzt sein.“

Dvorská kancelář v této věci také nevyhověla, jako pravidelně tam, kde šlo o nějaký větší náklad; při této reformě aspoň pokud jde o reformu stráže: „mit der Montur muss man sehr oekonomisch vorgehen, die Aufschläge der Unteroffiziere können doppelt oder breiter als die bei den Gemeinen sein. Silber ist zu kostbar.“

Ku zvýšení vážnosti připodobněním stráže vojsku po stránce zevní slouží i ustanovení, že mužstvo má státi na stráži „nach Erfordernis entweder mit blossen Seiten- oder Feuer-Gewehr“. „Mitunter werde zu dem äusserlichen Anstand etwas beitragen, wenn der Mannschaft die nöthigsten Militärexercitien auszuüben gelehrt würde.“

Výzbroj stráže měla záležeti v šavli, dragounské pušce bez bodáku, při stíhání a hlídkách bambitce. „Die Gewehre sind halb

Vláda žádala omezení dlouhé formule (začínající po staroněmeckém zvyku slovy: „Ihr lieben Leute lasst Euch sagen“ atd.): „Bei den Stundenrufen hätten auch die Nachtwächter das lange Geschwätz „lasst Euch sagen“ auszulassen und blos die Stunde mit „hat so viel geschlagen“ anzukündigen, derweilen es einerlei, ob die Ruhe des Bürgers durch das Geschrei eines Trunkenboldes oder des Nachtwächters unterbrochen werde. Nach der 12. Stunde dürfte das Stundenrufen ganz unterbleiben“. Dvorská kancelář odpovídá: „Das Stundenausrufen kann nach 12 Uhr unterbleiben, der Ruf bleibt aber unverkürzt, um den Leuten durch unnöthige Neuerungen nicht Anlass zum Spotte zu geben.“

scharf, halb blind geladen zu halten.“ „Die Gefreiten sollen zum Zeichen des Commando Haselstöcke und die Unteroffiziere Röhre ohne Knöpfe tragen.“¹²⁴⁾

Rázu slavnostního, vojenského mají být i tresty mužstva: odebrání pušky před frontou, svlečení montury „um begreiflich zu machen, dass es nach seiner Art eine Entsetzung des Standes sei“. Charakteristický jest další návrh: „Um beim Publico an Ansehen zu gewinnen, sollen sie (sc. strážníci) am Frohnleichnamstage das Allerheiligste begleiten dürfen.“

O návrhu posléze zmíněném nedovídáme se v rozhodnutí dvorské kanceláře ničeho, ale lze předpokládati, že byl též akceptován.

Konečně k ucpaní hlavního zdroje nenávisti proti strážcům veřejného pořádku — den sich durch das Einziehen der Bettler zugezogenen Hass zu hemmen — navrženo, „es sollte eine eigene Mannschaft bestehen, welche die eingezogenen Bettler unter Bedeckung in den Bettlerkottler führte“, jako francouzští arrêtrés de guets. Mají se nazývati „Versorgungsdienner“ a přínalezeti ne k stráži, nýbrž k sluhům. Vedle toho má se zvláštním patentem vysloviti, že vzpurní žebráci, snažící se křikem lidí přilákati, podléhají přísnějšímu trestu.

Dvorská kancelář navrhovanou reformu stráže celkem schválila, učinivši jen několik modifikací, především z důvodů úspory: rozmnožením měla se zvýšiti stráž jen na 250 nikoli na 300 mužů, také nepovoleno zvýšení platů, přes obavy vlády a šetřilo se i na uniformách, jak jsme viděli.

Rovněž nepřistouplo se na projektovaný návrh změny jména ve Stadtfahne, nýbrž má zůstat u Sicherheitswache. Také návržení „Versorgungsdienner“ zamítnuti.¹²⁵⁾ Tím stabilisovány základy nové stráže.

Dodati dlužno jen, že jméno její dodatečně přec poněkud změněno: patent z 2. března 1776, jímž celá reforma veřejně

¹²⁴⁾ V museu města Vídně mezi typy vídeňskými z počátku 19. století spatřujeme též takovéhoho strážce veřejné bezpečnosti v šedé uniformě, s helmou a lískovkou.

¹²⁵⁾ Zřízenci tací však přes to v nejbližší přístich letech přece zavedeni, neboť memorandum z r. 1780, o němž ještě více uslyšíme, uvádí, že pro nedostatky, jevící se ve zřízení nové stráže, musil jistý počet mužstva stráže r. 1776 rozpuštěné býti opět přijat ve služby pod jménem „Versorgungsdienner“.

vyhlášena, v § 25 zve ji *Polizei wache* s příkazem, že nikým jinakého pojmenování se jí dostati nemá.

Z patentu toho se též dovidáme (§ 32), že tehdy zavedeno číslování mužstva k usnadnění stížností.

K návrhu, aby předměstí přispívala na náklady policejních kasáren, dvorská kancelář, jak pochopitelno, přistupuje s velkou ochotou, ukládá však vládě, aby především výši příspěvků těch rádně vypočetla.

Konečně ukládá se vládě, která také navrhovala, že ustanovení úředníků musí státi se patentem „um die Bürger von allem zu unterrichten und zugleich die nachtheiligen Gerüchte zu zerstreuen, die man gegen diese neuen Einrichtungen unter das Volk zu bringen nicht unterlassen habe“, aby patent, „který jest ovšem nutný“, vyhotovila. Tendence, nebuditi reformami zbytečnou pozornost, jest po celou dobu vlády Marie Terezie patrnou a setkáváme se s ní při nejrůznějších aktech státní správy (drastickým příkladem jest zamítnutí návrhu, aby omezila se dlouhá formule, s níž vyvolávaly se hodiny noční, o čemž sr. pozn. 123), stejně jako zamítnutí zřejmého číslování domů r. 1754. Opatrnost tato ovšem po nastoupení Josefa II. rázem přestává, ba zvrací se začasté ve svůj opak. Návrhy tyto ve formě, kterou dala jim dvorská kancelář, schváleny.

D) Konečné provedení reformy.

Věc byla schválením přednesení dvorské kanceláře ze dne 17. září 1773 v podstatě odbyta. Leč přes to nastaly veliké neočekávané průtahy s ustavením nové stráže, k čemuž přistoupily různé neshody o znění vyhlášovacého patentu, takže provedení reformy tímto způsobem zdrželo se ještě dva a půl roku. Komplikaci se stráží způsobila dvorská vojenská rada, která již dříve zhatila plán vlády o rozmnožení stráže invalidy; nyní s dvor. voj. radou zase se jednalo, ježto doplnění nové stráže mělo se státi poloinvalidy. Od koho popud tento vyšel, nelze ze spisů zjistiti. Doplnění stráže poloinvalidy objevuje se totiž náhle v průběhu dalšího jednání a sice již v dosti pokročilém stadiu. Známe teprve rozklad vlády z 15. září 1774, jímž brání se tato proti pokusu dvorské vojenské rady, která chtěla k nové stráži dodati úplné invalidy z invalidoven,

kterí by pro novou stráž, při počtu na 250 m. omezeném, ovšem byli znamenali velmi špatnou akvisici.

Na rozklad tento rozhodla císařovna, „dass die zur Polizei-Wache erforderliche Mannschaft nicht aus denen Invaliden-Häusern, wo sich nur völlig untaugliche Ganz-Invaliden befinden, abgezogen, sondern von denen Regimentern hergeholt, daselbst in Abgang gebracht, und ihr Regierung zur Dienstleistung übergeben werden sollen.“ I jinak vyšlo se vládě zemské vsříc, jako zvláště po stránce finanční, ježto žold nového tohoto mužstva (po 4 kr. denně) měl býti hrazen „dem Politico gleich aus dem hiesigen Kriegszahlamt“; lidé, kteří by se u stráže pro provinění nemohli trpěti, měli býti propuštěni, „andere aber, die etwa nur dem allda vorkommenden Dienste nicht nachzukommen vermögen, bei anderen Militär-corps, wo die Dienstleistung geringer ist, wiederum in Zuwachs genommen (werden)“; kteří u stráže stali se zcela k službě neschopnými, měli požívati stejného opatření jako invalidové vojenští.

Tím vyřízena příznivě i otázka doplnění stráže a zbylo vedle znění patentu rozřešiti již jen podřízené otázky rázu finančního, jako dobývání příspěvku na „quasi-kasárny“ na předměstích, jež k návrhu vlády měly se hraditi přirážkami; „von jedem Steuergulden mögen 6 Pfennige als Kasernenbeitrag geleistet werden . . . Dieser Beitrag wäre aber von den Vorstädten nur so lange zu leisten, bis bei ordentlicher Gebahrung daraus ein Fundus entstünde, um dann die Vorstädte gänzlich zu entlasten.“¹²⁶⁾

Konečným zařízením nové policie vídeňské bylo se průběhem roku 1775 státní radě zabývati ještě třikráte než návrhy definitivní podoby nabyly (sr. akt st. r., č. 2792, 2998 a 3058).

* * *

Konečná stylisace patentu vyhlášovacého protáhla se nad míru, ježto dlouho trvalo, než docíleno shody mezi instancemi o obsahu důležité vyhlášky, veřejnost o věci vlastně zpraviti mající a celou agendu policejní in nuce obsahující. Nejen

¹²⁶⁾ Tři předměstí byla od placení osvobozena: „Neulerchenfeld, Hernals, und Ottakring, da diese Vorstädte in der Nacht die Linien schlieszen und also von der Wache keinen Nutzen ziehen.“

dvorská kancelář, ale i císařovna i spoluvladař, císař Josef, činili různé změny.

Za zmínku stálo by po této stránce především, že na popud císaře Josefa zmírněno navržené ustanovení o odboji stráži. Císař poznamenal vlastnoručně: „Es ist keinerdings räthlich in diesem Patent ein standrechtmäßiges Verfahren gegen diejenigen anzuordnen, welche gegen die Polizei-Wache sich vergreifen: sondern es ist sich hierinfalls lediglich auf das Theresianische Criminal-Gesetz zu beziehen, als welches hierauf schon die gebührende Strafe bestimmet hat“.

Na rozhodnutí toto vzat pak skutečně zřetel. Bylot (§ 27) veřejně vyhlášeno, že stráž v její působnosti nemá býti překáženo, aniž jí projevováno opovržení „da sie als Werkzeug der Magistratur handelt“. V § 28 potvrzeny známé nám patenty z r. 1724 a 1754 s připomenutím, že zatčen a potrestán bude každý vinník „ohne Ansehen des Standes und Ranges“, a odvoláváno se na § 72 druhého dílu trestního zákona, jenž veškeré urážky stráže slovem i skutkem kvalifikoval jako těžký policejní přestupek. Zvláště přísně hrozeno těm, kdo by chtěli stráž zatčeného vyrvati (§ 29). Charakteristickým a jako znamení doby příznačným jest § 31, jímž se stanoví, že za urážku stráže má se od nynějška také pokládati a trestati, jest-li že by někdo se pokoušel stráž podplácti, to jest jí i nejmenší dar nabídnouti v úmyslu, aby ji ve službě od přeepsané povinnosti svedl“.

Zmírněny konečně i normy policie cizinecké, pokud se týče řízení s pasy. Mělo nyní především vůbec odpadnouti zadržování a dotazování se cizinců po pasu na hranici a na zevní čáře vídeňské. Bylo to pro tuto dobu ustanovením velmi liberálním, ovšem že dosti brzy pod vlivem revoluce francouzské zase nastala praxe velmi zostřená. Také odpadly listiny vystavované státní kanceláří těm, kdo chtěli odjeti (Passier-Zettel) — „maßen der Polizei-Commission und ihren Beamten andere Wege offen bleiben, auf die verdächtigen Personen Absicht zu tragen und bei entstehender Vermutung wegen deren Abreise durch das sogenannte obachtsame Aug' solche zu verhindern“, jak rozhodla císařovna.

Nad míru důležitou změnou, zavedenou skoro současně s ustanovením nové soustavy policejní, změnou, o níž nelze pomlčeti, ježto

jí nastala náprava u věci, kterou činnost policejní správy po celá století podlamována a zadržována a proti které tudíž bojuje vláda zemská od samého svého počátku, bylo zrušení práv postranních a práva asylního, ještě stále do jisté míry na kostelích, hřbitovech i všech osvobozených domech lpícího. Tato překážka jednotné správy zrušena vlastnoručním listem císařovniným z 2. prosince 1775 po dlouhých bojích proti zastancům starých řádů — znatelný to pokrok a viditelné znamení nové doby. V listě tom nařízeno: „Alle und jede Gebäude mit alleiniger Ausnahme der Wohnungen der auswärtigen Minister sind für das künftige der Sicherheits-Anstalt zu unterwerfen, welches die Canzley denen Ständen zu erkennen zu geben hat“.

Když konečný návrh dvorské kanceláře ze 17. února 1776, stanovící konečné rozhodnutí všelikých sporných bodů, schválen, došlo dne 2. března 1776 ku promulgaci patentu, jímž nová úprava policie v hlavním městě v život uvedena.¹²⁷⁾

* * *

Seznali jsme takto průběh policejní reformy z r. 1773. Autorů jejich určitě neznáme, lze je zjistiti jen částečně. Je to pochopitelné, neboť jména organisátorů úřadů zanikají pravidelně nepovšimnuta. U zemské vlády nepochybně měl vliv na reformu policie *Sonnenfels*, který tou dobou vystupuje jako člen bezpečnostní komise. Pokud ovšem zásluha náleží jemu a pokud jiným členům nelze naprosto zjistiti. Za to jsme lépe orientováni, pokud se týče dvorské kanceláře. Zde nepochybně náleží přední zásluha dvorním radům *Pergensteinovi* a z *Greinerů*. Tento muž, který náležel právě v oboru policejním k přímým důvěrníkům císařovny¹²⁸⁾ a jemuž příslušela u dvorské kanceláře po dlouhá léta péče o zásobování Vídně, úprava záležitostí tržních, dlažebních a pod., objevuje se v jednání o reformu policie poprvé jakožto referent při přednesení ze dne 17. září 1773 a referentem trvale zůstává; z valné části jemu zvláště dlužno přičítati za zásluhu, že moderní pojmání policie dle vzorů francouzských po návrhu vlády zemské se uplatnilo.

¹²⁷⁾ Patent ten otištěn u *Kropatschka*, (Maria Theresia, sv. VIII., 614 až 634).

¹²⁸⁾ Viz *Arnoeth* IX., 391.

E) *Význam reformy z r. 1776.*

Schválením návrhu dvorské kanceláře octla se policie vídeňská na moderní výši: dostalo se jí přiměřeného podkladu teritoriálního utvořením většího policejního rayonu, ve stejnoměrné obvodě rozděleného, úřednictvo rozmnoženo a po každé stránce zdokonaleno; dozorcí nadání značnou samostatností; celá soustava našla své ústředí v rukou vrchního dozorce, jehož postavení jak požadovanou vysokou kvalifikací osobní, tak soustředěním moci úplně podobalo se postavení policejního ředitele. Organizace personální, jediné přiměřená ve zřízení policejním a centralisace stala se rozhodnou. Celá soustava pak doplněna zdokonalenou tajnou policií.

Policejní správa vídeňská byla pokračující specialisací od zemské vlády značně odpoutána a přizpůsobuje se zvláštním úkolům velkoměsta. Odpadá nyní z velké části bezprostřední činnost orgánů zemské vlády při bezpečnostní správě ve Vídni do té doby pravidelná, a zemská vláda vůbec tím z bavena jest značné práce, jako celá tato reforma provedena v souvislosti se současnou reformou úředního řízení u zemské vlády. K některým úkonům ovšem ještě užívá se úředníků vlády dolnorakouské, ježto dozorcí sami na veškeré úkoly nestačí (tak na př. provádějí úředníci zemské vlády inspekci v divadle až do r. 1789) a také v dobách mimořádné potřeby musí zemská vláda vypomáhati, jak jest to konečně až podnes. Na druhé straně přecházejí na policii vídeňskou nyní i formálně takřka veškeré policejní funkce soudu městského. Reformou z r. 1776 odstraněn konečně nedokonalý útvar městských podkomisářů, kteří pod různými jmény skoro 50 let existovali, ale nikdy se neosvědčili. Místo nich nastupují nyní výhradně úředníci z povolání, pevně placení.

Přes tyto pokroky, u porovnání s dosavadním stavem značné, schází novému policejnímu úřadu přece jen ještě mnoho k samostatnosti a významu, jakého nabyl brzy po té.

Činnost vrchního dozorce vídeňského omezovala se dosud v prvé řadě přece jen na pouhou policii lokální a v tom značně lišila se od pravomoci a oboru působnosti, který policejnímu řediteli vymezil reformou Josefa II., který povzněl postavení

policejního ředitele měrou nebývalou a přikázal mu agendy, částečně neodvislé na samém místodržiteli, ba co více, učinil jej do jisté míry centrálním úřadem nad policejními řediteli ostatních měst, podléhajícím v některých věcech jen ministru policejnímu.

Policií vyšší v residenci i v celé zemi vedl i na dále ještě místodržitel, podléhající tu pravidelně dozoru nadřízené instance (dvorské kanceláře). V některých věcech ovšem byl místodržitel fakticky od dřívější podřízen přímo císařovně, především v záležitostech tajné policie, kde vystupoval jako její zvláštní důvěrník (— zajímavé doklady podává výše citovaná kapitola spisu *Arnthova IX. 389 a násl.*, především z doby působnosti místodržitele hr. ze *Seilern*, 1770—79 —).

Ač tedy reforma z r. 1776 týkala se výhradně Vídně, přes to již učiněn značný náběh i k úpravě policejní organizace celostátní. Místodržitel dolnorakouský, v jehož rukou soustředěna vrchní moc nad veškerými bezpečnostními institucemi sídelního města, nyní značnou měrou zdokonalenými, nabývá zvýšeného významu. Zdokonalením policie v sídelním městě dán vzor a tak připraven další pokrok policejního zřízení celé říše, k jehož jednotné úpravě chvatem spějí poměry. Vývoj tento dovršuje Josef II., jenž impulzivností svou jej poněkud uspil. Netrvá tudíž ani desetiletí a již spatřujeme v mocnářství habsburském jednotnou soustavu policejní, obepínající celou říši, nutný to atribut moderního státu a zvláště ovšem absolutního.

7. *Postupný zánik policejní činnosti městského soudu.*

Již v kapitole o policejním zřízení vídeňském před r. 1751 naznačili jsme, kterak později tvořením vlastních policejních orgánů počínala lokální správa bezpečnostní, konaná dříve soudem městským, přecházeti na orgány tyto. Velký vliv měla zde zaměstnanost přísedících zemského soudu, ale také přirozená tendence k specialisaci. Přejít policejních úkonů od městského soudu lze sledovati již po r. 1721 na komisi bezpečnostní, která přejímá veškeré pátrání policejní; r. 1751 a 1754 pak na nové policejní orgány, což dovršuje se reformou z r. 1776.

Proces tento lze stopovati dosti přesně u příležitosti obojí policejní reformy vídeňské. Seznáváme tu, kterak pravomoc nových policejních dozorců vzrůstá, kterak se postupně osamostatňují a kterak takto silou samých okolností policejní pravomoc městského soudu ustupuje do pozadí, až zbývají z ní jenom úkony procesní. Theoreticky městský soud sice ještě stále jest zodpovědným orgánem veřejné bezpečnosti, avšak v praxi zvláště reforma z r. 1776 znamená rozhodný řez, jímž městský soud definitivně odpoután od vlastní policie.

Rozšíření kompetence městského soudu tím způsobem, že příslušelo mu definitivní rozhodování o veškerých menších deliktech, k němuž došlo r. 1775, nemohlo způsobiti v tomto postupu žádné změny a reforma ta zůstala omezena jenom na stránku procesní.¹²⁹⁾

Vrchní komisaři a podkomisaři měšťanští, reformou z r. 1754 v život uvedení, neznamenali, pokud jde o policejní úkony městského soudu podstatné nové změny, poněvadž omezení její, které zřízením těchto orgánů nastalo, dlužno datovati již od r. 1721. Jinak jest s policejními dozorcí, kteří r. 1754 poprvé se zřizují a jejichž obor působnosti fakticky ve věcech policejních jeví tendenci k stálému se rozšiřování.

Policejní činnost městského soudu, třeba že theoreticky zů-

¹²⁹⁾ Při správní reformě podniknuté r. 1775, čelící k tomu, aby vládě zemské ubylo přívalu práce, navrhla komise bezpečnostní též, aby záležitosti trestní projednávány sumárně (mezi nimiž i věci hrdelní) odbývaly se ihned definitivně u městského soudu, dále, aby věznice, kamž dodávání žebráci (t. zv. Bettelkotter) spravovaná dosud přímo vládou, přešla pod správu městského soudu. Nejvyšší soudní místo opřelo se však pokusu tříditi kompetenci dle způsobu jednání a ne dle povahy deliktů a správně navrhovalo, aby všechno, co jest hrdelní (landgerichtsmässig) náleželo i na dále vládě, za to však menší delikty přenechány byly městskému soudu k vlastnímu rozhodování. Zemská vláda tehdy sama připouštěla, že u městského soudu při vyšetřování a trestání některých deliktů vyskytují se vady, pročež nařízeno, aby soud podával vládě týdně aspoň tabulu o odbytych menších záležitostech a aby také rychtář byl povoláván do bezpečnostní komise za účelem instruování a dohody. Rozhodnutí císařovny datované z 22. dubna 1775 dalo v podstatě za pravdu nejvyššímu soudnímu místu, takže pravomoc městského soudu „in merito“ rozšířena. Ovšem, že již z celého jednání toho jest patrné, že nejde zde o záležitosti policejní, nýbrž již skoro jenom o řízení trestní. (Rozklad tento v arch. min. vnitřní III. A. 4. NO. Regierung, Einrichtung). Sr. pozn. č. 51.

stává neztenčena, přec jen jeví odtud veškeré stopy úpadku, takže lze říci, že od té doby jest již více méně jen na papíře. Stav tento jasně dosvědčuje jednání, jež vedlo k reformě policie z r. 1776. V přednesení dvorské kanceláře ze 17. září 1773 uvádí se sice městský soud mezi orgány, jimž přísluší vykonávání policie ve Vídni a agenda jeho se tam také vymezuje: „Beim hiesigen Stadt- und Landgericht sind Beisitzer in Vorstädten Superintendenten, machen Visitationen, nehmen alle Summarien der Arrestanten auf; sie werden auch zum Nachsetzen der flüchtig gehenden und Untersuchungen auf dem Lande gebraucht. Aber sie sind so mit Arbeiten, im criminali sowohl, als civil überladen, dass sie den Polizeigeschäften sich nur obenhin widmen können.“

Jak patrné, jsou to už převážnou většinou úkony procesní. Ovšem některé věci policejní aspoň jménem městského soudu ještě se konají, tak zvláště visitace: „Besondere Visitationen werden von dem Stadtgerichte hie und da, in den Vorstädten hauptsächlich dann unternommen, so oft es nöthig scheine“.

I po reformě z r. 1776 udrželo se theoreticky ustanovení, aby se přísedícím soudu ponechaly úkony policejní, které dosud konají; zvláště účast ve visitacích, k nimž má se však od nynějška přibírat i policejní dozorce. („Bei den Visitationen soll künftig immer der Bezirksaufseher zugegen sein.“ Přednesení dvor. kanc. ze 17. září 1773.) Ale není pochyby, že stávalo-li se již dříve, že visitace podnikány policejními dozorcí bez účasti přísedících soudu, bylo tomu tak odtud tím více.

Při reformě této dochází k dalšímu vymezení vzájemného poměru dozorců a městského soudu především upevněním a uzákoněním samostatného oboru působnosti dozorců. Jak ukazujeme na příslušném místě, přenechává se dozorcům samostatná působnost dle vzoru pařížského. Výhradně věci soudu zůstávají řádné výsledky svědků a stran, ježto věci takové dozorcí zásadně nemají prováděti, vyjma předsevzetí výsledku předběžného (examen summarium) na místě, jedná-li se „o circumstantias transeuntes“. Vůbec výslovně se vylučuje jakákoli činnost soudcovská se strany dozorců („Die Polizeiorgane haben bloss die Verbal- u. Realinjurien ohne Blutvergießen hintanzuhalten, haben aber keine Befugnis, falls etwas aehnliches passiert

ist, richteramtlích einzugreifen...“). Jinak ukládá se soudu a dozorcům vzájemná dobrá shoda.

Přiznáním samostatné působnosti policejním dozorcům vliv městského soudu na vlastní policejní správu byl nad míru omezen. Jeho doménou zůstalo trestní řízení a věci civilní. Městský soud ovšem nejpozději r. 1776 (ale patrně už r. 1751) ztratil nadobro i veškerou působnost, týkající se tajné policie, tedy pátrání po zločincích; se zřizováním policejních orgánů dirigujících odpadala i jeho pravidelná dispoice nad stráží.

Stav tento, kdy soud městský omezen již skoro úplně na procesní úkony, zračí se zřetelně ve zmíněném memorandu z r. 1780, v němž počítá se ještě mezi orgány činné při správě policejní a vytýkají se jako závady tehdejšího jeho řízení: špatné rozdělení referátů, nedostatečná obezřetnost a spolehlivost, jakož i libovůle při zatýkání a visitacích a špatné vedení protokolů se zatčenými sepisovaných, dále že zatýkání děje se i bez intervence přisedících soudních, jak bylo dosud předepsáno. Navrhuje se, aby mezi referenty, jichž počet by se měl rozhojnit, nastala jistá specialisace po té stránce, aby mladším referentům byly přikázány vedle soudních úkonů policejní úkony zvláště, aby na výběr jejich měl vliv místodržitel a aby vůbec mezi vládou zemskou a soudem nastal užší kontakt; zatýkání aby se dělo ne jako dosud pouhými praktikanty policejními, nýbrž za intervence přisedících soudních a jen „auf gegründeten Verdacht“. I věci tyto jsou policejními již jen z části. Ostatní návrhy netýkají se již naprosto věcí policejních, nýbrž jen řízení u soudu, takže je lze pominouti. A i tyto poslední zbytky policejní agendy soudu záhy úplně mizí.

Před tím však nastává za vlády Josefa II. krátká reakce: jest to přechodný pokus Josefův, přenést bezpečnostní správu lokální ještě jednou na městský soud: vlastnoručním listem císařovým z 28. dubna r. 1782 totiž rozhodnuto „dass dem Stadtgerichte die eigentlichen Sicherheitsangelegenheiten, die erste Captur, Hinwegschiekung und Bestrafung der lüderlichen Weibspersonen behörig aufgetragen ist.“¹³⁰⁾

¹³⁰⁾ Arch. min. vnitřní III. A. 4. Regierung, Agenda č. 328.

Opatření toto, které znamenalo vlastně krok zpět, se neosvědčilo, a již 1. listopadu 1783 obnovuje se dřívější stav: místní policie vídeňská podřizuje se novému „vrchnímu policejnímu řediteli“. Při této příležitosti patrně ztratil městský soud i skrovné zbytky pravomoci policejní, pokud mu ještě po reformě z r. 1776 zůstaly. Věc ta náleží ovšem již k organizaci periody josefinské.

II. Komise kmanecká	59
III. Komise nadační a chudinské	60
IV. Komise mravnostní (Sitten-Kommission)	62
V. Komise censurní	65
VI. Jiné komise, pokud činnost jejich byla také rázu policejního	71
Komise požární	72
Komise zdravotní	74

OBSAH.

Hlava I.

Orgány policejní správy ústřední a zemské.

	Strana
I. Centrální úřady	3
II. Zemské vlády	5
Policejní agenda vlád zemských	11
III. Komise	
1. Zřízení komisí vůbec	18
2. Komise u zemských vlád	
A) Složení	21
B) Poměr komisí ku vládě zemské	22
C) Řízení komisí a jejich úkoly	23
D) Poměr komisí k úřadům podřízeným a jejich působnost trestní	26
E) Občasné omezování komisí zemských a konec jejich	27
3. Komise s úkoly čistě neb částečně policejními	
I. Bezpečnostní komise	
A) Bezpečnostní komise v Rakousích (1721—1749)	31
B) Dvorská komise bezpečnostní v Rakousích (1749 až 1753)	33
C) Komise bezpečnostní v Rakousích v l. 1755—1782	36
D) Komise „policejní“ před r. 1749	37
E) Komise policejní (policejní a bezpečnostní) v zemích nerakouských po r. 1749	38
F) Pravomoc a úkoly komisí bezpečnostních	41
Činnost dozorců	48
Činnost trestní	
a) trestní pravomoc nad úřady	
b) trestní pravomoc nad jednotlivci	49
G) Vady v řízení	53
H) Osudy komisí „policejních“. Vídeňská „Wohlfelheits- Kommission“	55

Hlava II.

Vznik moderních policejních úřadů v residenci (1721—1776).

1. Policejní zřízení ve Vídni před reformou z r. 1751	77
2. Reforma policejního zřízení vídeňského z r. 1751	86
3. Reforma policie vídeňské z r. 1754	
A) Podnět a počátky jednání	91
B) Reformní návrh representace	95
C) Konečné provedení reformy	99
D) Instrukce pro měšťanské podkomisaře z r. 1754	106
E) Patenty proti odboji stráží	110
4. Policejní zřízení vídeňské od r. 1754 až do reformy z r. 1776	111
5. Návrhy na zřízení policejního ředitelství ve Vídni (r. 1767) a jeho účinky	116
6. Reforma vídeňské policejní správy z r. 1776, základ moderní poli- cejní organizace rakouské	
A) Návrhy vlády zemské	125
B) Návrhy dvorské kanceláře	129
C) Reforma stráže	139
D) Konečné provedení reformy	144
E) Význam reformy z r. 1776	148
7. Postupný zánik policejní činnosti městského soudu	149